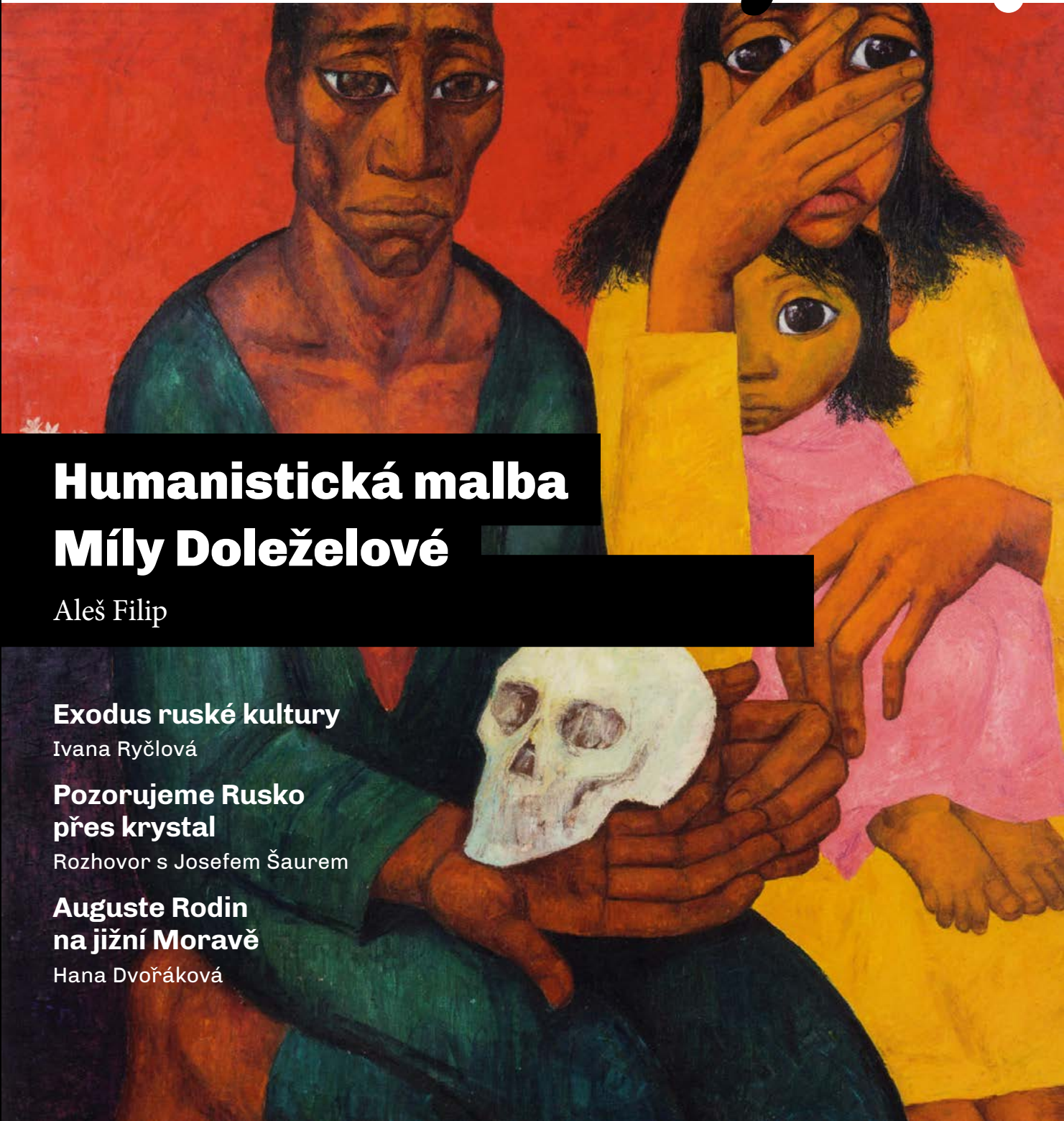

Kontexty

5
2
0
2
2

Humanistická malba Míly Doleželové

Aleš Filip

Exodus ruské kultury

Ivana Ryčlová

Pozorujeme Rusko přes krystal

Rozhovor s Josefem Šaurem

Auguste Rodin na jižní Moravě

Hana Dvořáková

NOVINKY Z PORTÁLU

ADRIEN CANDIARD

Filemonovi

Úvahy o křesťanské svobodě

PŘEKLAD KATEŘINA BODNÁROVÁ

Sestává život křesťana z neustálého prověřování, co je dovoleno, co je zakázáno a co se nedoporučuje? Nebo spočívá poselství evangelia v něčem důležitějším? Adrien Candiard, francouzský dominikán, se inspiroje nejkratší biblickou knihou, dopisem apoštola Pavla Filemonovi, v němž prosí za uprchlého otroka Onesima. Epištola slouží autorovi jako základ zcela aktuálních, jasných, a přitom hlubokých úvah o křesťanské svobodě, svědomí, o povolání k náročnému, ale autentickému a naplněnému životu z Ducha svatého.

brož., 152 s., 269 Kč

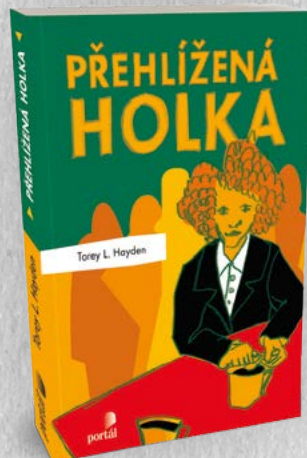
SIMONE DE BEAUVOIR

Velice lehká smrt

PŘEKLAD EVA PILAŘOVÁ

Novela v mnohém překročila svou dobu. Autorka v ní líčí poslední týdny života své matky. Až naturalistické líčení fyzického a mentálního chátrání člověka je spojeno s bilancováním vztahu mezi matkou a dcerou. Péče, kterou se Simone snaží poskytnout své matce, je svědectvím o její lidskosti, touze přenést se přes všechno špatné, připravit jí snesitelný odchod, ale zároveň je to velké duchovní cvičení. Nesmířenost se smrtí a až živočišný boj za život je zároveň inspirujícím bojem za svobodu v životě.

váz., 136 s., 275 Kč

TOREY HAYDEN

Přehlížená holka

PŘEKLAD LINDA BARTOŠKOVÁ

Eloise je dvanáctiletá dívka, která má za sebou řadu náročných životních peripetií. Otec závislý na drogách, laxní matka, matčin násilnický přítel. Eloise se ocitne v kolotoči pěstounské péče, navíc se u ní rozvinou poruchy chování. Přijde však životní šance. Otec opustil drogy, našel si přítelkyni a má s ní chlapečka. Eloise naváže úžasný vztah k malému bratřovi i k partnerce otce. Dospěje a postaví se na vlastní nohy, potvrzuje to, že „nikdy není pozdě na šťastné dětství“.

brož., 256 s., 369 Kč

obchod.portal.cz

portál

Obsah 5/2022

František Mikš

Editorial – Kdo si pohrává s energetickou krizí . . . 2

TEXTY

Stanislav Balík

Komunální volby 2022 4

Douglas Murray

Proč levicové modly nepadají 14

Roman Joch

Mrtvý konsenzus, zombie reaganismus
aneb Co byl a je fusionismus 20

Kateřina Sajdová

WikiLeaks jako nástroj Ruské federace? 30

ROZHOVOR

Pozorujeme Rusko přes krystal. Rozhovor
s Josefem Šaurem 36

LITERATURA & KULTURA

Ivana Ryčlová

Exodus ruské kultury 42

Miloš Doležal

Zkurvená katovská práce.
Příběh života a smrti dvou broumovských
benediktinů v Šonově 50

Aleš Filip

Humanistická malba Míly Doleželové 65

Hana Dvořáková

Centrum a periferie – kreativní dialog,
nebo zážitková turistika? Auguste Rodin
na jižní Moravě 81

Básníkem bývám pouze v noci.

Polský básník, kněz a historik
Janusz Stanisław Pasierb (1929–1993) 93

Josef Mlejnek

Z Toruně do Ostravy.
Dva divadelní festivaly 99

NAD KNIHAMÍ

Karel Komárek

Diagnóza: optimista. Nad novou (poslední?)
knihou Pavla Švandy 104

Pavel Švanda

Milé téma 108

Editorial

Kdo si pohrává s energetickou krizí

František Mikš

Od jmenování vlády Petra Fialy neuplynul ani rok, a už má za sebou nejen hlasování o nedůvěře v poslanecké sněmovně (v době českého předsednictví EU, což už asi patří k místnímu politickému koloritu), ale i jakési referendum nanečisto vyhlášené opozicí v komunálních a senátních volbách. Navzdory tomu, jakým obrovským a bezprecedentním problémům dnes vláda čelí, pro ni komunální volby dopadly dobře (viz analýza Stanislava Balíka, s. 4) a senátní dokonce skvěle. Opět se ukázalo, že koalice SPOLU umí uspět ve volbách navzdory mediální nepříteli, podivným průzkumům voličských preferencí i katastrofickým scénářům, jimiž novináři znejišťují veřejnost.

Někdy je nutné i o zřejmých věcech psát takřkajíc „polopatě“, až je člověku hanba, ale vzhledem k současné atmosféře je to nutné. O tom, že tu dnes máme souběh několika obrovských problémů – inflaci, energetickou krizi a válku na Ukrajině –, snad nikdo nepochybuje. Žádný z těchto problémů současná vláda nezpůsobil, zčásti je zdědila po Babišově osmiletém rozchazovačném mejdanu, zčásti přicházejí zvenčí, v důsledku zelené ideologie Evropské unie, nezodpovědně prohlubované energetické závislosti na Rusku a Putinově agresivní politice. Vladimír Putin nenapadl pouze sousední suverénní stát, ale vede také hybridní válku proti evropským

democraciím, dlouho a pečlivě připravovanou. Utahováním kohoutů s plynem a cílenou dezinformační kampaní se snaží před blížící se zimou destabilizovat evropské země, narušit v nich sociální smír, a rozklížit tak Evropu, která vůči jeho agresi postupuje nebývale jednotně.

Putinově destabilizační hře s energiemi sekunduje v České republice kdekdo: extremistické, anti-systémové a otevřeně proruské síly z levé i z pravé části politického spektra, které se nejhlasitěji projeví počátkem září na demonstraci na Václavském náměstí; populistická parlamentní opozice ANO a SPD, kterou energetická krize doslova „polila živou vodou“; a nepřekvapivě většina českých médií, které již od léta vytrvale šíří energetickou paniku, jež se svou intenzitou nápadně podobá tomu, čeho jsme byli svědky při covidu-19.

Vládě je vyčítáno vše možné, že energetickou krizi neřeší, že ji řeší špatně či že ji řeší pozdě, že pomáhá lidem málo, či naopak že nezodpovědně zadluhuje stát. Tak především: žádné dobré a bezbolestné řešení dnešních problémů neexistuje. Existují pouze řešení složitá, nákladná a riziková, každé v jiné míře a jinak, na tom, co dělat, se neshodnou ani týmy nezávislých odborníků. Neexistují ani řešení rychlá, situace se neustále vyvíjí, nedaleko od nás zuří válka, jak se bude situace dál vyvíjet, nikdo přesně neví.

Česká republika neexistuje ve vzduchoprázdnu, jsme závislí na okolních zemích (zejména Německu), jednání na mezinárodní úrovni jsou vleklá a najít kompromis je obtížné. Toto by měl přiměřeně inteligentní člověk chápat, po rychlých a přímočarých řešeních volá pouze primitiv. Nebo populist! Není divu, že agresivní rétorika parlamentní opozice ANO a SPD, stejně jako nejruznějších extremistických křiklounů, míří jako vždy na méně vzdělanou a sociálně slabší část obyvatel, na lidi nostalgicky zahleděné do komunistické minulosti a na bezbranné seniory, které se snaží vyděsit a poštvat proti vládě. A média namísto toho, aby situaci vysvětlovala a uklidňovala, jim v tom zdatně přizvukují.

Nejsem jistě sám, koho víc než projevy řečníků zářijové proruské demonstrace na Václavském náměstí pobouřilo to, jak o události informovala média, která vše postavila „z nohou na hlavu“. Místo aby pečlivě zanalyzovala, kdo za demonstrací stojí a co na ní zaznělo, začala unisono napadat premiéra za to, že ji označil za „proruskou“. Bylo mu předhazováno, že na ni dorazila i řada vystrašených lidí, kteří netušili,

kdo ji pořádá, a proruský prý nejspíš nesmyslnější. Už i za to dnes může premiér, že si někdo v době internetu a chytrých mobilů nedokáže zjistit, kam leze? A proč o tom, kdo ohlášenou demonstraci svolává a co představuje, média občany dopředu neinformovala? A nepřivedly nakonec mnoho lidí na náměstí právě katastrofické zprávy, které se z nich šíří?

Aby mi bylo dobře rozuměno. Nevolám zde po tom, aby šli novináři vládě více na ruku a přestali ji kritizovat. Stačilo by pouze to, kdyby své kritické ostří, nasměrované proti vládě snažící se energetickou krizi řešit, obraceli rovným dílem i proti těm, kdo se z ní snaží něco politicky vytěžit, či ji dokonce zneužít k destabilizaci naší země. Dnes se hraje opravdu o hodně. Babišovo „referendum“ o vládě ukázalo, že rozumnější část voličů to naštěstí chápe. ■

František Mikš (1966), šéfredaktor revue *Kontexty* a nakladatelství Books & Pipes.

Kontexty časopis o kultuře a společnosti

**BOOKS
& PIPES**

Vydává **Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK)** ve spolupráci s nakladatelstvím **Books & Pipes**

Adresa redakce: Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax 545 213 862, email: cdk@cdk.cz, <http://www.cdk.cz>

Ročník XIV. (v návaznosti na časopis *Proglas* ročník XXXIII.) • Vychází šestkrát ročně • **Editoři** Stanislav Balík, Jiří Hanuš, František Mikš (šéfredaktor) • **Redakce** Petr Dvořák, Martin Fiala, Kateřina Hloušková, Kateřina Mikšová (jazyková redaktorka), Lenka Váchová (výkonná redaktorka) • **Grafika a sazba** Jiří Mičkal • **Celoroční předplatné** 600 Kč • **Sponzorské předplatné** 1 200 Kč • **Objednávky předplatného** Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, email: objednavky@cdk.cz • **Bankovní spojení** 120 402 514 / 0600 • Nevyžádané rukopisy se nevracejí • **Registrace** MK ČR E 18685 • **ISSN** 18036988 • **Na obálce** Míla Doleželová: *Předtucha smrti (Prohlédnutí smrti)*, 1966, ČDP.

Vychází s finanční podporou Statutárního města Brna, Ministerstva kultury ČR a Státního fondu kultury ČR a Nadace Český literární fond

Komunální volby 2022

Stanislav Balík

Ilustrativní obrázek. Foto: Wikimedia Commons

Dlouho jsme nezažili komunální volby, po jejichž konci by bylo tolik spokojených aktérů. Někteří proto, že zvítězili v nějaké disciplíně, v níž si předem věřili; jiní proto, že udrželi minulé pozice; další proto, že neprohráli tolik, kolik čekali.

Při vši účtě k výsledkům jednotlivých stran je zapotřebí připomenout následující: kandidáti současných i bývalých parlamentních politických stran a hnutí představovali jen asi 29 % všech kandidátů. Tedy přes 71 % kandidátů bylo buď zcela nezávislých, nebo podpořených při kandidatuře podpisy spoluobčanů, či navržených tzv. servisními stranami, jejichž účelem je v zásadě jenom usnadnit kandidaturu. V počtu mandátů je to ještě výraznější – zastupitelé navržení současnými i bývalými parlamentními stranami představují jen asi 17 % všech zastupitelů. Jinými slovy 83 % zastupitelů nebylo navrženo současnými ani bývalými parlamentními stranami. S tímto vědomím je třeba přistupovat k níže uvedeným analýzám zisků a ztrát politických stran – že jde jenom o výrazně menšinovou výšeč komunálního voličského světa, navíc, jak uvidíme, stále se zmenšující.

Mizení stranického světa

Právě trend mizení politických stran z komunální úrovně, včetně středně velkých měst, je jedním z nejvýraznějších rysů posledních několika voleb. Dokonce není vyloučeno, že třeba už za dvanáct let podobný článek o komunálních volbách pro *Kontexty* ani jiný časopis psát nebude, protože to nebude dávat smysl. Jak se lokální stranické systémy vyvíjejí, si ukažme na příkladu asi dvouapůltisícové obce Ruda nad Moravou (jako řada dalších příkladů v mých textech je i tento z okresu Šumperk). Ještě v roce 2010 si patnáct mandátů rozdělily vítězná KDU-ČSL, KSČM, ČSSD, ODS, SNK, Věci veřejné a Nezávislí. Parlamentní strany tehdy měly jedenáct z patnácti mandátů. O dvanáct let později v roce 2022 nemá parlamentní strana mandát žádný (ani o něj neusilovala), z klasických politických stran zasedá v novém zastupitelstvu pouze jeden komunista a zbylých čtrnáct mandátů si rozdělily kandidátky nazvané: Nezávislí kandidáti, Nezávislí pro obec 2014 a Sdružení nezávislých kandidátů.

A abychom viděli, že nejde jen o problém středně velkých obcí, podívejme se na příklad okresního města Hodonín. Z tamních 31 mandátů jich mají současné či bývalé parlamentní strany 18 (z toho ANO a SPD dohromady 12, dále lidovci schovaní pod názvem Pozitivně pro Hodonín a KSČM); ve volbách ale zvítězilo Hnutí PRO Hodonín a dále uspěli Hodoňáci. V sousední Břeclavi mají místní nezávislé kandidátky 13 z 27 mandátů, v Ústí nad Orlicí dokonce 16 z 27 mandátů, ve Svitavách 12 z 27, v Mostě 26 ze 45, a tak bychom mohli pokračovat. V drtivě většině vyjmenovaných měst ještě před osmi, dvanácti lety bylo průlomem, když tam získala jeden dva mandáty nějaká první nezávislá kandidátka. Teď už nezřídka mívají nadpoloviční většinu.

Analytická omezení

I když akceptujeme tato omezení a budeme chtít analyzovat stranické výsledky komunálních voleb, máme v cestě další nebanální omezení. Pokud nejsme Andrej Babiš, chápeme, že je rozdíl mezi volební stranou a stranou navrhuje. Ex-premiér totiž s oblibou při interpretaci volebních výsledků tyto kategorie libovolně zaměňuje (a je otázka, zda záměrně, nebo proto, že tomu opravdu nerozumí), takže třeba píše, že ODS ztratila mezivolebně osm milionů hlasů. To zní na první pohled strašidelně, ovšem na druhý vidíme, že to není pravda – resp. že to tvrzení je zamlženo odlišným počítáním hlasů (jeden volič ODS v Českých Budějovicích se do takové statistiky započítal pětáctkrát, zatímco v Šumvaldu jen devětkrát; v roce 2018 kandidovala ODS v Praze samostatně, takže tehdy díky hlasování

pro pětadesát kandidátů přispěla do celostátní statistiky 4,5 miliony hlasů, zatímco nyní kandidovala jako SPOLU, takže se v Babišově počítání neobjevila vůbec).

Situace je ale komplikovaná ještě jinak. Abychom mohli výsledky nějak rozumně interpretovat, musíme pracovat s kategorií tzv. navrhuje strany – ta umožňuje „rozklíčovat“ předvolební koalice a spočítat podle jednotlivých kandidátů a toho, která strana je navrhla, kolik měla která strana skutečně kandidátů, hlasů a zastupitelů. To funguje relativně bezproblémově u koalicí politických stran a hnutí. Letos jsme ale v nemalé míře viděli, že i úspěšné politické strany kandidovaly ve formálních předvolebních koalicích s nezávislými kandidáty. Nejmarkantnější to bylo u ANO. To na řadě míst z marketingových důvodů přistoupilo na strategii, že kandidovalo jako koalice ANO a nezávislých kandidátů. ANO bylo jako navrhuje strana uvedeno pouze u svých členů, u všech ostatních (bezpartijních) byli navrhuje stranou nezávislí kandidáti (ti přitom byli často titíž jako v předchozích volbách, kdy byli jako nestraníci i formálně navrženi ANO). Tímto způsobem postavilo ANO kandidátku v Uherském Hradišti, Šumperku, Zábřehu, Mohelnici, Bludově... Přitom o žádnou koalici ve skutečnosti nešlo, šlo jen o lákavější název s tónem nezávislosti, který ale v souhrnných výsledcích zisk ANO opticky snižuje. Podobný problém je s SPD a Trikolórou (zdaleka ne všude můžeme jejich zisky počítat, nicméně vzhledem k celkově nízkému počtu jejich zastupitelů je to spíš marginálie).

Pojďme se nyní při vědomí všech těchto (i dalších, nezmíněných) omezení podívat podrobněji na různé aspekty podzimních komunálních voleb 2022.

Kandidáti

Jde o jeden z poměrně opomíjených aspektů komunálních voleb – kolik je která strana schopna oslovit občanů, aby s ní spojili své jméno, byť třeba na nižších, obtížněji volitelných místech kandidátky. Souvisí to s organizační sítí strany (celkem spolehlivě lze dokázat souvislost mezi tím, jestli je v daném místě stranická buňka a zda je postavena kandidátka), vůlí jejích členů ke skutečné politické činnosti, ale i atraktivitou samotné značky apod. Následující Tabulka 1 ukazuje vývoj počtu kandidátů v zastupitelstvech obcí, městysů, měst a statutárních měst (zde ani dále, pokud to není explicitně zmíněno, nepočítám s městskými částmi, protože by síla voličů z některých statutárních měst, už tak ve statistických nadhodnocená, byla ještě znásobena, a celková analýza by tak byla zamlžena) v poslední čtvrtě voleb. Uvedeny jsou jen nejzajímavější subjekty. Sloupec „podíl z rozdělovaných mandátů“ ukazuje, na jaký díl nominovala strana/hnutí své kandidáty. V ideálním případě, tedy kdyby

v každé obci postavila plně obsazenou kandidátku, by tento podíl činil 100 %. Nezávislí kandidáti a jejich sdružení (zkratka NK) mohou na rozdíl od jednotlivých politických stran a hnutí postavit v jedné obci více kandidátek, proto mohou mít i více než stoprocentní podíl.

Pokračoval pokles celkového počtu kandidátů započatý již v roce 2018, a to nikoli zanedbatelně. Od roku 1990 do roku 2014 průběžně rostl, od roku 2018 klesá. S čím to souvisí – zda s odchodem politicky silně angažované „listopadové“ generace, s klesajícím počtem kohort mladších lidí, s častou kriminalizací politického rozhodování ze strany státního zastupitelství či s nárůstem apatie apod. –, může být námětem dalších výzkumů. Přestože celkové počty klesly, nezávislí kandidáti v absolutních počtech dále narostli.

I nejsilnější strana co do počtu kandidátů, již je podruhé za sebou KDU-ČSL, dokázala nominovat kandidáty jen asi pro jeden z pěti rozdělovaných mandátů, ostatní strany ještě méně. ODS se poprvé umístila z politických stran na druhém

Tabulka 1. Kandidáti nominovaní jednotlivými navrhuujícími stranami v letech 2010–2022

	2010		2014		2018		2022	
	abs.	podíl z rozdělovaných mandátů	abs.	podíl z rozdělovaných mandátů	abs.	podíl z rozdělovaných mandátů	abs.	podíl
NK	94 094	157,79	105 983	180,94	107 916	181,89	114 585	193,46
KDU-ČSL	16 900	28,34	16 466	28,11	14 738	24,84	12 644	21,35
ODS	18 275	30,65	11 447	19,54	10 735	18,09	9 344	15,78
KSČM	18 900	31,69	17 169	29,31	13 511	22,77	6 836	11,54
STAN	4 963	8,32	5 225	8,92	6 163	10,39	4 857	8,20
ANO	–	–	7 093	12,11	6 714	11,32	4 748	8,02
ČSSD	16 879	28,30	16 214	27,68	11 522	19,42	4 329	7,31
Úsvit/SPD	–	–	1 426	2,43	3 351	5,65	3 603	6,08
Piráti	408	0,68	733	1,25	2 089	3,52	2 052	3,46
TOP 09	9 040	15,16	6 101	10,42	2 499	4,21	1 893	3,20
SZ	2 466	4,14	1 647	2,81	925	1,56	711	1,20
Celkem	207 892	348,62	211 278	360,71	195 607	329,69	178 423	301,24

místě, většinou měli více kandidátů komunisté a sociální demokraté.

S jedinou výjimkou SPD jednotlivé parlamentní strany nominovaly méně kandidátů než v roce 2018. U některých to bylo přirozeně dáno jejich častou koaliční kooperací, která se nutně musela projevit v menším počtu kandidátů, u jiných šlo o výraz poškození značky (to je zřejmě případ až do roku 2022 rostoucího STAN, který letos výrazně mezivolebně klesl). Přesto nominoval více kandidátů než ANO, jež má ambici být nejsilnější politickou silou v zemi. ANO, přestože mu rostou zisky (viz níže), zvládá nominovat stále méně kandidátů. Pirátům se nepodařilo prolomit svou faktickou komunální neexistenci, přestože se v mezidobí stali vládní stranou a ještě loni pomýšleli na premiérský post. Již zmíněná výjimka SPD, která jediná nominovala více kandidátů, je mírně relativizována celkově nízkým počtem jejích kandidátů – bylo jich jen o něco více než třetina ve srovnání s ODS, a dokonce méně, než jich měla upadající ČSSD.

Zajímavé je mezivolební srovnání. Skokanem je v tomto případě vedle nezávislých kandidátů pouze SPD, všechny ostatní strany počítají ztracené kandidáty. Z nich jsou na tom nejlépe Piráti, kteří oproti roku 2018 ztratili „jen“ 2 % kandidátů (zřejmě není náhodou, že u obou stran jde o celkově velmi nízké počty), dále ODS (-13 %), KDU-ČSL (-14 %). ANO ztratilo 29 % kandidátů, KSČM 49 %, ČSSD neskutečných 62 %. Už ze statistik kandidátů bylo před volbami jasné, že sociální demokraté a komunisté jsou ve stadiu klinické smrti, kdy lékaři jen stěží nahrazují selhávající orgány. Pozoruhodné je to u komunistů, kteří dlouhodobě stavěli největší počet kandidátů (až pro 40 % mandátů, o čemž se dnes nikomu ani nesní).

Celkové výsledky

Při interpretaci volebních výsledků máme složitou situaci – co upřednostnit: hlasy, nebo mandáty? Vybereme-li si hlasy, výrazně nadhodnotíme voliče z větších měst. Jeden volič totiž nemá v komunálních volbách jeden hlas, ale víc – záleží na tom, kde volí. Pokud na malé vesnici, započítá se jeho volba do statistik třeba jen pěti hlasy (pokud jeho obec volí pětičlenné zastupitelstvo); pokud v Brně, započítá se tam pětadesátkrát, a je tak v níže uvedené tabulce jedenáctkrát silnější. Vybereme-li si mandáty, upřednostníme naopak voliče z malé obce – protože sedm lidoveckých mandátů ze Šléglova reprezentuje 34 voličů, zatímco 65 pražských mandátů reprezentuje necelý milion voličů. Nezbyvá než sledovat obě dvě zmíněné kategorie, a především také vývoj v čase.

Nezávislí rostou podílem hlasů i mandátů volby od voleb. Velký nepoměr mezi těmito dvěma podíly v neprospěch hlasů naznačuje, že mají výrazně větší zázemí v malých obcích. Co do počtu/podílu hlasů ve volbách jednoznačně zvítězilo Babišovo ANO, které navíc tento podíl dokázalo mezivolebně nezanedbatelně navýšit a zatím je na komunální úrovni v permanentním růstu. Vidíme ale obrovské vychýlení v neprospěch hlasů, což znamená voličskou základnu ve středně velkých a velkých městech. Co do podílu mandátů pozorujeme v zásadě stagnaci, byť to může být zkresleno v neprospěch ANO výše naznačenou strategií „ANO a nezávislí kandidáti“.

Podobně jako v roce 2018 se na třetím místě co do hlasů umístila ODS. Ta mezivolebně půldruhé procento hlasů ztratila, stejně jako ztratila část zastupitelů, takže jich má momentálně nejméně za svou historii. Je to ale jediná strana, která svými zisky hlasů i mandátů nekreslí lineární

Tabulka 2. Vývoj podílu hlasů a mandátů v letech 2010–2022

	2010		2014		2018		2022	
	hlasů (%)	mandátů (%)	hlasů (%)	mandátů (%)	hlasů (%)	mandátů (%)	hlasů (%)	mandátů (%)
NK	20,63	63,67	20,37	68,77	26,19	73,79	27,22	79,4
ANO 2011			14,31	2,13	14,74	2,26	17,35	2,32
ODS	17,16	7,51	8,73	3,43	12,47	3,61	11,14	3,14
Piráti	0,25	0,01	1,69	0,04	7,63	0,35	7,20	0,25
KDU-ČSL	6,37	6,35	6,59	6,44	5,02	5,89	5,14	5,22
STAN	1,84	3,38	2,91	3,56	4,64	4,12	4,82	2,88
Úsvit/SPD			0,80	0,10	3,19	0,22	4,63	0,71
TOP 09	8,12	2,08	8,09	1,09	4,23	0,61	4,06	0,53
ČSSD	19,09	6,91	12,68	5,83	5,46	3,09	2,52	1,22
KSČM	9,85	5,18	7,97	4,07	5,00	2,37	2,11	0,77
SZ	1,75	0,23	2,45	0,26	1,21	0,20	1,02	0,15

křivku (růstovou či klesající), ale sinusoidu. Znamená to zřejmě, že je jako jediná pevně zakotvena na komunální úrovni a současně spjata s celostátní značkou; v důsledku čehož zažívá časy horší i lepší.

Piráti po náznaku možného úspěchu v roce 2018 nepotvrdili růst a klesli, byť nepatrně. V jejich případě se dá hovořit spíše o stagnaci – vavrové pro ně je, že na marginálních hodnotách, především co se týče zastupitelů. Šance, že na imaginárním shromáždění všech zvolených zastupitelů ČR narazíte zrovna na někoho navrhového Piráty, je jedna ku čtyřem stům.

Lidovcům se podařilo mezivolebně navýšit podíl hlasů – avšak vzhledem k souběžnému poklesu podílu mandátů (a tam jde přes drobné vychýlení roku 2014 v zásadě o setrvalý, byť řízený sestup) se zdá, že to bylo jen odrazem koaličních kandidatur ve větších sídlech v rámci různých variant SPOLU, se STAN apod. Podobné hodnocení platí pro STAN, jen s tou výjimkou, že dosáhl svého nejhoršího zisku co do počtu mandátů po předchozí éře setrvalého růstu.

Spolu s ANO nezpochybnitelného mezivolebního navýšení dosáhla SPD, a to jak co do

podílu hlasů, tak mandátů. Počty mandátů více než ztrojnásobila, nicméně s upozorněním, že šance potkat zastupitele za SPD je rovněž velmi malá, jen asi jedna ku sto čtyřiceti. Je jich ovšem víc než zastupitelů za TOP 09, která na komunální úrovni již od voleb 2018 fakticky neexistuje – v roce 2022 ji evidentně v tomto ohledu zachránily pouze předvolební koalice.

Již počty nominovaných kandidátů naznačily, že někdejší stabilní součásti obecních a městských zastupitelstev, v určitou chvíli dokonce určující síly menších i větších měst – sociální demokraté a komunisté – vyklidily pole. Potvrdily to i konečné výsledky. Sociální demokraté, přestože se v řadě měst (i velkých) snažili svou poškozenou stranickou značku maximálně upozadit a sázet na étos starostenství, nezávislosti a lokalismu, pád nezbrzdili – ztratili přes polovinu hlasů a téměř dvě třetiny mandátů. Ještě větší masakr pak proběhl u komunistů. Když jsem již před dvanácti lety upozorňoval na to, že se komunistická komunální pevnost drolí a že nejsou vidět náznaky možného zvratu, v zásadě jsem si neuměl představit, že už v roce 2022 bude ze strany, která mívala stabilně přes pět procent

zastupitelů, strana se zhruba třemi čtvrtinami jednoho procenta zastupitelů, že vyklidí nejen velká a středně velká města, ale i mnohé své kdy si nezničitelné bašty.

Osud obou někdejších hlavních levicových stran je, zdá se, zpečetěn, a nesvedli s ním nic ani nová předsedkyně a nový předseda. Sociálnědemokratické stranické vedení asi bolí hlava z katastrofálního výsledku v Praze, kde se měl testovat vysněný model širší „moderně“ levicové spolupráce se Zelenými a drobnými stranami. Vybrali si k tomu špatný čas, špatné město a špatné volby. Jejich projektu „Solidarita“ konkurovala v roce 2022 typově podobná (a autentičtější) Praha sobě a částečně i Piráti. Byl na to čas nejpozději tak v roce 2014. Nyní není vyloučeno, že se snad za hodně příznivých okolností v širokém spojení mohou přes pět procent přehoupnout, ale je to sázka do loterie. Zřejmě jim nezbyvá než se smířit s tím, že jejich různé voličské skupiny „bačují“ různé strany, které si rozdělily jejich dědictví – ANO, SPD, STAN a Piráti. Mnozí jejich bývalí představitelé to už pochopili a k těmto stranám se přidali. Komunisty pak nezachrání ani jejich případná spolupráce s radikálními kruhy kolem „Václaváku“ – nikdo je už totiž nepotřebuje. Dobu, kdy mohli být sice nepohlednou a neatraktivní, přesto však bohatou nevěstou přinášející nějaké hlasy, také prošvihli.

Referendum o vládě?

Andrej Babiš se pokusil z letošních komunálních voleb udělat referendum o vládě. Možná předem věděl, že to nemůže vyjít, a chtěl pouze mobilizovat nespokojené voliče, aby přišli a volili ANO. To se mu evidentně podařilo. A opticky získal

skutečně mnohé – vítězství v nadpoloviční většině okresních a krajských měst, které ANO jistě přetaví v řadu starostenských postů; již před volbami jsem konstatoval, že oproti minulým letům letos výrazně ubylo kategorických vymezení různých stran, s kým jistě nebudou spolupracovat. Je to zřejmě proto, že po osmi letech se z ANO na místní úrovni stala „stará“ strana, proti níž slabne vůle se vymezovat.

Babišovi se ale nepodařilo získat tolik, v kolik asi doufal – protože opozice nezískala ani víc hlasů, ani víc mandátů než strany vládní koalice, jak ukazuje tabulka 3.

Tabulka 3 – Vláda versus opozice 2018 a 2022

	Hlasů 2022 (v %)	Mandátů 2022 (abs.)	Mandátů 2018 (abs.)
strany vládní koalice	32,36	7 119	8 651
ANO, SPD	21,98	1 792	1 473
ANO, SPD, ČSSD, KSČM	26,61	2 972	4 714

Strany vládní koalice získaly přinejmenším o polovinu víc hlasů než současná parlamentní opozice; i když k ní přičteme sociální demokraty a komunisty, měla vládní koalice stále o téměř šest procentních bodů větší podíl hlasů. Ještě dramatictější rozdíl vidíme u mandátů. Zatímco strany vládní koalice jich drží přes sedm tisíc, současná parlamentní opozice ani ne dva, s oběma levicovými stranami necelé tři tisíce. A u mandátů nám pomůže k zajímavému zjištění i mezivolební srovnání. Strany vládní koalice oslabily asi o patnáct set mandátů a ANO a SPD posílily asi o tři sta. Když k nim ale přidáme sociální demokraty a komunisty, o nichž A. Babiš tvrdí, že je jejich hlasem ve sněmovně, kde nejsou reprezentováni, a jejichž voliče masivně přebíral, oslabila opozice ještě více než vláda – o sedmnáct set mandátů.

Babišův apel byl riskem, který měl krátkodobý efekt, ale dlouhodobě se může vymstít. Přetáhl sice k ANO (a k SPD) ty, co je dřív v komunálních volbách nevolili, a umožnil jim posílit, ovšem za cenu zlikvidování zbytků ČSSD a KSČM. A především – ve veřejnosti rozhodně po volbách nerezonuje, že Babiš referendum vyhrál. Pro politického lídra není dobře, když je spojován s neúspěchy.

Zisky a ztráty v různém typu obcí

Krátce po volbách není ještě čas na detailní analýzy volebních výsledků podle velikostních skupin obcí. Spokojme se s hrubou analýzou podle jejich „statutu“, kdy obecní zastupitelstva nám reprezentují nejmenší obce do cca třech čtyř tisíc obyvatel, městská zastupitelstva středně velká sídla (byť naše nejmenší město – Přebuz – nemá ani sto obyvatel) a statutární města zastupují zhruba třicetku největších měst mimo Prahu.

V nejmenších obcích zvítězili nezávislí, přičemž ještě oproti minulým volbám posílili pozice – přes 87 % zastupitelů je zde nezávislých. Z politických stran stojí za řeč lidovci (necelých 5 %), možná STAN (cca 2 %, což ale v této kategorii neznamená navázání na vládní stranu, ale jen pohodlnou formu nezávislosti) a ODS (1,5 %). ANO má z asi pětáctýřiceti tisíc zastupitelů obecních zastupitelstev jen 137 (0,3 %). Všechny strany zde mezivolebně klesly, s výjimkou SPD, která narostla o 50 zastupitelů na 0,17 %. Jinými slovy, politické strany v této skupině obcí již fakticky zmizely.

Ve městech je to jiné. I zde mezivolebně posílili nezávislí na 41 % hlasů a 51 % mandátů (v obou kategoriích růst cca o osm procentních

bodů). Po nich je nejsilnější ODS s cca deseti-procentním podílem, následovaná ANO (větší podíl hlasů než ODS, ale menší podíl mandátů), lidovci (cca 6 %) a STAN (3–5 %). SPD nezanebatelně narostla na téměř čtyři procenta hlasů a 2,3 % mandátů (podíl hlasů téměř zdvojnásobila, mandáty téměř zčtyřnásobila). ANO a SPD vzrostly, ostatní strany klesly.

Ve statutárních městech zvítězilo na počty hlasů i mandátů ANO (čtvrtina hlasů, téměř třetina mandátů), následovala ODS (zhruba třináctiprocentní podíl) a v těsném závěsu SPD (cca deset procent). Sečteme-li hlasy a mandáty stran, jež na parlamentní úrovni tvoří koalici SPOLU a jež v mnoha krajských městech kandidovaly dohromady či v nějakých obměnách, dostaneme se cca na jednadvacet procent hlasů a necelých dvacet procent mandátů, což stále znamená porážku od ANO. Mezivolebně v zásadě na svém zůstala ODS (ztráta tří mandátů, ale nárůst podílu hlasů o necelé procento), mírně posílilo ANO (o cca tři čtyři procentní body) a výrazně SPD (zdvojnásobení hlasů i mandátů). ANO vděčí za svůj celkový volební nárůst hlavně kategorii statutárních měst, SPD především městům.

Jiné než početní trendy

Na detailní spočítání se sice ještě čeká, přesto se zdá, že v české komunální politice funguje něco jako starostenské strany. Tedy fenomén, kdy relativně nezávisle na stranické značce a regionu získávají výrazně vyšší podporu kandidátky, jež jsou spojeny se starostou obce/města. Příklady uvádět nebudeme, je jich plná republika. Samozřejmě to neplatí stoprocentně, přesto si toho nelze ne všimnout.

Naprosté soustředění úspěchů ANO do větších měst pomáhá opticky zlepšovat výsledky voleb, je nicméně hodně zranitelné do budoucnosti. Ačkoli si někteří analytici myslí, že v ANO nejpozději těmito volbami (ale spíše už těmi minulými) vznikla svébytná skupina lokálních politiků, kteří budou schopni nést značku ANO i po případném odchodu A. Babiše z politiky, nedomnívám se, že pro takovou naději máme dostatečnou oporu. I letošní úspěch, relativně uniformně rozložený do jednotlivých měst bez ohledu na to, jestli tam ANO bylo v koalici (např. Šumperk) nebo v opozici (např. Blansko), svědčí spíš o tom, že byl hnán celostátní politikou ANO a nebyl podmíněn kvalitami kandidátních listin. Něco podobného se stalo ČSSD v krajských volbách 2008 či v komunálních volbách 2002. Celostátní problémy strany tyto místní a regionální sociálnědemokratické lídry vesměs smetly, přičemž se udržely jen výjimky potvrzující pravidlo (Karviná, Bohumín, Náchod, pardubický hejtman apod.). Zatím se spíš zdá, že ANO má blíže k tomuto modelu než k diverzifikované reprezentaci ODS či KDU-ČSL.

Vítězství ANO v řadě středně velkých a velkých měst ale může být dobrou zprávou pro příznivce politického stranictví i na lokální úrovni. Dává totiž naději, že hlavním vyzyvatelem v těchto městech může být v příštích volbách znovu nějaká parlamentní strana. Z výsledků letošních voleb jsme si mj. dočasně potvrdili, že tam, kde jednou ovládne lokální politiku nějaká podoba nezávislého, na lokální notu hrajícího uskupení, nejsou parlamentní strany schopny stát se vyzyvatelem pro příště a třeba znovu vyhrát – zdá se, že jsou odsouzeny maximálně k paběrkování a přetahování o pozici juniorního partnera těchto nezávislých. Příkladem je rovněž

už řada – Sdružení občanů Lesné na Brně-severu, Strakonická veřejnost, Hnutí pro Hodonín, ProMOST apod.

Termín voleb

Miloš Zeman svým letošním rozhodnutím vypsat termín komunálních (a s nimi spojeného prvního kola senátních) voleb mimořádně brzy umocnil jeden nepříjemný problém spojený s komunálními volebními termíny – konaly se o dvanáct dní blíže k prázdninám než před čtyřmi lety. Kvůli současnému legislativnímu nastavení se volební termín stále posouvá blíž k období letních dovolených. První komunální volby po listopadu 1989 se konaly 24. listopadu 1990, za dvaatřicet let se jejich termín posunul přesně o dva měsíce. Pokud nedorazí k rychlému zásahu, budeme za dvanáct, šestnáct let volit v srpnu...

Že to je problém, jsme mohli pozorovat už letos, kdy se kandidátky uzavíraly a odevzdávaly v čase letních dovolených, kdy bylo často složité sehnat od kandidátů potřebné podklady (a našla se i obec, kde na to kvůli dovoleným úplně zapomněli, a volby se tam tak vůbec nemohly konat). Tvůrci kampaní si pak vybírali mezi dvěma špatnými rozhodnutími – začít už před prázdninami a podstoupit hrozbu, že přes léto logicky ztratí dynamiku; nebo začít až na začátku září s tím, že na celou kampaň budou jen tři týdny. A to už si vůbec neumíme představit, co se bude dít, vyjde-li volební termín třeba na 30. srpna.

Proč musí jít o relativně rychlý zásah? Nejbližší volební termín, který máme šanci ovlivnit, je až za osm let, protože nelze prodloužit funkční období již zvoleného zastupitelstva. Budeme tedy muset ve volebním zákoně (na němž se

musejí shodnout obě parlamentní komory) říct, že volební období zastupitelstev 2026–2030 bude delší než čtyřleté, např. že skončí až s koncem října 2030. Byť to může být jen technická a formální změna, zcela jistě se při tom otevře řada dalších témat spojená s fungováním obcí a jejich volebním systémem, takže debata nemusí být úplně krátká. Vláda by proto měla jednat co nejrychleji.

Nu a pak je zapotřebí promyslet mechanismus stanovování nového termínu – třeba že vždy půjde o třetí pátek v měsíci říjnu či jiný podobný model, každopádně takový, aby zabránil neustálému posouvání voleb v čase.

Při té příležitosti by nebylo od věci zamyslet se nad případnou větší koncentrací volebních termínů. Vidíme to v současnosti. Skončily kampaně a volby do obecních zastupitelstev a do Senátu, a namísto aby si společnost vydechla, užila moment „upuštění páry“ z natlakovaného hrnce, k čemuž volby slouží, je vzápětí mobilizována kampaní prezidentskou. Stojí to za rozsáhlejší srovnání, ale zdá se, že jen minimum zemí volí tak často jako my. Že se v takovém prostředí jen obtížně vládne, bylo konstatováno už mnohokrát. Vzpomínám si, jak nám – studentům druhého ročníku politologie – před čtvrtstoletím tehdejší vedoucí naší katedry, dnešní premiér Petr Fiala přednášel o americkém ústavním systému a poukazoval na to, že jsou Spojené státy uváděny jako příklad země s téměř permanentní volební kampaní, kdy jsou důležité volby každé dva roky (dolní parlamentní komora má dvouleté funkční období, přičemž jednou za čtyři roky jsou s těmito parlamentními volbami konány i prezidentské) – a že to má z hlediska teorie demokracie své výhody i nevýhody. Co bychom za to dnes dali, kdybychom měli volby jenom každé dva roky. Poslední rok bez voleb jsme zažili

v roce 2015, ten další (pokud se nestane něco mimořádného) bude až v roce 2027.

Co kdybychom naznačené mimořádné posunutí volebního termínu využili i ke sloučení termínu hlasování alespoň do dvou orgánů – třeba krajských a obecních zastupitelstev (mimochoodem totožný problém s posunujícím se termínem voleb směrem k prázdninám mají i krajské volby – první proběhly v roce 2000 v půlce listopadu, zatím poslední v roce 2020 na samém začátku října)? Ano, nevyřešil by se problém se souběžně konanými volbami do Senátu, které vždy probíhají spolu s jedním z těchto dvou typů voleb. Ale to už by se týkalo jen třetiny republiky, navíc – neburcuje-li Andrej Babiš svůj elektorát jako letos na Jihlavsku – zrovna senátní volby společnost moc nemobilizují a neštěpí. V nemalé části zemí probíhají komunální a regionální volby současně.

Uvažovat by jistě bylo možné i o spojení s jinými volbami – třeba prezidentskými, příp. s volbami do Evropského parlamentu. To už by ale znamenalo i stabilní prodloužení funkčního období obecních zastupitelstev ze čtyř na pět let – i tím bychom se ale v zásadě zařadili do hlavního evropského proudu, kde naše čtyřleté období obecních orgánů patří spolu se Slovenskem k nejkratším. Pět let je nejobvyklejší délka, setkáme se i s obdobím šestiletým.

Volební systém

Na závěr můžeme přičinit několik poznámek k volebnímu systému. Extrémní rozdrobení našich obcí a dramatické rozdíly v jejich velikosti (přes tři čtvrtiny našich obcí mají méně než tisíc obyvatel) navádějí k tomu, aby došlo k rozlišení

volebního systému pro malé a velké obce. Můžeme diskutovat o tom, kde má vést hranice, zda bude stanovena velikostí, nebo skutečností, že obec má či nemá obecní radu – nicméně bylo by to více než vhodné. V takto oddělených skupinách pak můžeme designovat nejvhodnější volební systém a nebudeme omezeni jako nyní tím, že to, co funguje v obci s několika sty obyvateli, má zcela jiné dopady ve statisíkových městech.

Předtím, než s ulehčením opustíme současný špatně fungující systém, bychom si ale měli vyjasnit, co chceme – zda co největší akceschopnost zvoleného tělesa, nebo systém zajišťující významným, byť menšinovým zájmovým skupinám v obci zastoupení v místním parlamentu. Poté si můžeme „hrát“ s různými modely: blokovaný většinový systém pro malé obce (zvolení jsou ti s největším počtem hlasů bez ohledu na strany), nějaká varianta listinného poměrného systému s možností preferenčních hlasů uvnitř kandidátky pro větší obce/města, příp. smíšený volební systém, jak jej používá Německo v parlamentních a Maďarsko v komunálních i parlamentních volbách, který spojuje většinové a poměrné principy.

Nebylo by přitom od věci přemýšlet i nad tím, zda by nestálo za to k sobě přiblížit jednotlivé způsoby hlasování. Otázkou je, zda na občany neklademe příliš velkou zátěž a nepředpokládáme větší politickou gramotnost, když je nutíme používat několik různých systémů, které se od sebe i praktickým provedením (úpravou lístků) výrazně liší. Tak kupř. v jedné obci na Jihlavsku bylo podle zpráv volební komise odevzdáno významné množství neplatných hlasů, ačkoli tam byla jediná kandidátní listina s právě takovým počtem kandidátů, jako bylo mandátů. Neplatné byly proto, že na nich voliči neudělali křížek.

Zřejmě považovali samotné odevzdání lístku za výraz svého souhlasu s navrženými kandidáty. V tomtéž okamžiku odevzdávali totiž také hlasy v senátních volbách, kde si vybrali jeden z lístků, a aniž na něm dělali jakékoli úpravy, vložili jej do obálky. Úpravy se nemusejí dělat ani na hlasovacích lístcích v jiných volbách.

Každopádně je používaný volební systém již dlouho zralý na změnu – především proto, že mechanicky funguje jinak, než má běžný volič tendenci se domnívat. A to je ta nejhorší možnost, která může dál podkopávat důvěru občanů ve férovost politiky. Vlastně nejde věrohodně obhájit, proč nejsou uvnitř kandidátky přiděleny mandáty podle absolutního počtu hlasů; jen obtížně se v systému, jenž se tváří jako superpersonalizovaný, vysvětluje, proč mandáty získávají zastupitelé se zlomkem počtu hlasů oproti náhradníkům na jiných kandidátkách apod. Změna by také pomohla pročistit volby od kandidátů, kteří jimi v pravém slova smyslu nejsou, jsou spíše aktivními podporovateli – v zastupitelstvu být nechtějí, svou přítomností na kandidátkách jen podporují názorově blízké kandidáty, kteří tuto touhu mají, protože to logika volebního systému vyžaduje. Bývá z toho pak často spousta zbytečného nedorozumění a zklamání.

Mám ale obavu, že změna volebního systému bude ještě o řád obtížněji prosaditelná než případný posun volebního termínu. Rád se budu mýlit. ■

Stanislav Balík (1978), politolog, děkan FSS MU; výzkumník v Národním institutu pro výzkum socioekonomických dopadů nemocí a systémových rizik (SYRI).

Proč levicové modly nepadají

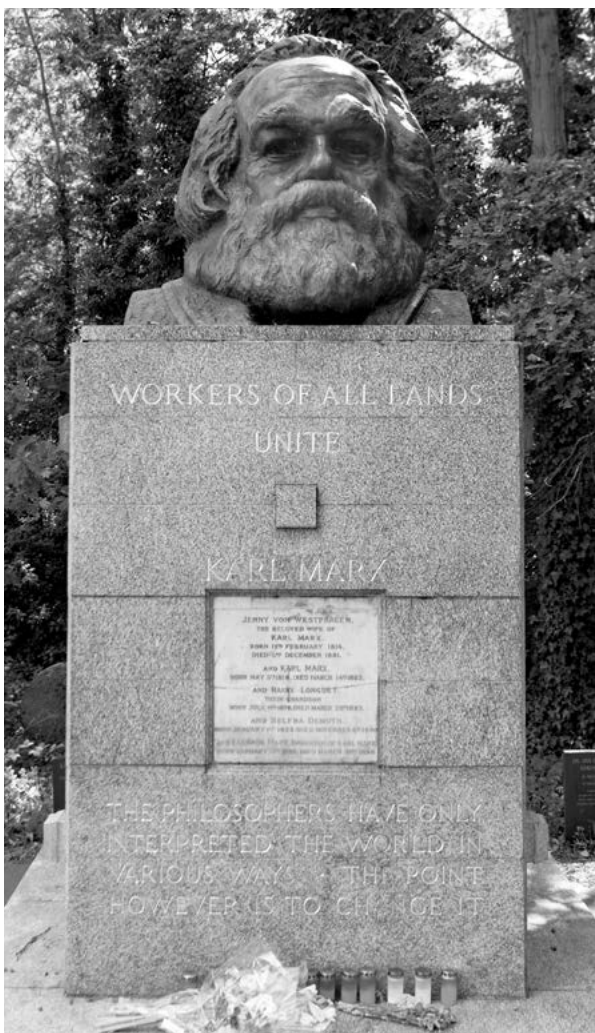
Douglas Murray

Když se řekne „a“, mělo by se říci i „b“. V minulém čísle *Kontextů* jsme otiskli text „Filosofové jsou rasisti“ od Douglase Murrayho, pocházející z jeho nové knihy *Na Západě zuří válka* (2022). Věnuje se v něm tomu, jak nevybíravě dnes levicoví progresivisté útočí na některé velké evropské osvícenské myslitele, Johna Locke, Davida Humea či Immanuela Kanta, a další velké postavy západních dějin, např. Johna Stuarta Milla či Thomase Jeffersona, které označují za rasisty a snaží se je vyloučit z paměti i učebních osnov. V následujícím textu, pocházejícím z téže knihy, ukazuje, že tito kritikové naopak zcela ignorují (či dokonce zametají pod koberec) například nesrovnatelně větší „rasové“ prohřešky a děsivé výpady antisemitské nenávisti u Karla Marxe či mravnostní delikty Michela Foucaulta, dvou nezpochybňovaných guruů progresivistické levice. Dnešní frontální útok na západní filosofy má své zvláštnosti a podle Murrayho nedotknutelnost některých filosofů prozrazuje, v čem tkvějí kořeny protizápadního tažení. Kniha vyjde v překladu Alexandra Tomského v nakladatelství LEDA v listopadu letošního roku.

V londýnské čtvrti Highgate se na hřbitově nalézá podivný náhrobek. Představuje ho mohutná hlava v hrůzné nadživotní velikosti na velkém kamenném kvádru. Na čelní straně se velkým zlatým písmem skvějí dva citáty: „Proletáři všech zemí spojte se“ a „Filosofové svět jen různě vykládali, jde však o to jej změnit“. Mužem, jehož nákladný pomník nechala v šedesátých letech 20. století postavit Komunistická strana Velké Británie, je samozřejmě velký vizionář Karel Marx. Dodnes k němu přicházejí poutníci

z celého světa, kteří stále věří, že změnil svět k lepšímu. Je ovšem záhadou, jak se vyrovnali se skutečností, že dle jeho návodu na přestavbu společnosti zahynulo více než sto milionů lidí.

Marxův monumentální památník tam kupodivu stále stojí a nikdo se ho nepokusil poškodit ani zničit. Jen občas jej někdo pocáká rudou barvou a všechny významné kulturní a politické osobnosti v Británii takový vandalismus okamžitě odsoudí. Žádné protestní on-line petice nebo demonstrace se nikdy nekonaly a nikdo nenavrhl

Pomník Karla Marxe na londýnském hřbitově v Highgate.
Foto: Wikimedia Commons

strhnout kamennou hlavu a hodit ji do nedaleké říčky. Možná je to tím, že ani ti největší doktrináři nepovažují znesvěcení hrobek za správné. Hřbitov v Highgate ale není jediným připomenutím Marxe a marxismu. V roce 2016 postavila anglická univerzita v Salfordu na svém pozemku nákladný pomník spoluautorovi *Komunistického manifestu* Bedřichu Engelsovi. Pětimetrová socha v sovětském stylu se zřejmě měla stát nepřehlédnutelným symbolem studentského života, nebo snad připomínkou schůzek Marxe a Engelse

v nedaleké hospodě, kde spolu oba přátelé ve čtyřicátých letech 19. století vesele popíjeli.

Ještě monumentálnější sochu však odhalili v roce 2018 v den dvoustého výročí narození Karla Marxe v jeho rodném městě, německém Trevíru. Pětiapůlmetrový pomník filosofa darovala městu vděčná čínská vláda a slavnostního odhalení se mezi stovkami hostů zúčastnila nejen delegace čínské komunistické strany, ale i představitelé Evropské komise. Není to zvláštní, že Marx ani marxismus nepředstavují v západní společnosti morální dilema? V dubnu 2021 studenti liverpoolské univerzity prosadili, aby se hala pojmenovaná po Williamu Gladstoneovi, významném liberálním premiérovi z devatenáctého století, přejmenovala kvůli údajnému podílu jeho otce na obchodě s otroky a nesla název po britské bojovnici za občanská práva Dorothy Kuyaové, jinak celoživotní člence komunistické strany.

Nikdo však neusiluje problematizovat nebo dekolonizovat Marxovo dědictví a nikomu nevadí jeho zavilý rasismus. Stačí nahlédnout do jeho soukromé korespondence s Engelsem, abychom věděli, že z hlediska současných hodnot nestojí jeho reputace za zlamanou grešlí. V červenci 1862 píše svému příteli:

S potěšením konstatuji, že ten židovský negr Lassalle (zakladatel německých sociálních demokratů) koncem týdne odchází, protože v neuvážené spekulaci přišel o dalších 5 000 tolarů... konečně jsem si uvědomil, co znamená jeho lebka a vlasový porost, je totiž evidentním potomkem negrů, kteří doprovázeli Mojžíše na útěku z Egypta (pokud se ovšem matka nebo babička z otcovy strany s nějakým negrem nespustila později). Židovsko-německý

původ s negroidním vlivem je opravdu neobvyklá kombinace, a proto vytvořila tak podivný výsledek. Nepochybně taky vysvětluje jeho negerskou dotěrnost.¹

Pěkné to moc není a nepochybně by se tak o nikom mluvit nemělo. Mohli bychom jistě zaujmout tolerantní postoj odepíraný Davidu Humeovi, mávnout nad jedním ošklivým vyjádřením rukou a respektovat soukromý charakter dopisu. Bohužel není ojedinělé. O čtyři roky později (1866) doporučuje Marx příteli právě vydané dílo Charlese Darwina o původu druhů a přírodním výběru. Na tomto místě třeba zmínit, že tyto poznatky nebyly pomlouvaným osvícenským filosofům dostupné. Marxe ale daleko víc zaujala kniha Pierra Trémauxe o původu a rozvoji lidstva *Origine et Transformations de l'homme et des autres êtres* (1865). V té době už v intelektuální válce vítězil argument monogeneze (lidé nejsou rozdílnými živočišnými druhy) a díky kampani proti otrokářství, jakou vedl uprchlý černoch Frederick Douglass, se názory rychle měnily. A přesto si Marx stále ještě pohrává s argumentem polygeneze a píše Engelsovi o Trémauxově knize: „Navzdory všem nedostatkům, jaké jsem zaznamenal, představuje toto dílo oproti Darwinovi velmi významný pokrok... (autor pobýval dlouhou dobu v Africe) a dokládá, že běžný základní typ černocha je degenerací mnohem vyššího druhu.“²

Je málo pravděpodobné, že by měl Marx špatnou osobní zkušenost s černochy, každopádně se v dalším listě Engelsovi zmiňuje o jiné skupině lidí: „Vyhnání malomocného národa z Egypta pod vedením egyptského kněze Mojžíše zanechalo v dějinách další základní typ, jehož klasickým představitelem je malomocný Žid Lazar.“³

Snad by bylo možné i v tomto případě Marxovy úvahy o „degenerativních rysech běžného černocha“ a „malomocné“ povaze židovského lidu obhajovat s poukazem na soukromou korespondenci. Bohužel si ale autor *Komunistického manifestu* své rasistické poznámky nenechal jen pro sebe. V roce 1853 v jednom ze svých článků o Balkánu pro *New York Tribune* píše, že „toto území obývané takovou různorodou směsí ras a národností, kde se ani nedá určit, které z nich jsou nejméně vhodné k civilizačnímu pokroku, má velkou smůlu“.⁴

O tři roky později ve stejných novinách propaguje spikleneckou teorii: „Každého despota na světě podporují Židé a někteří by nejraději všem vyprázdnili kapsy... Už od doby, kdy Ježíš vyhnal lichváře z chrámu, konají evropští Židé totéž, ale v mnohem větším rozsahu než ostatní podvodníci. Mají totiž obrovskou moc a jsou mnohem lépe organizovaní. Je načase jejich čachry odhalit a stigmatizovat.“⁵

Marxovy předhitlerovské názory nepocházejí z jednoho období, nýbrž prolínají celou jeho publicistikou. Už v roce 1843 v eseji *O židovské otázce* poučuje své čtenáře: „Chcete vědět, jaké je světské náboženství Židů? Šmelina. Víte, jakého uctívají boha? Prachy. ... Mamon je žárlivý bůh Izraele, před nímž žádný jiný bůh nesmí existovat.“⁶

Někdo si možná řekne, no co, on asi neměl Židy moc v lásce, to bylo v jeho době běžné. Jemu se ale – stejně jako v případě Izraelitů – nezamlouvaly ani jiné rasy a k jejich dějinám necítil také žádný respekt. V roce 1853 sděluje svému publiku v Americe: „Indie nemá žádnou historii, alespoň ne nám známou.“ Marx zatracuje hinduistickou civilizaci a chválí britské impérium: „Otázka není, zda měli Angličané právo obsadit Indii, ale zda jsme měli dát přednost Indii dobyté

Turky, Peršany nebo Rusy před Indií okupovanou civilizovanými Brity. Naštěstí právě oni dostali za úkol položit v Asii materiální základy západní společnosti.“ Marx věří, že svou roli jistě zvládnou, a poznamenává, že Indii ovládali v minulosti „barbarští dobyvatelé“, kteří zemi nemohli přinést civilizační pokrok, teprve „nadřazení britští kolonialisté jsou schopni zavést v zemi řád, který je této civilizaci nedostupný“.⁷

Mnozí si přesto řeknou, že i když byl Marx v soukromí i na veřejnosti nepokrytým imperia- listou, antisemitou a rasistou, tak ho snad nelze obviňovat z největšího hříchu Západu. I v této věci mají smůlu. Marx, jako by snad chtěl potomstvu dokázat, že se dokáže mýlit naprosto ve všem, v roce 1847 před vypuknutím americké občanské války napsal: „Otrokářství není nic jiného než ekonomická kategorie, tak jako každá jiná.“ Filosof se pokoušel zvažovat špatné a „dobré stránky otrokářského systému“ a nalézal mnoho pozitivního: „Bez otroků by se Severní Amerika, nejpokrokovější země světa, proměnila v zaostalou patriarchální společnost. Vymažte Severní Ameriku z mapy, a svět se propadne do anarchie – nastal by úpadek moderního obchodu i civilizace. Zrušte otrokářství, a vymažete Ameriku z mapy národů.“⁸

Proč stojí za to zabývat se tímto dlouhým seznamem hříchů, které Západ v dnešní době považuje za neodpuštělná provinění? Nejde jen o to prokázat, že tak významná postava v dějinách levicového myšlení, téměř jeho prorok a polobůh, se provinila neřestmi, jimiž dnes neomarxisté osočují své odpůrce. V jeho spisech narážíme na výpady nenávisti tak děsivé a nesrovnatelné s výtkami rozhořčených levicových aktivistů na adresu noblesních osvicenců, že nezbývá než ho považovat rovnou za zloducha. Marxův vy- pjatý antisemitismus je mnohem škodlivější než

umírněné negativní názory Immanuela Kanta na judaismus. Jediná dvouznačná poznámka pod čarou v díle Davida Humea je naprosto nicotná v porovnání s Marxovými rasistickými tirádami. Je paradoxní, že právě takové úvahy o nadřazenosti a podřízenosti ras si ošklivili myslitelé jako John Stuart Mill a Thomas Jefferson.

Na obranu Marxe by jeho obhájci a učedníci mohli použít jediný argument: byl prostě mužem své doby a jeho myšlení, byť v neobvykle virulentní podobě, nevyhnutelně zrcadlilo dobové předsudky. A přesto je taková obrana plná min, jež vyčkávací na příležitost. Existuje snad někdo, kdo není člověkem svých časů? Každý, jehož pověst dnes levicoví revolucionáři posledních let hanobí, byl rovněž mužem nebo ženou své doby. Proč by měla tato výmluva platit jen v případě Marxovy obhajoby, a nikoli při obraně Voltaira nebo Locke? Proč zacházejí kritici – jinak tak nekompromisní – s Marxem zcela odlišně? Z jednoduchého důvodu. Oni v něm nespátřují pouze mimořádného myslitele, vždyť je prorokem a zakladatelem světového revolučního hnutí, a proto ho nelze srovnávat s Humem nebo s myslitelem z Královce. Jenom on věděl, že je zapotřebí totálně změnit uspořádání veškerých lidských vztahů, to on vytyčil cestu k světlým zítřkům lidstva. Jeho nedokončená utopie společnosti stála miliony životů, ale progresivisté na Západě o ní stále sní a prohlašují: příště!

Zdálo by se ovšem, že skutečný prorok by měl být příkladem vyšší morální úrovně než pouhý myslitel nebo vědec. Recenzent Marxova životopisu z roku 2019 jej v *The New York Times* označil za „proroka naší současnosti“. A přestože nemohl popřít některé z jeho méně stravitelných poznámek o Židech, dospěl k závěru, že bychom jeho dílo měli brát s velkou vážností, protože je

„svědectvím pragmatického vizionáře, který nikdy neztratil víru ve vykupitelskou budoucnost“.⁹ To je opravdu nádherná myšlenka o vizionáři tak odříznutém od veškeré reality, jako byl Marx, nemluvě o jeho nechutném životě.

Je evidentní, že se s Marxem zachází naprosto odlišně než se všemi ostatními západními mysliteli. V této podivné hře je nutné zdiskreditovat každého filosofa nebo osobnost západní tradice, jejichž některé názory považuje naše doba za ohavné, ale kritici nebo revolucionáři, kteří odmítají západní civilizaci, se mají chránit. Proto se Marx chválí a pomstychtivé kampaně se proti němu nevedou. Jeho autorita je užitečná. Ty ostatní, jejichž filosofie udržuje západní civilizaci, je třeba zničit. Co by nám zůstalo z evropské tradice, kdyby se podařilo její velké myslitele umlčet a všechny pocty i pomníky příkladných osobností zničit? Zůstal by jen příběh otroctví a rasismu.

Postačí jediný příklad. Nikdo z moderních filosofů nemá větší vliv než Michel Foucault (1926–1984). Je nejcitovanějším autorem mnoha humanitních oborů. Jeho práce o sexualitě a zejména o povaze moci nadšeně vstřebaly celé

generace humanitních studentů. Akademici aktivistických oborů posledních desetiletí jej ctí jako nejvyšší autoritu. Jeho dílo je pro černošská a genderová studia i radikální feminismus naprosto nepostradatelné. Je to pochopitelné, neboť má jediný účel: podkopat autoritu západních demokratických institucí. Foucaultova obsedantní kvazi marxistická analýza společnosti optikou moci nivelizuje všechny mezilidské vztahy na odlidštěnou transakční a trestající dystopii. Nazval ji dekonstrukcí a má za účel prokázat, že západní národy nepředstavují nic pozitivního.

Je poněkud nechutné a rozhodně nerozumné, když se myslitelé navzájem osočují a osobně se napadají. Co mají soukromé záležitosti společného s politikou nebo s myšlením? Přesto se výjimečně stává, že skutečnost, jakou odhalil Foucaultův kolega Guy Sorman, o níž se tak dlouho šuškal, by měla vrhnout stín na odbornost filosofa, protože právě on se ve svém díle zabývá hodnocením lidských vztahů. Na konci šedesátých let během svého pobytu v Tunisu Foucault zneužíval místní nezletilou mládež. Sorman prozradil, že při návštěvě Sidi Bou Saidu

INZERCE

Douglas Murray

NA ZÁPADĚ ZUŘÍ VÁLKA

Absurdní obvinění bílé rasy z vrozeného nevyléčitelného rasismu ohrožuje legitimitu a soudržnost multietnického národa. Murray volá do boje: nedejme se zastrašit a pádně odpovíme na pomlouvání civilizace, jež dala světu katedrály a univerzity, úžasné umění, vědu, techniku a také lékařství a vyprostila z bída dvě miliardy lidí! Pouze na Západě byla umožněna politická a individuální svoboda. V zájmu jejího udržení je třeba se vzepřít jejím totalitním likvidátorům – je třeba je porazit.

Kniha vyjde v listopadu 2022 v nakladatelství LEDA, v ediční řadě Agora

www.leda.cz

zahlédl osmi- až desetileté chlapce, jak za Foucaultem běhají a žádají ho o peníze, které nabízel za znásilnění. Podle Sormana jim platil za noční zneužívání „na obvyklém místě“ čili na místním hřbitově a „problémem souhlasu se nemusel zabývat. Ve Francii by si něco takového pocho-pitelné dovolit nemohl, ale v kolonii vládl bílý imperialismus.“¹⁰

Opět se můžeme podívat, že ani tak otřes-né odhalení Foucaultovu reputaci nepoškodilo, stejně jako když spolu s dalšími francouzskými intelektuály podepsal otevřený dopis na snížení věkové hranice pro pohlavní styk s dětmi, a to na dvanáct let. Jeho díla se pochvalně citují a stále vycházejí, žádné hanobící trestné výpravy kvůli jeho chování se neorganizují. Po odhalení jeho perverzních sklonů vyšel poslední svazek jeho *Dějiny sexuality*. Foucaultovy pochybné sexuální teorie se nadále vyučují, jeho učedníci se kát rozhodně nehodlají a tváří se, jako by si ani ne-všimli, že se provinil rasově motivovaným znásil-nováním nezletilé mládeže.

Tak jako dvojí metr na Marxův rasismus je i tento případ výmluvný, neboť naopak to nepla-tí. Běda kdyby se provalily pedofilní výpravy do třetího světa nějakého významného konzerva-tivního myslitele 20. století. Levice by si nedala ujít příležitost zaútočit na něho a na jeho učení a rozpoutala by mezinárodní skandalizační tažení za „zrušení“ toho člověka. Okamžitě by odhalila nejen pedofilní, ale i brutální a rasistic-ké sklony v srdci tradičního západního myšlení. Zcela jistě by vyhlásila, že odporné vzdělancovo chování poškozuje kulturní prestiž společnosti a je zapotřebí ho vyřadit z veřejného života. Kdy-by to neučinila, sama by se provinila zástupnou

vinou, jakou běžně používá ve své argumentaci. Foucaultův trůn se ale nekymácí. A dodnes se nikdo nepozastavuje nad chováním muže, jenž si kupoval domorodé děti na uspokojení svých perverzních sexuálních choutek.

O čem to vypovídá? Dnešní moralizování neprosazuje opravdovou morální vizi společnos-ti. Jde o úsilí likvidovat slavné osobnosti západní tradice a vnutit Západu politickou budoucnost řízenou nepřáteli naší civilizace a svobodného trhu. Můžeme si snadno představit, jaké hrůzy by dopadly na náš svět pod jejich vládou bez tradičních morálních zásad. ■

- 1 Karl Marx Bedřichu Engelsovi, July 30, 1862, *Marx and Engels Collected Works*, vol. 41, London: Lawrence & Wishart, 1984, s. 388.
- 2 Karl Marx Bedřichu Engelsovi, August 7, 1866, *Marx and Engels Collected Works*, vol. 42, s. 303.
- 3 Tamtéž, s. 285.
- 4 Karl Marx: „The Russian Menace to Europe“, *New York Tribune*, April 7, 1853.
- 5 Karl Marx: „The Russian Loan“, *New York Tribune*, January 4, 1856.
- 6 Karl Marx: „On the Jewish Question“, in Karl Marx: *Selected Writings*, 2. vyd., David McLellan (ed.), Oxford University Press, 2000, s. 66–69.
- 7 Karl Marx: „The Future Results of British Rule in India“, *New York Daily Tribune*, August 8, 1853.
- 8 Karl Marx: *The Poverty of Philosophy* (1847), Moskva: Progress Publishers, 1955, s. 49–50.
- 9 James Miller: „Karl Marx: Prophet of the Present“, *New York Times*, August 6, 2019.
- 10 Matthew Campbell: „French Philosopher Michel Foucault Abused Boys in Tunisia“, *Sunday Times*, March 28, 2021.

Douglas Murray (1979),
britský spisovatel, novinář
a politický komentátor časo-pisu *The Spectator*.

Mrtvý konsenzus, zombie reaganismus aneb Co byl a je fusionismus

Roman Joch

Ronald Reagan při projevu v Minnesotě, 1982.
Foto: Wikimedia Commons

Na stránkách časopisu *Kontexty* (a nejen zde) již delší dobu probíhá debata o tom, jak by měl politický konzervatismus reagovat na měnící se podobu západního světa, jenž je dnes ohrožován nejen zvenčí (migrací, rostoucím vlivem Číny, energetickou krizí a nejnověji ruskou agresí na Ukrajině), ale především zevnitř nástupem nejrůznějších neomarxistických ideologií, společenskou polarizací, postupnou ztrátou tradičních hodnot i svobody slova. Následující text se tomuto problému věnuje v širší perspektivě.

Mladá autorka s dobrými postřehy Lucie Sulovská napsala po českých sněmovních volbách v říjnu 2021 pro *Konzervativní noviny* jejich analýzu, která obsahovala i tento zdánlivě mysteriózní bod:

... který jsem si pracovně pojmenovala „cesta českých konzervativců od thatcherismu“. Až donedávna to v anglosaském světě... vypadalo, že podstatou konzervatismu je malý stát a nízké výdaje. Je to blud, podstatou konzervatismu je zachování „společenské koheze, osvědčeného řádu a prospěšných tradic“. Mohou

v rámci něj existovat různé přístupy k ekonomice, důležité však je, že mají být podřízeny těmto cílům. Ekonomika je zde pouze prostředkem. My jsme se však se Západem opětovně prolnuli v době, kdy tam triumfoval „pravicový fusionismus“ Ronalda Reagana. Šlo o... koalici sociálních konzervativců, ekonomických liberálů a jestřábů, kteří prosazovali tvrdý kurz proti Sovětskému svazu.

Dnes se tento konsenzus (z hlediska konzervatismu spíše exces) hroutí i v anglosaském světě, jak se do předí dostává konflikt mezi sociálními

konzervativci a levicovými liberály. Někde ve vzduchoprázdnu levitují pravcoví liberálové a staří ekonomičtí levičáci, které stupňující se tlak *woke* hnutí cpe do konzervativního stanu. Nízkopříjmové skupiny nacházejí obránce svých kulturních a identitárních zájmů v tradičních konzervativcích, kteří tomu postupně přizpůsobují ekonomickou politiku. Jde o proces velmi pozvolný... Pokud jde o nové (populistické) konzervativce, ti mají zpravidla ekonomické programy pro své voliče, tedy spíše doleva, už od začátku.

Tolik Lucie Sulovská. Všimněme si dvou věcí: „pravcového fusionismu Ronalda Reagana“ a tvrzení, že ekonomický (klasický) liberalismus (tj. malý stát, nízké daně a tržní hospodářství) přestává být součástí západního konzervatismu. Fusionismus si nechme na později, ale Lucie má pravdu, že v USA existuje hnutí, které si říká „národní konzervatismus“, hledí obdivně na Viktora Orbána a požaduje rozsáhlejší stát v domácí ekonomické politice, vyšší výdaje a i případný protekcionismus, tj. cla a tarify, nikoli volný obchod. Tyto postoje určitým způsobem artikuloval bývalý prezident Donald Trump, jako hlavní ideolog „národního konzervatismu“ se prezentuje izraelský teoretik Yoram Hazony, autor knih *The Virtue of Nationalism* (2018, česky *Chvála nacionalismu*, 2021) a nejnověji *Conservatism: A Rediscovery* (2022). Podle Hazonyho by se konzervatismus měl oprostit od jakýchkoli aspektů klasického liberalismu, měl by být tradicionalistický, empirický a v každé zemi partikularistický. Jinými slovy, měl by odmítnout filosofický, politický a morální univerzalizmus i racionalismus.

Tím pádem by se měl opírat jen o Bibli a odmítnout univerzalistickou filosofii starých Řeků, jako byli Sokrates, Platon a Aristoteles. To je ale problém, protože pro Západ byla vždy typická syntéza židovské a křesťanské Bible (založená na Božím zjevení) a řecké filosofie, podle níž správným použitím rozumu poznáváme pravdy o člověku, spravedlnosti a dobru. A taky samozřejmě římské právo – a vše dohromady sjednocovalo křesťanství. Navíc založení USA se opíralo o univerzalistickou koncepci přirozených práv, což je varianta univerzálně platného přirozeného práva. Takže Hazonyho koncepce konzervatismu je vlastně, s trochou nadsázky, velice neamerická, ba až protiamerická.

„Národní konzervativci“ v USA požadují silný morální a hodnotový tradicionalismus, větší stát v ekonomice a sociálních otázkách, menší angažovanost USA ve světě – kromě problému, jenž představuje Čína, kterou považují, stejně jako dnes už všichni Američané, demokraté i republikáni, za hlavního strategického soupeře USA v nadcházejících dekádách.

Tito „národní konzervativci“ mají za to, že konzervatismus z dob Ronalda Reagana (a Margaret Thatcherové) je teď už jen „mrtvým [bývalým] konsenzem“; někteří se o něm pejorativně vyjadřují jako o „zombie reaganismu“, protože považují představu malého státu a ekonomického liberalismu za obsolentní. Pro úplnost lze dodat, že představu sociálně rozsáhlejšího státu sdílel i bývalý britský premiér Boris Johnson, naproti tomu současná premiérka Liz Trussová požaduje nižší daně a menší stát, tedy návrat k thatcherismu. Že by to tedy nebyl až tak „mrtvý konsenzus“ a duch údajných „zombie“ Ronnieho a Maggie žil a kráčel dál?

Než se dostaneme k tomu, co byl a je fusionismus a jestli je mrtvý, chci upozornit na zdánlivě nesouvisející úvahu. Americký politický filosof německo-židovského původu Leo Strauss (1899–1973), který před nacismem emigroval do USA a měl nemalý vliv (trvajících dodnes) na určité proudy amerického poválečného konzervatismu, pronesl v únoru 1941 v New Yorku přednášku na téma „Německý nihilismus“. To datum je důležité: v Evropě už dlouho zuřila válka, Velká Británie odolávala samotná Hitlerovi, Sovětský svaz byl jeho spojencem a zatím jím nebyl napaden a USA ve válce ještě nebyly.

Teze přednášky je ve stručnosti tato: německý romantismus první poloviny 19. století byl ctihodnou reakcí na osvícenství. Anglo-skotsko-americké osvícenství akcentovalo svobodu, osobní, politickou, ekonomickou i náboženskou. Osvícenství francouzské akcentovalo rovnost, před svobodou dávalo přednost ideálu rovnosti. Jenže německým romantikům tyto ideály připadaly příliš nízké. Svoboda vám sama neříká, jak máte žít, jaké ideály máte v životě vyznávat. A rovnost je opakem výtečnosti, výjimečnosti a vznešenosti; rovnost je opakem výkonu a úspěchu (v umění, sportu, morálce, intelektu). Němečtí romantici však toužili po heroismu, náročné morálce, sebeobětování pro něco většího, než je člověk sám.

Pak přišla porážka císařského Německa v první světové válce a byla ustavena výmarská republika. S ní byla německá idealistická mládež hluboce nespokojena, chtěla něco lepšího, heroičtějšího. Tuto mládež oslovil a získal Hitler. Nacismus byl kulminací nihilismu (to je Straussova teze, s níž ale nesouhlasím; komunismus,

fašismus i nacismus nebyly nihilistické; byly vysoce idealistické, byť ty ideály byly zásadně mylné a zvrácené). Podle Strausse však existoval jen jediný hlas, který mohl – měl ten potenciál – odvést mladé, po heroismu toužící Němce od nacismu. Ten hlas však zazněl příliš pozdě, až v roce 1940, v projevu o „nejskvělejší hodině“. Starý britský lev Winston Churchill zařval, ale pro německé mladíky to přišlo příliš pozdě (o Straussově tezi, že Churchill coby Brit mohl úspěšně oslovit německou mládež, mám taky pochybnosti).

Podívejme se na tři nejslavnější projevy sira Winstona z jara 1940. První je z 18. května 1940 na téma „krev, dřina, slzy a pot“:

Nemohu nabídnout nic než krev, dřinu, slzy a pot. Máme před sebou údel nejbolestnějšího rázu. Máme před sebou mnoho, mnoho dlouhých měsíců zápasu a utrpení. Ptáte se, co je naším cílem? Mohu odpovědět jediným slovem: vítězství. Vítězství za každou cenu...

Druhý pronesl 4. června 1940 a jeho ústředním motivem je „nikdy se nevzdáme“:

I když rozsáhlé části Evropy a mnohé staré a slavné státy padly či padnou do sevření gestapa a všeho toho odporného aparátu nacistické vlády, my se nevzdáme a neselžeme. Vytrváme do konce, budeme bojovat ve Francii, budeme bojovat na mořích a oceánech, budeme bojovat s rostoucí sebedůvěrou a silou ve vzduchu, budeme bránit náš ostrov za každou cenu, budeme bojovat na plážích, budeme bojovat v přístavech, budeme bojovat

na polích a v ulicích, budeme bojovat
v kopcích; nikdy se nevzdáme...

◆◆◆

Třetí je z 18. června 1940 na téma „nejskvělejší hodina“ (to je ten, o kterém mluvil Strauss):

Bitva o Francii skončila. Bitva o Británii začíná. Na této bitvě závisí přežití křesťanské civilizace. Na ní závisí náš vlastní, britský život a dlouhá kontinuita našich institucí a našeho impéria. Veškerá zuřivost a moc nepřítelů se velice brzo obrátí proti nám. Hitler ví, že nás musí rozdrtit na tomto ostrově, anebo prohrát válku. Vydržíme-li, celá Evropa může být svobodná a život na celém světě může pokračovat... Selžeme-li, pak se celý svět, včetně USA, včetně všeho, co známe a co milujeme, ponoří do propasti nového Temného věku, jenž bude v důsledku zvrácené vědy mnohem horší a mnohem delší. Vykonejme tedy svou povinnost a chovejme se tak, aby lidé, i kdyby britské impérium a jeho Společenství národů trvalo tisíc let, mohli stále říkat: „Tohle byla jejich nejskvělejší hodina!“

Všimněme si, Churchill nenabízel svým občanům snadný, pohodlný život. Naopak, nabízel jim život náročný, obtížný, leč plný heroismu a sebeobětování. V tom měl Strauss pravdu. Ale na rozdíl od komunistů, fašistů a nacistů jim Churchill nabízel heroismus a sebeobětování – kterého byli komunisté-stalinisté, fašisté i nacisté samozřejmě taky schopni – při obraně svobody a na obranu svobody! Jeho projevy byly vlastně originální „fúzí“ svobody a heroismu.

Na rozdíl od „národního konzervatismu“ spočíval americký poválečný konzervatismus, označovaný za „fusionismus“, v syntéze tří univerzalistických proudů či hnutí, kterými byly:

Za prvé klasický liberalismus, v USA často označovaný jako libertarianismus. Ten usiloval o svobodu a malý stát, nízké daně a decentralizaci, a rovněž o svobodný obchod. Jeho prvními teoretiky byli původem Evropané Friedrich August von Hayek a jeho učitel Ludwig von Mises, jakož i Američan Milton Friedman (jeho rodiče však byli imigranti z Podkarpatské Rusi). Klasický liberalismus je univerzalistický; chce svobodu pro každého, vždy a všude.

Pak klasický konzervatismus evropského typu, který je v USA označován jako tradicionalismus. Jeho prvními vlivnými autory byli platonik Richard Weaver a burkeán Russell Kirk. Ti kladli důraz na ctnosti, objektivní mravní řád, tradici celé západní civilizace. K nim se řadí i filosofové evropského původu Eric Voegelin a Leo Strauss. Klasický konzervatismus byl v Americe rovněž univerzalistický, protože byl částečně inspirovaný křesťanstvím, což je univerzalistické náboženství (samo sebe považuje za platné a správné pro všechny lidi na světě, ve všech dobách a všude, stejně jako islám a na rozdíl od judaismu), a částečně klasickou řeckou filosofií, konkrétně Aristotelovou koncepcí ctností a přirozeným právem. Hlavní, kardinální ctnosti jsou podle Aristotela umírněnost, statečnost, prozíravost a spravedlnost; k nim křesťanství přidává teologické ctnosti víry, naděje a lásku (a jak napsal sv. Pavel „... z nich největší je láska“). Tyto ctnosti jsou univerzálně platné.

Třetí byl antikomunismus, který byl nejen odmítnutím komunismu, ale i přesvědčením, že mezinárodní komunismus je mnohem větší hrozbou pro svět obecně a konkrétně Ameriku, než si většina lidí po roce 1945 myslela. Komunismus je hrozbou existenciální, srovnatelnou s tou, kterou představoval nacismus. Konzervativní antikomunisté chtěli mezinárodní komunismus porazit; na rozdíl od levicových antikomunistů, kteří ho chtěli jen zadržovat. Důraz byl tedy kladen na vojenskou sílu, vítězství a přesvědčení „Better dead than red“ – raději zemřít, než se podrobit komunismu.

Vlivnými osobnostmi byli starší exkomunisté jako Max Eastman, Whittaker Chambers, Willi Schlamm, James Burnham, Willmoore Kendall a Frank Meyer; a pak mladší představitelé, které ti starší ovlivnili, jako např. William Buckley, Brent Bozell, Stanton Evans a další. Tito lidé si v polovině padesátých let 20. století řekli, že se nejdřív zmocní Republikánské strany, pak Američané zvolí republikánského prezidenta a ten poté použije sílu amerického státu na porážku mezinárodního komunismu. Stalo se tak v osmdesátých letech 20. století. Antikomunismus, stejně jako komunismus, byl univerzalistický, antikomunisté, američtí, evropští, asijské, afričtí či latinskoameričtí, se vzájemně vnímali jako spojenci.

Mezi těmito třemi proudy je však vzájemné napětí – a mnozí tehdy i dnes pochybovali, zda je lze sloučit v jednom politickém směru. Mezi libertarianismem a tradicionalismem je tenze: libertariáni chtějí svobodu od nucení, zatímco tradicionalisté považují svobodu užitou nemravě za nehodnotnou, až špatnou. Tenze mezi libertarianismem a antikomunismem spočívala v tom, že libertariáni chtěli malý stát, zatímco antikomunisté mocnou státní vojenskou

a obrannou mašinerii. A napětí mezi tradicionalisty a antikomunisty vznikalo tím, že tradicionalisté chtěli klidný život v malých, morálních komunitách, zatímco antikomunisté celosvětovou antikomunistickou křížovou výpravu. Největší napětí však bylo vyjádřeno dilematem mezi libertariány a tradicionalisty: svoboda, nebo ctnost; která z nich má být naším cílem?

Americký konzervatismus na to odpověděl: obě. Tak, jak jej reprezentovali např. časopis *National Review* (založený 1955), jeho šéfredaktor William F. Buckley jr. a politici senátor Barry Goldwater a guvernér (poté prezident) Ronald Reagan, byl americký konzervatismus označen za *fusionismus*, což je ale velice nevěstyžný termín, neboť evokuje představu „fúze“ dvou rozdílných cílů či ideálů. *Fusionisté* však byli přesvědčeni, že svoboda a ctnost se vzájemně potřebují, jedna bez druhé nemůže existovat (i když mezi nimi určité napětí je); neboť když upadá ctnost, začne upadat i svoboda, a když upadá svoboda, začne upadat i ctnost. Lepším názvem než *fusionismus* by proto byl *kompatibilismus* či *tensionismus*.

Onu tezi, že svoboda a ctnost se vzájemně potřebují, bez svobody není ctnosti a bez ctnosti svobody, obhajovali např. Frank S. Meyer a Stanton Evans, sdílel ji Buckley a časopis *National Review*, jeho vydavatel William Rusher a prakticky všichni konzervativní politici.

Meyer argumentoval tím, že v politice je nejvyšší hodnotou svoboda, lidé mají být co nejsvobodnější od státního donucování. Chtěli-li tradicionalisté státem vnucovat či vynucovat ctnost, mýlí se, protože ctnost musí být dobrovolná. Jednání z donucení není ctnostné. Tradicionalisté však mají pravdu, že ctnost je správným cílem lidského života. Aby lidé byli ctnostní, musejí

být svobodní; nemají-li svobodu být neřestní, nemohou být ctnostní. Na druhou stranu však také platí, že nejsou-li lidé ctnostní, svobodu neuchrání a ztratí ji – buď podlehnou tyranům v zahraničí, anebo měkkému despotismu doma. Jeho vlastními slovy:

... v *morální* sféře je svoboda pouze prostředkem, s jehož pomocí mohou lidé usilovat o svůj skutečný cíl, kterým jsou ctnosti... v *politické* sféře je svoboda cílem primárním.

Lidi nelze přinutit, aby byli ctnostní... do určité míry je lze donutit, aby jednali, jako by byli ctnostní. Ctnost je však plodem správně uplatněné svobody.

Svoboda má svá rizika, protože to, čemu budou lidé holdovat, nemusí být ctnost, nýbrž neřest; ale každá existence má svá rizika. Pokud lidé nemají svobodu být špatní, nemohou být ctnostní.

Ale platí to i opačně: aby svoboda, svobodná politická společnost byla uchována, lidé musejí být do určité míry ctnostní, neboť v opačném případě svobodu ztratí. Musejí být ctnostní tak, že demokratická většina nezneužije svou moc nad menšinou či menšinami např. jejich nepřiměřeným, progresivním zdaněním. V takovém případě by menšina usilovala o vládu benevolentního diktátora. Nebo ze strany jednotlivce: pokud lidé nebudou žít ctnostně, tj. soběstačně, samostatně, odpovědně, stanou se daňovým břemenem pro ostatní (ti budou muset jejich nezodpovědný životní styl dotovat), a tak zvýšením daňové zátěže omezí svobodu volby ostatních. A v neposlední řadě, když je svobodná země napadena nesvobodnou tyraníí a obyvatelé

svobodné země nejsou natolik ctnostní, že by byli ochotni za svou zemi a její svobodu bojovat, pak je jisté, jako že po létě přichází podzim, že o svou svobodu přijdou, ztratí ji.

Tohoto si velice dobře byli vědomi otcové-zakladatelé USA. Je chybou si myslet, že ústavní rozdělení moci na tři složky (zákonodárnou, výkonnou a soudní) nebo listiny práv a svobod jsou dostatečné garance osobní, politické či ekonomické svobody (jak se domnívají někteří liberálové). Jistěže jsou velice užitečné, dokonce nezbytné, nejsou však dostačující. Pro zachování a udržení svobody je nutná ctnost. Otcové-zakladatelé to věděli – George Washington: „ctnost a morálka jsou nutným zdrojem lidové vlády“, svoboda není možná bez morálky a morálka není možná bez náboženství; nebo John Adams: „naše ústava byla vytvořena pouze pro morální a zbožné lidi; je naprosto nevyhovující pro vládnutí jakýmkoli jiným lidem“; morálka a ctnost jsou základem naší republiky a nezbytné pro to, aby společnost byla svobodná.

Jinými slovy, když se principy svobodné společnosti vyučují coby založené pouze na mechanické dělbě moci, vyučují se mylně. Proto například ústavy jihoamerických republik, které kopírovaly ústavu americkou, nakonec ve většině případů selhaly: svrhli je diktátoři. Lidem totiž chyběla občanská ctnost. Konstitucionalismus na sever od Rio Grande se povedl, na jih od Rio Grande se nepovedl. Proč? Kvůli existenci, či absenci ctnosti. Takže koncept americké republiky v podání otců-zakladatelů nebyl jen John Locke – byl to i John Locke, ale kombinovaný s Aristotelem a křesťanstvím, tedy s klasickou i křesťanskou koncepcí ctností.

Fusionismus v politice reprezentovali Barry Goldwater a Ronald Reagan. Pro ilustraci pár

jejich citátů. Barry Goldwater ve své knize *Svědomy konzervativce* z roku 1960:

... konzervativce nahlíží politiku coby umění, jak dosáhnout maximální svobody jednotlivce, jež je slučitelná s udržetím společenského řádu. Konzervativce je první, kdo chápe, že praxe svobody si vyžaduje nastolení řádu: člověk nemůže být svobodný, pokud jiný člověk je s to upírat mu výkon jeho svobody... Jemná rovnováha, jež ideálně existuje mezi svobodou a řádem, byla vychýlena v neprospěch svobody prakticky všude na světě... Konzervativcům tudíž nečiní žádný problém stanovit prvořadý politický úkol dne: je jím zachovat a rozšířit svobodu... první starostí konzervativce vždy bude: zvětšujeme svobodu?

Pasáž k politice vnitřní:

Mám malý zájem na posílení státu, neboť jej hodlám zredukovat. Nechci rozšiřovat sociální péči, neboť navrhuji zvětšit svobodu. Mým cílem není přijímat zákony, nýbrž je rušit. Není jím zavést nové programy, nýbrž zrušit ty staré... A když mě potom obviní, že prý zanedbávám „zájmy“ svých voličů, odpovím jim, že mi bylo sděleno, že jejich hlavním zájmem je svoboda, a pro ni dělám vše, co umím.

A k politice zahraniční:

Mír je jistě správným cílem americké politiky – pokud se tím rozumí, že mír není vším, oč usilujeme. Mír kapitulace

nechceme. Chceme mír, v němž panují svoboda a spravedlnost, a to – uvážíme-li podstatu komunismu – znamená mír, v němž sovětská moc již nadále nebude schopna ohrožovat nás a zbytek světa. Jinými slovy, přijatelný mír musí následovat po porážce komunismu... Výkřikem appeasementu je „raději se na kolenou budu plazit do Moskvy, než abych zemřel pod atomovou bombou“. Tento sentiment odmítá všechno, co je v lidské bytosti statečné, ctihodné a důstojné. Musíme – jako první krok k zachování americké svobody – přijmout názor opačný a učinit ho základním kamenem naší zahraniční politiky: raději zemřeme, než abychom ztratili svou svobodu... Chceme zůstat naživu, samozřejmě; ale více než to chceme být svobodní. Chceme mír; ale před ním chceme nastolit podmínky, jež učiní mír přijatelným. Ať se vám to líbí nebo ne, velkým a nevyhnutelným úkolem naší epochy není studenou válku ukončit, nýbrž v ní zvítězit.

Projev, který měl Barry Goldwater na republikánském sjezdu v roce 1964, když přijímal nominaci na prezidenta:

Jsem přesvědčen, že musíme hledět nejen na obranu svobody dnes, ale i na její rozšíření zítra. Jsem přesvědčen, že komunismus, který se chvástá, že nás pohřbí, místo toho ustoupí silám svobody. A ve vzdálené, leč rozpoznatelné budoucnosti jsem schopen vidět obrysy světa, který je hoden našeho odhodlání, všeho rizika, každé naší oběti. Ano, svět, který

vykoupí utrpení těch, kdo budou osvobozeni od tyranie... Připomínám vám, že extremismus při obraně svobody není neřest. A dovolte mi vám rovněž připomenout, že umírněnost při prosazování spravedlnosti není ctnost!

Všimněme si (a) paralely s Churchillovými projevy, (b) použití ctnosti (statečnost, důstojnost, ctihodnost) pro účely svobody, (c) posunu od záměru komunismus jen zadržovat k odhodlání jej zatlačovat („nejen obrana svobody dnes, ale i její rozšíření zítra“).

Po Goldwaterově porážce byla ještě v roce 1964 založena Americká konzervativní unie, jež měla v politických otázkách definovat konzervativní pozici a bodovat konzervativnost jednotlivých členů Kongresu. Pasáž jejího základního prohlášení ohledně studené války zněla:

V současnosti jsou americké společnosti stejně jako [západní] civilizace... smrtelně ohrožovány globální komunistickou revolucí. Zastáváme názor, že permanentní koexistence s komunismem není ani ctihodná, ani žádoucí, ani možná. Komunismus by svět zotročil jakýmkoli prostředky... My žádnou oběť nepovažujeme za příliš velkou na to, abychom se vyhnuli tomuto osudu. Náporu nepřítelů jsme odhodláni čelit, ba co víc: zachováním americké vojenské převahy a vyvíjením neúprosného tlaku vůči komunistické říši hodláme posunout hranice svobody.

Opět vidíme odhodlání komunismus nejen zadržovat, ale přejít též ke strategii osvobozování („posuneme hranice svobody“).

Mnohé antikomunistické projevy Ronalda Reagana jsou známé. Např. na univerzitě Notre Dame v květnu 1981: „Západ odklidí komunismus jako nějakou bizarní kapitolu lidských dějin, jejíž poslední stránky právě teď píšeme.“ Nebo v britském parlamentu v červnu 1982: „Postup svobody a demokracie odsune marxismus-leninismus na smetiště dějin, jako tam odsunul i jiné tyranie.“ Či ten slavný o „říši zla“ z března 1983: „Buďme si vědomi toho, že pokud sovětská vláda hlásá nadřazenost státu, jeho všemocnost nad jednotlivcem a předpovídá jeho definitivní nadvládu nad všemi lidmi světa, jsou ohniskem zla v moderním světě... Naléhám na vás, abyste se vyvarovali pokušení ignorovat fakta dějin a agresivní tendence říše zla, považovat závody ve zbrojení za jedno velké nedorozumění, a tudíž se stáhnout z boje mezi právem a bezprávím, dobrem a zlem.“

Mnohem méně známý je projev, který vlastně zahájil jeho politickou kariéru; byl to projev nazvaný „Čas volby“; na podporu prezidentské kandidatury Barryho Goldwatera byl odvysílán televizí v říjnu 1964. Uvádím jeho závěrečné dva odstavce:

Musíme mít odvahu činit to, o čem víme, že je mravně správné; a politika appeasementu nás žádá, abychom přijali tu největší možnou nemravnost. Žádá nás, abychom si vykoupili bezpečí před hrozbou atomové bomby tím, že prodáme do věčného otroctví naše bližní, lidské bytosti zotročené za železnou oponou, že jim řekneme, ať se vzdají naděje na svobodu, protože jsme připraveni se s jejich otrokáři dohodnout...

Vy i já máme *rendez-vous* s osudem. Můžeme pro naše děti zachovat tuto

poslední nejlepší naději lidstva na zemi, anebo je můžeme odsoudit k prvnímu vykročení do tisíciletí tmy. Pokud selžeme, ať alespoň naše děti a děti našich dětí budou o nás moci říci, že jsme si svůj krátký pobyt zde zasloužili. Že jsme učinili vše, co jsme učinit mohli.

Člověk si říká: je to projev politika, nebo starozákonního proroka? Je to mravní apel na obranu svobody v antikomunistickém zápasu – a nejen na obranu svobody vlastní, ale i svobody druhých.

„Národní konzervatismus“, který prý má nahradit *fusionismus*, odmítá představu omezeného státu, hlavně v ekonomické a sociální oblasti, v nichž požaduje stát větší. A to je prý pravá podstata konzervatismu; „reaganovský fusionismus“ byl (prý) exces.

Konzervativci v 19. století jako Benjamin Disraeli či Otto von Bismarck požadovali a zaváděli stát extenzivnější, než chtěli klasičtí liberálové jako William Ewart Gladstone, natož Herbert Spencer; ale rozhodně méně extenzivní než v té době chtěli socialisté. Jenže my nejsme v 19. století, když byl stát malý. My jsme v 21. století, kdy je stát příliš velký a rozsáhlý, vykonává různé funkce, které by vykonávat neměl, a na ty své základní, elementární funkce, jako jsou obrana, ochrana a justice, se mu už častokrát nedostává sil. Konzervativci požadují malý, ale silný stát; stát omezený na málo funkcí, v nich však velice silný, energický a rázný. V dnešní době by se Bismarck, Disraeli i Metternich nad rozsahem státu nejspíš zhrozili; stejně jako nad jeho častou neschopností vynucovat právo a pořádek.

Dnešní státy, po pandemii a v důsledku ruské agrese proti Ukrajině, nabírají stále další a další

pravomoci regulovat ekonomiku a rozdávat lidem peníze; a lid si na to zvyká a očekává to. Fiskální odpovědnost jde přes palubu. Je tedy povinností – a nutností – konzervatismu na to upozorňovat a volat po návratu státu do patřičných mezí a k fiskální odpovědnosti. Není to „zombie reaganismus“, je to morální nutnost usilovat o soběstačné, odpovědné občany nezávislé na státních dávkách a dotacích.

Krom toho je tady jeden trend nárůstu státu, který je hrozivý: volání po zákazu „nenávistného projevu“, tedy státní zákazy i trestání projevů (a perzekuce jejich autorů), které jsou označeny za „nenávistné“, tj. kritizující privilegované menšiny (rasové, etnické, sexuální) či vyjadřující mravní odsudek aktivit z hlediska židovsko-křesťanské morálky nemravných. Tento nárůst cenzorského státu je přímým ohrožením nejen svobody slova a projevu, ale i hrozbou konzervativcům, protože perzekuce by se nakonec dotkla i jich. I z tohoto důvodu je pro konzervativce nutné trvat na omezení státní moci a udržení státu v mezích. Takže udržení klasicky liberální či libertariánské složky v konzervatismu je podstatné.

Pokud jde o složku tradicionalistickou či morálně konzervativní, vidíme útoky nejen na hodnoty, ale i na samotnou lidskou přirozenost; mimo jiné v podobě prosazování tzv. „manželství pro všechny“, či konceptu „transgender“. Před třiceti lety nikoho nenapadlo dávat do ústavy definici manželství coby svazku muže a ženy, protože to každý, doslova každý považoval za samozřejmé a nikomu nepřišlo na mysl, že by někdo mohl považovat za manželství i něco jiného. Doba se změnila a hodnotový tradicionalismus (obhajoba lidské přirozenosti a reálné existence hodnot, jež jsou rozpoznávány rozumem, nikoli

určovány svévolí a rozmarem) je a bude i nadále vitální součástí konzervatismu a jeho důležitost bude ještě narůstat.

Pokud jde o zahraniční politiku, ruská agrese názorně ukazuje, že svět je nebezpečným místem pro život. Potřebujeme být silní, vojensky silní, abychom přežili a aby přežila naše svoboda. Moc, vojenská síla jsou nutnou podmínkou zachování svobody (nutnou, nikoli však dostačující; viz pojednání o ctnosti výše). Slabost je totiž provokativní: provokuje gaunery a potenciální agresory, aby nám dali ránu či na nás zaútočili. Potřebujeme sílu, abychom je odstrašili; a pokud odstrašení selže, abychom je porazili. O aktuální či potenciální nepřátele přitom v tomto světě nemáme nouzi: Putinovo Rusko, hegemonistická Čína, fanatický islamismus...

A co se týče ideologického nepřítele konzervatismu, kterým je *woke* progresivismus, podívejme se pravdě do očí: u nás doma na Západě žijeme uprostřed studené občanské kulturní války. Jsme ve válce. Ta válka je studená, nestřílí se. Ta válka je občanská, jde napříč každou zemí a společnostmi Západu. A ta válka je kulturní, o ty nejzákladnější hodnoty.

♦♦♦

Jak tomu čelit? „Národní konzervatismus“ je tím, že staví na partikulárních tradicích a jejich obhajobě, primárně defenzivní a málo idealistický. Problémem konzervatismu často je, že nedokáže nadchnout mladé idealisty. Ti se pak ohlížejí jinam... Jenomže na falešný a pomýlený idealismus komunistů, fašistů, nacistů – či *woke* progresivistů – není adekvátní odpověď idealismus žádný, nýbrž idealismus správný. Jak na to upozorňoval Leo Strauss, patřičnou odpověď na

Hitlera byl Churchill. Idealismus, který není ve službě totalitarismu a zotročování, nýbrž ve službě svobody a osvobození.

V tomto smyslu je *fusionismus*, tj. trojkombinace svoboda – ctnost – vojenská síla, obzvlášť vhodný a užitečný. Je na straně svobody. Je díky své původní antikomunistické složce bojovný, a tudíž ofenzivní. Nechce jen zadržovat, ale i vítězit. Svoboda i moc (vojenská síla) jsou ve své čisté podobě potenciálně nebezpečné, pro tělo i pro duši. Ale díky složce třetí, důrazu na ctnosti, která akcentem na osobní odpovědnost obě předchozí složky zušlechťuje a mírní, je to kombinace vyvážená. Nejlépe odpovídá potřebám lidské psychologie a lidské duše.

Je-li to však skutečně jen „zombie reaganismus“, je-li to už jen pouhý „mrtvý konsenzus“, pak jsme již všichni mrtvi, naše civilizace je mrtva, a veškeré naše naděje jsou marné. Jenže není. Jak Frank Meyer často opakoval, malá skupinka lidí vyzbrojených pravdou, ctnostmi a odvahou může porazit zkaženou, modlářskou říši a dát zrod civilizaci. Ti, kdo brání nebo obnovují to, co je přirozené a normální, proti šíleným ideologiím světa, mají na své straně mocného spojence. Realitu. Realita je to, *co je*, nikoli módní iluze. Rozmarem či svévolí ji změnit ani zrušit nelze. ■

/ Text vychází z přednášky, kterou autor přednesl na letošní Letní škole Občanského institutu, konané v srpnu ve Špindlerově Mlýně. /

Roman Joch (1971), publicista,
ředitel Občanského institutu
v Praze.

WikiLeaks jako nástroj Ruské federace?

Kateřina Sajdová

Ilustrativní foto. Zdroj: 123rf

Válka na Ukrajině a mohutná dezinformační kampaň, kterou (nejen) v souvislosti s ní Rusko proti západním demokraciím vede, znovu vyzvedly do popředí řadu otázek. Například o tom, kde leží hranice mezi právem na informace a únikem utajovaných informací a zda se dnešní ideologie transparentnosti, prosazovaná některými radikálními aktivisty a žurnalisty, neobrací proti samotným demokratickým zemím, zájmům i bezpečnosti jejich občanů. Příkladem může být mediální společnost WikiLeaks, založená v roce 2006 Julianem Assangem. Přestože dnes její představitelé tvrdí, že jde o „nezávislý server“, jehož základní charakteristikou je nestrannost a otevřenost, existují materiály, které to zpochybňují a odkazují na propojení této organizace s Ruskem.

Julian Assange se svou „knihovnou nejpronásledovanějších dokumentů“, jak sám v rozhovoru pro *Der Spiegel* platformu WikiLeaks nazval, již několik let víří vody žurnalistické konvenčnosti a vzbuzuje kontroverzi napříč společností. Portál založený roku 2006 se specializuje na analýzování a publikaci federálních dokumentů a jiných materiálů obsahujících informace o válce, špionáži či korupci, ať už částečně začerněných, jinak omezených či zcela veřejnosti utajených.

Prezentuje se jako zcela odolný vůči cenzuře a také dokonalou autentizací všech zveřejněných dokumentů. Základním stavebním kamenem předurčujícím jeho vznik je článek 19 Všeobecné deklarace lidských práv, odkazující především na to, že rozšiřování a přijímání informací by mělo být dle občanských práv neomezené. Považuje tedy za nezbytné do boje proti vládě zkorumpovaných jedinců nebo firem nasadit „principiální únik informací“.

Mezinárodního uznání se portál dočkal roku 2010, kdy do světa vypustil množství utajovaných dokumentů spojených s válkou v Iráku a Afghánistánu. Tentýž rok se také spojil s pěti prestižními novinovými nakladatelstvími, jako jsou *The New York Times* nebo *The Guardian*. Tento krok se projevil především v další kauze s názvem *Cablegate*. Jednalo se o zveřejnění zpráv úřadovaných mezi americkou veřejnou diplomacií a americkými ambasádami. Úniky WikiLeaks způsobily neklid jak na politické půdě, tak ve společnosti. Zažehly vášnivé debaty o právu na informace, legitimitě odhalení státních tajemství a transparentnosti. Ačkoliv působení WikiLeaks vychází z delší historie whistleblowingu,* čítající kauzy jako byly např. *Pentagon Papers*, přece jen se vyznačuje třemi novými atributy, které tuto platformu odlišují od ostatních. Jako první můžeme zmínit instituční formu mezinárodní organizace operující v rámci kyberprostoru takovým způsobem, aby zmařila jakoukoliv vládní regulaci dat a zároveň fungovala jako zprostředkovatel únikových informací médiím a veřejnosti. Dalším novým znakem je obrovské množství utajovaných informací publikovaných na jedné platformě a třetí novinkou je kolektivní moc a spolupráce.

Akce WikiLeaks jsou ceněny spíše jako prodloužená ruka zákona o svobodném přístupu k informacím či jako neomalený nový způsob investigativní práce než na základě klasických žurnalistických hodnot. Platforma si také vysloužila titul první „nestátní zpravodajská organizace“,

* Whistleblowing je provozovaný whistleblowing neboli takzvanými oznamovateli, jejichž posláním je v rámci organizace či externího orgánu oznámit informace o protiprávním jednání získané v pracovním kontextu nebo je veřejně zpřístupnit.

tedy nového modelu pro šíření informací ve věku, kdy jsou mediální hranice rozmazané.

Utopická transparentnost

Transparentnost drží v šachu ty, co jsou u moci, a vede je k odpovědnosti, jež pro ně bude nevyhnutelná. Je důležitá pro regulaci demokracie, aby se neuchýlila k totalitním praktikám. Má přednost před tajemstvím i v kontextu západní mediální kultury. V době sociálních sítí, kdy se očekává, že lidé budou aktivně sdílet své myšlenky a pocity, a kdy západní svět zachvátila obsese bulvárem a reality show, je preference odhalení skrývaného nepřehlédnutelná. Podobný, ačkoliv o něco radikálnější pohled sdílí Julian Assange i ohledně státního tajemství. Avšak utopie absolutní transparentnosti s sebou přináší strasti ohrožující (nejen) bezpečnost (nejen) státu.

Jednou z primárních bezpečnostních hrozeb, kterou s sebou nesou WikiLeaks, je zveřejnění choulostivých informací bez etické cenzury. U jiných platform, než jsou ověřená mainstreamová média, může dojít k tomu, že data uniknou kritické editaci chránící nejen jednotlivce, ale i národní bezpečnost před nevratným poškozením. Přestože částečnou variantu autocenzury musely WikiLeaks přijmout kvůli spolupráci s mediálními domy, stále je minimální. Negativní důsledek jednání WikiLeaks hrozí i v diplomatické praxi. Podrobily totiž výzvě právo diplomatů na bezpečnou a neomezenou komunikaci, což může negativně ovlivnit způsob vykonávání diplomacie po celém světě.

Pokud by měla Assangeova vysněná transparentnost teoreticky fungovat a pozitivně ovlivňovat mezinárodní vztahy, musela by

být v diplomacii aplikována na každý stát, a ne využívána jen k „utloukání“ jednoho. Z toho plyne, že pokud se WikiLeaks chtějí pustit do této odyseje, měly by zkoumat a zveřejňovat stejnou měrou komunikaci všech zemí a nezaměřovat se většinou na USA. Zatímco zveřejnění válečných zločinů či záznamů o vězeňském násilí z Guantánama je do jisté míry potřebné, publikace diplomatických depeší už žádoucí není.

Reportéři bez hranic upozornili na další problematiku WikiLeaks v souvislosti s *Afghan War Diary* a server odsoudili za nezodpovědnost. Odhalil v nich totiž totožnost stovek lidí, kteří spolupracovali s koalicí v Afghánistánu, a tím je učinil zranitelnějšími vůči dalšímu násilí. Na narušení soukromí a intelektuálního vlastnictví upozornil i ředitel Projektu o vládním tajemství Federace amerických vědců Stephen Aftergood. Nedílnou součástí problému je také možná zuřivá reakce vlády Spojených států amerických, která může ovlivnit právní řízení s jinými osobami (fyzickými i právníckými) prosazujícími otevřenost, a tak omezit fungování investigativních novinářů.

Roku 2016 zveřejnila platforma kolem tří set tisíc emailových konverzací vládnoucí turecké strany, důsledkem čehož bylo odkrytí databází obsahujících citlivé informace o milionech občanů státu. Jedna z databází o tureckých voličkách obsahovala jejich telefonní čísla i adresy trvalého bydliště, jiná zahrnovala zase údaje z občanských průkazů, čímž občany vystavila bezpečnostnímu riziku. Případ je názornou ukázkou toho, jak může nepozornost a nedostatečná editace materiálu ohrozit bezpečnost jedince, a tím pádem i bezpečnost celé společnosti.

Whistleblowing se stává zásadně problematickým v momentě, kdy informátorovy akce vycházejí z jeho osobních politických a ideologic-

kých zájmů. Assange se netají svým odmítavým, až anarchistickým postojem k americké vládě a jakékoliv formě vlády obecně, což z WikiLeaks dělá zaujatý subjekt, jehož neobjektivnost se stává hlavním limitem a zdrojem nebezpečí.

Nástroj Ruska?

Již od vzniku WikiLeaks hlásal jejich zakladatel, že hlavním posláním je používání kryptografie k ochraně lidských práv, a to především před krutostí autoritářských režimů. Což by tedy mělo zahrnovat i Ruskou federaci. Nicméně finální faktografický vzorek úniků vypovídá o něčem jiném. Ať už je důvod jakýkoliv, obsah informací zveřejněných přes WikiLeaks i samotných prohlášení Assange nahrává Rusku na úkor Západu. Není proto žádným překvapením, že se mezi experty vedou diskuze o bližším propojení těchto dvou aktérů. Například během amerických prezidentských voleb 2016 Vladimir Putin prokázal, že si přínos výhodné anonymní datové schránky, kterou může užívat jako sympatickou zásuvku diskreditujících a manipulačních informací, uvědomuje.

Na to, že nezveřejňování informací o Kremlu je spíše volbou než absencí zdrojů, odkazuje i prohlášení Juliana Assange z roku 2010. Tehdy konstatoval, že vlastní kompromitující materiál na ruský režim a oligarchy, který po zpracování publikuje. Místo toho se ovšem odehrála kauza *Cablegate*, jež má na svědomí vyvěšení diplomatických depeší Spojených států amerických na hlavní příspěvkovou stěnu WikiLeaks. V rozhovoru pro *The Times* sice Assange prohlásil, že stále plánuje zveřejnit tajné informace ohledně ruských záležitostí, nicméně k tomu nakonec nedošlo.

Jako možný důvod, proč WikiLeaks nezveřejňují téměř nic o ruském režimu, udává Daniel Domscheit-Berg absenci lidí v redakci, kteří by ovládali ruský jazyk. Dle jeho slov v rozhovoru pro televizní vysílání France 24 si tudíž nemyslí, že by server materiály nevydával záměrně. Nicméně vzhledem k dnešní míře globalizace a jí zprostředkovaným pracovním možnostem se tento důvod nezdá být dostatečně silný.

Julian Assange k argumentaci znevažující jeho důvěryhodnost přispěl také dalším podnětem, a to vytvořením talk show s názvem *The World Tomorrow*. To by samo o sobě nemuselo nic znamenat, kdyby nebyla vysílána ruskou státní televizí RT a prvním hostem nebyl Hassan Nasralláh, vůdce militantní skupiny Hizballáh. V rozhovoru se navíc nevyhnul ne zrovna lichotivé narážce na Spojené státy, kdy Nasralláha přirovnal k sobě samému a vyjádřil mu tak obdiv. Konkrétně jej nazval bojovníkem za svobodu, který statečně bojuje proti hegemonii USA. Ačkoliv RT prohlásila, že její jedinou rolí v této show je produkce, je třeba se dívat kriticky nejen na toto prohlášení, ale i na celou show. Stále se jedná o propagandistickou, autoritářskou, vládou řízenou televizi, kde první vybraný host otevřeně vyjádřil sympatie se syrským režimem Bašára al-Asada, které se shodou okolností shodují s kremelskými.

Russ Wellen se ke vztahu mezi Ruskem a serverem vyjadřuje v knize *The WikiLeaks Files: The World According to US Empire*, která vyšla ve spolupráci s WikiLeaks (obsahuje i předmluvu sepsanou Julianem Assangem). V kapitole, která se tématu věnuje, zmínil autor výhrady USA vůči nedemokratickému chování Kremlu, potlačování lidských práv, vraždění opozice apod. Nicméně mnohem větší prostor je věnován tomu, jak

NATO přetáhlo státy z bývalého Východního bloku na svou stranu, kde dodává, že „... nelze jinak než ruský odpor vůči krokům Spojených států a NATO pochopit“. K tomu se vyjádřil i sám Assange v předmluvě: „USA prosazovaly politiku násilného rozšiřování NATO, čímž zpochybnily ruskou regionální hegemonii ve východní Evropě a bývalém sovětském prostoru.“ Obecně je, často nepřímou, Rusko stavěno do pozice ubližovaného a USA demonstrovány jako utlačovatel. Na konci kapitoly pak Wellen Spojené státy žádá, aby přehodnotily zahraniční politiku vůči Rusku.

Kontroverzní je i spojení WikiLeaks a Assange osobně s Israelem Shamirem, notoricky známým ruským antisemitou. Tuto vazbu odhalil bývalý zaměstnanec WikiLeaks Daniel Domscheit-Berg ve své knize *Inside WikiLeaks: My Time with Julian Assange at the World's Most Dangerous Website*. WikiLeaks stanovisko rázně odmítly. V rozporu s tímto prohlášením je ovšem i sdělení jejich vlastního bývalého mluvčího a momentálního šéfredaktora Kristinna Hrafnssona v rozhovoru pro švédskou rozhlasovou stanici. V něm tvrdí,

Julian Assange a Daniel Domscheit-Berg na konferenci 26th Chaos Communication Congress v Berlíně, prosinec 2009. Foto: Wikimedia Commons

že dokonce nejen Shamir, ale i jeho syn Johannes Wahlström byli s platformou skutečně spojeni.

Shamir měl Assangeovi navíc zprostředkovat ruské vízum, což přiznal v moskevském rozhlasu, zatímco při rozhovoru s *Associated Press* (AP) si na to nemohl vzpomenout. „Nemůžu vyloučit, že se to stalo, mám na tyto věci jen mlhavé vzpomínky,“ sdělil v telefonním interview s AP. Členství Shamira ve WikiLeaks potvrdil také někdejší stážista James Ball, který ve svém článku pro *The Guardian* vzpomíná na to, že jim ho Assange představil pod přezdívkou „Adam“, a kdo to doopravdy je, se zaměstnanci dověděli až později. Když se o spojitosti mezi těmito dvěma aktéry začal dozvídat novinářský okruh, WikiLeaks pouze vydaly prohlášení, ve kterém se od Shamira distancovaly.

WikiLeaks a americké prezidentské volby 2016

Ze společného vyjádření Ministerstva vnitřní bezpečnosti Spojených států amerických a ředitele národní rozvědky z října roku 2016 vyplývá, že zpravodajská komunita je přesvědčena, že za kompromitujícími emaily amerických institucí včetně politických organizací stála ruská vláda. Důležitým faktorem je ovšem prohlášení, že zveřejnění těchto emailů na Wikileaks a DCLeaks.com pochází také z iniciativy Kremlu. Využité techniky odpovídají těm, které už do té doby používal napříč Evropou a Asií k ovlivnění veřejného mínění.

Stěžejní je si v první řadě představit zásadní postavu celé kauzy. Je jí Guccifer 2.0, hacker, který se přiznal k napadení serveru Demokratické strany a zcizení materiálu. Okamžitě se začaly objevovat spekulace o jeho propojení s Ruskem, nicméně on sám vydal v lednu 2017 vyjádření

obsahující rázné odmítnutí tohoto nařčení. Jednal dle svých slov jen v zájmu svého přesvědčení. Identifikuje se jako hacker rumunského původu jednající ve jménu svobody. Zde se ovšem v jeho narativu objevuje první trhlina. To, že se nejedná o Rumuna, rozpoznala roku 2017 BBC na základě online konverzace s hackerem, již vedl rodilý mluvčí v plynulé rumunštině. Odpovědi Guccifera 2.0 obsahovaly pouze základní fráze. Plynně rumunsky hovořící redaktoři se jednoznačně shodli na tom, že jazyk hacker rozhodně neovládá na úrovni někoho, kdo by měl z Rumunska pocházet.

Důkazy přidal i zpravodajský portál *The Hill* v kooperaci s kyberbezpečnostní expertní skupinou společnosti ThreatConnect. Na základě emailové konverzace s ním detekoval aplikovanou službu ochrany anonymity v ruském jazyce, tedy jazyce, o němž hacker hlásal, že mu nerozumí a nedisponuje jeho znalostí. Dalším vodítkem byl fakt, že Guccifer 2.0 fungoval skrze ruskou VPN. Když se tyto poznatky přidají do kontextu s metodami a nástroji využívanými v útocích GRU, nalezneme nepřehlédnutelnou korelaci s ruskými manipulačními akcemi. Guccifer se mimo jiné přiznal také k zaslání ukradených dokumentů WikiLeaks, což server nepotvrzuje ani nevyvrací. Roku 2018 oficiálně přiřadil zvláštní vyšetřovatel Robert Mueller ve své obžalobě ohledně krádeže utajených dokumentů a ruského zásahu do voleb 2016 fiktivní persony Guccifera 2.0 i DCLeaks ke dvanácti ruským agentům GRU.

Podle zpravodajské komise hrály WikiLeaks klíčovou roli v ruské kampani, kdy GRU získala přístup k emailům Johna Podesty v březnu 2016. První známá korelace mezi subjekty GRU a WikiLeaks v této záležitosti se měla odehrát v půlce stejného roku. Sedmého října 2016 pak

zpravodajská služba převedla zmíněné písemnosti WikiLeaks. Falešnými personami zvolenými k propagaci a infiltraci ukradených materiálů byli právě Guccifer 2.0 a DCLeaks. WikiLeaks pak zveřejňovaly Podestovy emaily až do samotných voleb.

Dalším vodítkem vedoucím k propojení Kremlu a Assangeova projektu je propagace obsahu WikiLeaks ohledně prezidentských voleb na sociálních sítích dvou hlavních ruských médií, tedy RT a Sputniku, kdy nejméně ve dvou případech oznámila RT na Twitteru úniky dříve, než je WikiLeaks zveřejnila. Komunikace mezi GRU a WikiLeaks probíhala výhradně skrze již zmíněné fiktivní osoby za použití soukromých zpráv na Twitteru, zašifrovaných kanálů či soukromého komunikačního systému WikiLeaks.

Dle pozdějšího zjištění došlo k prvnímu přenosu dat na email WikiLeaks skrze personu Guccifera 2.0 14. července 2016 v souvislosti se zasláním složky obsahující zcizené emaily Demokratické strany. Pokus o kontakt proběhl již 29. června, ale email byl klasifikován jako nedoručený. V twitterové komunikaci pak byly zaslány instrukce, jak soubor otevřít. WikiLeaks přijetí potvrdily a sdělily, že ještě tentýž týden materiál zveřejní, což 22. července 2016 skutečně udělaly. První várka dvaceti tisíc emailů se tak na světlo světa dostala už tři dny před demokratickým národním shromážděním. Z Podestova soukromého emailového účtu server celkově zveřejnil přes padesát tisíc dokumentů. Poslední pocházel z 21. března 2016, tedy dvou dnů poté, co Podesta obdržel spear phishing email od GRU.

Jednalo se především o soukromé proslovy Clintonové, vnitřní komunikaci mezi Podestou a dalšími vysoce postavenými členy kampaně a korespondenci spojenou s nadací prezidentské

kandidátky. Assange odmítl jakékoliv obvinění ohledně toho, že by informační úniky, jež se k němu dostaly, pocházely z práce ruských špiónů. Naopak prohlásil, že se jednalo o interní práci a že vlastní fyzický důkaz, že mu Rusové materiály neposkytli. Stejné stanovisko zastával i v každém rozhovoru, který následně poskytl.

Pokrytec, nebo užitečný hlupák

Není pochyb, že Kreml s WikiLeaks a Assangem pojí více, než připouští. Otázkou však i nadále zůstává, jak moc si jsou oba subjekty blízké a do jaké míry si toto propojení uvědomují. Zatímco případ amerických voleb 2016 ukazuje spíše na nevědomé poskytnutí služeb platformou, jejímž hlavním posláním je prolomení tajemství, velmoci, která aktivně podkopává demokratické procesy v ostatních státech, kauza ohledně Israela Shamira naznačuje, že transparentnost organizace není tak čistá, jak se prezentuje. Ani talkshow vysílaná ruskou televizí RT nepředstavuje zrovna symbol nestrannosti WikiLeaks.

Přestože portál očekává od všech ostatních stoprocentní otevřenost a státní tajemství považuje za téměř neodpuštělný hřích, sám se této filozofie příliš nedrží. Mlžení a utajování není v jeho historii ojedinělé. Jako by si sám Assange uvědomoval, že jeho utopická představa není v moderní společnosti dosažitelná. ■

Kateřina Sajdová, studentka bezpečnostních a strategických studií a žurnalistiky na FSS MU.

Josef Šaur

Pozorujeme Rusko přes krystal

Rozhovor s Josefem Šaurem

Jiří Hanuš

Josef Šaur (1981) vystudoval obory ruský jazyk a literatura a historie na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity a působí zde jako odborný asistent na Ústavu slavistiky. Ve své výzkumné činnosti se zaměřuje na ruskou literaturu, kulturu a historii. Nejvíce poutá jeho pozornost ruské společenské a politické myšlení a jeho souvislosti s ruskou literaturou. V poslední době se také věnuje reflexi současné ruské literatury v českém prostředí. Je autorem mnoha odborných statí, monografie *Boris Nikolajevič Čičerin o ruských dějinách (Státní škola jako historiografický a společenský fenomén)* (2015), spoluautorem knihy *Czech Security Dilemma. Russia as a Friend or Enemy?* (2019) a popularizačních dějin Masarykovy univerzity *Kalendárium Masarykovy univerzity 1919–2019* (2019). Dále autorsky přispěl do učebnice literatury pro 4. ročník SŠ a do dvou učebnic dějepisu pro SŠ. Od roku 2020 zastává na FF MU funkci studijního proděkana.

Začneme osobněji. Kdy a kde jsi byl naposledy v Rusku a co tě tam zaujalo?

Naposledy to bylo před covidem, v srpnu 2019. Celý týden jsem proseděl v archivu nad Anněnkovovou pozůstalostí. Jelikož jsem v Rusku byl v předcházejících letech pravidelně každý rok, tak byla o překvapení nouze. Život mi trochu komplikoval fakt, že bylo přísně zakázáno si archiválii jakkoli fotit.

Ještě osobněji. Musel jsi po začátku války v únoru tohoto roku nějak přemýšlet o své výuce? Co na ní změnit, co aktualizovat, co říci nového o ruské kultuře a literatuře?

Bohužel ano, a to bohužel zdůrazňuji. Hodně špatně se mi přednášela literatura. Kupříkladu hovořit o ideálu ženskosti v poezii symbolismu, zatímco přicházejí děsivé zprávy z Buči, jde opravdu těžko. Dokonce jsem o tom se studenty mluvil, ale

ukázalo se, že to celé vnímají jinak, prostě to byl předmět ve škole, který si nepropojovali s událostmi na Ukrajině. Naopak v předmětu Současné Rusko a v rozšiřujícím kurzu ruských dějin mi válka poskytla mnoho materiálu. Se studenty jsme sledovali vývoj nálad v Rusku, ukazovali jsme si aktuální sociologické průzkumy Centra Levada, studenti sami přicházeli s novinkami. Jedna studentka chatovala s vrstevníkem z Kazaně a bylo zajímavé sledovat jejich vnímání situace.

Jaký je tvůj oblíbený ruský autor? Je někdo takový, koho máš na nočním stolku a nesundal bys ho, navzdory všem změnám a ruské agresi?

Mým nejzamilovanějším autorem je Fráňa Šrámek, ale to je jiná historie. Určit oblíbence z ruské literatury je složitější, protože musím číst „všechno“. Ale s ohledem na období hlavního badatelského zájmu je to Turgeněv. Nicméně podezírám sám sebe, že je to tím, že patřil k umírněným zapadníkům, či chceme-li k raným ruským liberálům, a k nim patřili i Čičerin (o němž jsem psal disertaci) a Anněnkov (o němž píšu habilitační spis). Mimochodem Anněnkov patřil k Turgeněvovým nejbližším a nejlepším přátelům. Takže s jistou nadsázkou mohu říci, že onen bělovlasý fousatý Turgeněv sedí v rohu mé pracovny neustále.

Setkal jsem se mnohokrát s názorem, že Rusko nelze pochopit, že je v zásadě iracionální. Vždycky mne takový pohled iritoval, protože my přece dokážeme analyzovat, a tedy i pochopit iracionalitu. Ale přece jen, není na tom něco?

Tu myšlenku explicitně vyslovil (resp. napsal ji ve verších) Tjutčev. Já ten názor taky nemám rád. Je

to totiž oblíbený argument samotných Rusů. Je to narativ, který říká – my jsme jiní, pro nás ta „vaše“ pravidla neplatí, pro nás neplatí „vaše“ kategorie či škatulky, do kterých vměšťujete svět. V různých podobách se s tímto míněním lze setkat v ruském myšlení v posledních dvou letech tolikrát, že by to vydalo na vědeckou monografii – jen za všechny zmíním slavjanofily a eurasijce. Jenže Rusko pochopit a popsat lze. Nicméně není to lehký úkol – Rusko je nám kulturně (či civilizačně) blízké, ale zároveň je jiné. Řekněme, že je „své“. Nicméně to pochopení naráží i na to, že naše prostředí má s Ruskem svou zkušenost. České vnímání Ruska historicky osciluje od onoho přimykání ke statnému dubu po někdy až zbytečnou a zcela vyhrocenou rusofobii. Současná válka k Rusku přitahuje pozornost, ale vnímání Ruska v posledních letech před ní (a mám na mysli v široké veřejnosti) mi přišlo, jako bychom ho pozorovali přes krystal, kdy se světlo láme a pozorovaný objekt se jeví pokřivený či roztříštěný. Například současná ruská literatura je u nás prezentována jen tehdy, když je k Rusku jako takovému kritická. Vzniká pak falešný dojem, že ruské umění je snad v opozici či disentu. Pak nás udivuje reakce ruské společnosti na politické události. Ten údiv vychází z toho, že z Ruska vidíme, či přesněji řečeno chceme vidět jen část.

Dnes je opět oblíbená disciplína studující „národní charakter“. Myslím, že je ale přece jen poučenější. V západních médiích se vedou diskuse nejen o ruské národní povaze, ale řekněme o ruské kultuře a civilizaci. Cituji ze svého oblíbeného Karla Steigerwalda: „Nikdo je nepolituje ani nepohladí, šťávu lidskosti už z nich dávno vylisovali. Obejmou vás, to ano, soucit mají, ale pak vám urazí hlavu kyjem a rozbřečí

se nad svým osudem. Rusové jsou prostě pohroma.“ Je to steigerwaldovská zkratka, ale není o tom i Dostojevský?

Ihned se mi vybavují přednášky prof. Pospíšila a jak jsme rozebírali Dostojevského *Bratry Karamazovy*, kde každý z bratrů reprezentuje jiné Rusko: vášnivý, impulzivní a zvířecí v Dmitrijevi, nevěřící, ateistické, pochybovačné, rozervané v Ivanovi, smířené, moudré a nevinné v Aljošovi. Rozhodně diskuse o ruské civilizaci, kultuře, ruském světě (chceme-li) mají velký smysl právě pro pochopení Ruska, resp. pro pochopení hodnot, jimiž se Rusové řídí a kterým přikládají vážnost. A odtud vede cesta k porozumění některým příčinným souvislostem a zároveň k pochopení či vysvětlení toho, proč některé pojmy fungují zcela jinak než v jiných evropských zemích.

Masaryk tvrdil, že poznání přes umění a literaturu je tím opravdovým typem poznání. Proto asi tolik četl, mimochodem ruské autory, i když s nimi často nesouhlasil, zejména Dostojevského. Kde hledat kořeny současných ruských problémů: ve slavjanofilské výlučnosti Ruska, v odporu ke konzumnímu upadlému Západu, který se nemůže obrodit jako Rusko? V utopích, kterými v Rusku nahrazují demokracii?

Prvně k té literatuře – ta je pro pochopení Ruska opravdu klíčová. V ruském prostředí vinou permanentního mocenského tlaku a neustále přítomné cenzury a kontroly měla literatura svůj silný společenský a také politický přesah. Ostatně, když se podíváme na libovolnou monografii z dějin ruského myšlení, je zarážející, kolik je tam osob spojených s literaturou. Drobný příklad za všechny: Derek Offord má knihu o ruském raném

liberalismu, resp. o liberálech. Určil jich šest – tři jsou literáti či spíše literární kritici, další tři působili jako univerzitní profesori, všichni historici, z toho dva s přesahem k právní vědě. To něco vypovídá. A když se podíváš, kdo byli tzv. radikální (revoluční) demokraté, tak je to v podstatě jen o literátech. Takže tu máme situaci, kterou lze uplatnit na dobu carismu (řekněme 19. století) a také na dobu SSSR. Existují ti, co vládnou, a jejich legitimita je v podstatě ideová (tj. car je vládce dynastický a bolševici si moc vzali revolucí), takže jim jde hlavně o udržení této ideové pozice – samotný člověk-občan se v těch jejich postojích vytrácí, není tolik důležitý, politika se nedělá hlavně pro něj (i když se to tvrdí). A pak tu máš oponenty, kteří ale nejsou skutečnou opozicí, nenabízejí politickou alternativu, ale jiný soubor idejí – často je to o boji za základní práva a svobody. Pak je otázka, zda se vůbec Rusové naučili dělat politiku jako správu veřejných věcí. Občanská společnost a její hlas jsou v Rusku slabé. To je ten hlavní problém. A historicky platilo, že kdo vládl, držel si „lid“ od těla.

Zajímám se o ruskou fascinaci historií. Přijde mi to jako fantastická a vrcholně nebezpečná hra: kombinace obsese, nekompetence a dezinformace. Navíc pokud je prezident (car) hlavní vykladač historické pravdy. Přijde mi pozoruhodná také ta kontinuita historické paměti vzhledem k nacismu, v ruské interpretaci fašismu. Jak si to vysvětlit: jen propagandou, nebo snad absencí kritického chápání vlastních dějin?

Nemůžeme se na to dívat jako na stav, ale jako na proces – zideologizované pojetí dějin, které známe z propagandy, se utvářelo postupně. Je to

tak trochu o pomalém vaření žáby (tak jako žába neví, že už se vaří, tak ruský člověk obtížně odlišuje, kde začala a začíná propaganda). Druhá věc – dějiny se sice neopakují, ale některé historické události se dají snadno propojit a vytvořit tak patřičné poučení z dějin. A pokud dokonce vybereš takové události, na nichž panuje mezi historiky (obecně) nějaká shoda, a pak je propojíš s událostmi, které potřebuješ interpretovat po svém, snadno vytvoříš výklad, který je sice v konečném důsledku mylný, ale podstatná část jeho komponentů nemusí být převrácená a zideologizovaná. Dá se to dobře ukázat na vnitřní semknutosti a dezintegraci státu – začneš údělnými knížectvími a *Slovem o pluku Igorově* přes bitvu na Kulikovském poli a její zachycení v *Zádonštině*, přes smutu, volbu Romanovců a postupně až k devadesátým letům 20. století, čečenským válkám a současnosti. A když to uděláš dobře, tak jen opravdu znalý člověk pozná, kde začíná propaganda či zamlčování důležitých součástí historického výkladu. Dějiny Ruska pak můžeš vykládat jako poučení – když se národ semkl kolem vládce, vítězil, naopak vnitřní svár znamená porážku.

S tím souvisí ten nešťastný Sovětský svaz. Je to opravdu jen nostalgie, nebo je nostalgie něčím destruktivnějším, než jsme mysleli? Sovětský svaz jako velká rodina, s významem pro svět. To je zřejmě silnější motiv, než si Západ představoval...

Byl Jan Lucemburský král-cizinec, nebo král-diplomat? Tím chci říci, že odpověď na tvoji otázku lze hledat v úhlu pohledu na dějinné události. Dobře se dá pracovat s pojmy stagnace a stabilita, tj. doba stagnace se dá docela snadno vyložit jako doba stability, proto je v Rusku dodnes

oblíbený Brežněv – vyzvedává se, že jeho doba byla dobou stability (ostatně první dvě pětiletky jeho vlády byly ekonomicky nejúspěšnější v celých dějinách SSSR), politické represe se zmírnily, resp. už to nebylo to stalinské plošné „kosení“ atd. Naopak z ruských vládců 20. století (do pádu SSSR) jsou nejméně oblíbení Gorbačov a Chruščov, kteří jsou chápáni jako slabí, neúspěšní, ustupující tlaku Západu atd. Jenže teď přichází ta tvoje otázka – opravdu toto hraje tu klíčovou roli, resp. – já tu otázku přeformuluji – je to jejich národní povaha? Jsou Rusové národem toužícím po velké zemi, které se ostatní bojí? Odpověď tu nebude jednoznačná, určitě platí, že ty velmocenské ambice mají velké. To je pravda, ale otázka zní, zda je to ruská národní povaha, nebo zda někdo pouze tento nebezpečný rys jejich povahy cíleně pěstuje a posiluje. Putin tento rys ruské povahy rozhodně systematicky rozvíjí. A dojde ještě k jeho posílení, protože se připravuje unifikace ruských učebnic dějepisu. Velmocenské ambice nejsou vlastní jen Rusům, ale jejich politici je cíleně rozvíjejí a ve společenském povědomí silně rezonují, nebojím se říci, že dominují.

Abych příliš negeneralizoval – odborníci říkají, že chytré, opoziční, alternativní pohledy v Rusku jsou, ale že to je jen tenká vrstvička v moři ignorance. Byl jsem v kontaktu s Andrejem Zubovem, čtu ty Hlaváčkovy rozhovory s Putinovými oponenty. Existují už nějaká data k této vrstvě: kolik opozičních intelektuálů zůstává, kolik jich uteklo a kam? Jak se jim žije, pokud neodešli?

Opozice je v Rusku opravdu slabá, ona je totiž systematicky potlačována a decimována. Mimo opozici, kterou chápu jako lidi, kteří politicky vystupují, nebo se o to alespoň snaží (organizace

mítinků, protestů atd.), existuje v Rusku mnoho lidí, kteří se situací nesouhlasí, jsou kritičtí k různým aspektům ruské politiky, státu, institucím atd. Ovšem tito lidé často situaci vyhodnotili tak, že nemá smysl nic zásadního podnikat. Ostatně sociolog Lev Gudkov vysvětloval, že Kreml se dlouhodobě snaží lidi od politiky odradit, přesvědčuje je, že naděje na změnu je mizivá. Kolik z nich z Ruska už odešlo a kolik zůstává, nikdo nemůže spočítat, protože nevíme, kolik lidí je v Rusku ve skutečnosti naladěno nesouhlasně. Nesmíme se nechat zmást, že v aktuálních průzkumech schvaluje politiku Putina cca 83 % Rusů. Otázka je postavena binárně: schvaluji–neschvaluji, takže mnozí odpovídají kladně jen proto, že vědí, že je to „správná“ varianta – částečně je to strach, částečně pohodlnost a částečně také lhostejnost. Není bez zajímavosti, že pokud je otázka na důvěru politikům formulována jako otevřená, kdy respondenti doplňují jméno či jména dle svého uvážení, je podpora Putina necelých 40 %.

Dejme nyní stranou otázku politické samostatnosti Ukrajiny. Pro mne je fascinující sledovat i národní aspekt, dotvoření politického národa takřka v přímém přenosu. Bohužel prostřednictvím války a obrazu národního nepřítele. Je to tak, že Rusové nyní paradoxně spolupracují na vytvoření Ukrajiny jako definitivně demokratického národního státu, byť by byl v rozvalinách?

To je velmi trefné, od začátku konfliktu se hovoří o tom, že se děje přesný opak toho, co Rusko chtělo. Pokud bylo cílem zamezit rozšiřování NATO, tak Švédsko a Finsko tam rychle míří, Ukrajina určitě nikoli, ale rozhodně nelze hovořit o její demilitarizaci. Pokud bylo cílem rozpoltit Ukrajinu a prohloubit její vnitřní rozpory, a tím

ji destabilizovat, tak naopak dochází k vnitřnímu semknutí. Navíc dochází k jednoznačné diskreditaci ruštiny a vůbec Ruska na východě Ukrajiny, kde ruština byla dominantním, a hlavněrodním jazykem mnohých Ukrajinců.

Vrcholně zajímavá je ta jazyková problematika. Historicky i vzhledem k současnosti. Historicky například vzhledem k užívání ruštiny jako „světového jazyka“ (Anna Achmatovová studovala v Kyjevě, že?) a aktuálně vzhledem k dnešnímu opouštění ruštiny na Ukrajině. Jak bys výstižně popsal ukrajinštinu? Studenti by se ji asi měli víc učit a asi ji trochu začneme chytat i my ostatní, když bude najednou všude kolem nás...

S ruštinou a ukrajinštinou to bude a vlastně už je zajímavé. My to vidíme u nás na ústavu podle zapsaných studentů – pokles zájmu o rusistiku (to bylo očekávatelné), ale výrazně menší, než jsme očekávali, roste zájem o neoborovou ukrajinštinu (a to signifikantně), nárůst zájmu o ukrajinštinu studia je zatím střídavý. To je ale otázka načasování, uvidíme, jak se zájem bude vyvíjet v dalším roce. Ovšem spíše se obávám, že ve společnosti nebude zásadní zájem o ukrajinštinu, respektive společnost se postupně unaví, začne sledovat jiná témata a Ukrajinu odsune na druhou kolej. Budu doufat, že se mýlím a že současnou situaci využijeme k rozšíření povědomí o východní Evropě jako celku. S ruštinou bude situace složitější. Asi se zopakují 90. léta a počátek 21. století, kdy byl vztah k ruštině nejprve odmítavý, pak se měnil na pragmatický, poté ruština zažívala renesanci zájmu, nyní přijde na nějakou dobu úpadek zájmu, ovšem přestat studovat Rusko nemůžeme, to bychom ostatně byli sami proti sobě.

Nyní k naší univerzitní situaci. Máme na univerzitě mnoho nových ukrajinských kolegů, spíše kolegyně. Co se dá očekávat? Jejich návrat, nebo spíše budování ukrajinských exilových center – hlavně v Polsku, ale možná i u nás? Ten genderový aspekt bych asi viděl jako rozhodující, co myslíš? Také lze očekávat spíše vliv univerzální angličtiny, která umožňuje zapojení v univerzitních strukturách bez zdůraznění národního akcentu...

Já doufám, že se budou vracet, protože to by bylo pro Ukrajinu to nejlepší. Vraceli by se bohatší o nové zkušenosti a kontakty. Meziválečná situace byla přece jen jiná. Tehdy se utíkalo před totalitou a s návratem se vyčkávalo na její konec, který nepřicházel. Dnes ve chvíli, kdy pomine to akutní válečné nebezpečí, se budou moci vrátit. Ovšem celé to bude záviset na vývoji konfliktu, na našich možnostech je podporovat a jejich schopnosti se tu adaptovat.

Je nyní situace paradoxně vhodná pro nové plány vzhledem ke „slavistice“, rusistice, ukrajinistice apod.? Nejsme svou pozicí disponováni k tomu, abychom se účastnili projektů typu „východoevropských studií“, které jsme de facto houfně opouštěli v devadesátých letech, podobně jako na Západě zchudla centra pro výzkum sovětského režimu, a tedy Ruska?

Jak už jsme zmínili dříve, obecně pro rusistiku, ukrajinistiku či východoevropská studia je to výzva, která přináší řadu možností a mimo jiné také určitou mediální pozornost, možnost podílet se na diskusi k tématu a formovat tuto diskusi odbornými argumenty. Na druhou stranu je to i ohrožení. Obory fungují na základě určitých

rozpočtových indikátorů. Na jedné straně tak zažíváme negativní důsledky situace, které přicházejí bezprostředně, ale bude nám nějakou dobu trvat, než zúročíme ta pozitiva. Ovšem nějaké projekty se již pomalu rodí a situace jasně ukázala, že evropský Východ znát a studovat potřebujeme.

Přece jen trochu prognózy na závěr. Všechny scénáře jsou možné, od třetí světové války až po svobodnou Ukrajinu v původních hranicích včetně Krymu. Bude příští mírové uspořádání něco mezi? Něco ve smyslu EU ano, NATO ne? A Rusko i bez Putina asi bude podobné jako to s Putinem...

Nemyslím si, že odchod Putina z vysoké politiky by znamenal okamžitou změnu. Ta země i její společnost jsou dlouhodobě jeho vládnutím formovány, a tudíž bude potřeba doba tranzice, kdy společnost bude vstřebávat nové podněty. Rozhodně nesmí dojít k tomu, aby se opakovala 90. léta, kdy se lidem řeklo: dosud jste žili ve lži, všechno je jinak atd. Došlo k obrovské krizi hodnot a zároveň k urychlenému přebírání různých západních modelů, a výsledkem byla ekonomická i demografická krize. Mimochodem na 90. léta si většina Rusů pamatuje a nechce je prožít znovu, takže část Putinovy popularity pramenila z toho, že nabídl alternativu jelcinovské éry. Vzpomeňme na biblický příběh o vyvedení Izraelitů z Egypta. Ti také bloudili čtyřicet let pouští, než dorazili do země zaslíbené. A tak tam nedorazil národ otroků, ale národ, kde skoro dvě generace již otroctví nepoznali. Také v Rusku bude potřeba delší časový úsek, aby se ta společnost proměnila. ■

/ Tento rozhovor vychází ze setkání natočeného ve studiu Munipress v rámci série *MUšíme to vědět?!* /

Ivana Ryčlová

Lev Tabenkin: Noční vlak, 1985

Společně s návratem Ruska do sovětské minulosti, do doby, v níž pro jinou než režimu přitakávající kulturu nebylo místo, se do řad inteligence vrací staré bolestivé dilema: zůstat, nebo odejít? Odejít a zajistit si bezpečnost a svobodu projevu, nebo zůstat v solidaritě se svým národem? Tento problém je v situaci dnešního Ruska jedním z nejaktuálnějších. Podívejme se na něj ve světle dvou desetiletí marného zápasu protiputinovské opozice za svobodu slova i společnosti.

Když byl v květnu 2000 zvolen ruským prezidentem Vladimir Putin, nikdo nemohl tušit, že k temným etapám novodobých dějin majícím své kořeny v Rusku přibude po bolševické revoluci, gulazích a stalinistickém teroru další – období jeho vlády. Celý západní svět měl za to, že Rusko perestrojkou nastoupený kurz demokratizace společnosti už nikdy neopustí. Viděno prizmatem dnešních dní šlo jen o krátkou přestávku,

aby se zlo mohlo nadechnout a personifikované osobnosti Vladimira Putina pokračovat v generální linii nastolené Leninem a Stalinem. Válka proti Ukrajině, kterou Putin v únoru letošního roku rozpoutal, tuto skutečnost obnažila v celé její nahotě. Ideologická demagogie a propaganda se vrátily na svá místa. Seznamy nepřátel orwellovské říše, v níž válka je nazývána speciální operací, narůstají. Ať už jsou označováni jako zahraniční

agenti, vlastizrádci či špioni, každý den přicházejí média s dalšími jmény. Nezanedbatelnou část pronásledovaných tvoří vrstva, již jsme si zvykli označovat jako vědecká a kulturní inteligence.

Putin.doc

Už během svého prvního funkčního období byl prezident Putin kritizován za likvidaci svobodného mediálního trhu v zemi a za autoritářské manýry. Na tyto a další nešvary se rozhodla veřejně upozornit skupina mladých nonkonformních dramatiků v satirickém sborníku *Putin.doc. Devět revolučních her* (2005). Šlo o téměř čtyři sta stran satiry natolik břitké a dehonestující, že je, viděno dnešními očima, s podivem, jak takový sborník mohl vyjít. Knihu doprovodil vstupním slovem Pavel Rudněv. Samotný fakt, že sborník zaštilil Rudněv, jedna z nejrespektovanějších osobností divadelní vědy, učinil z jeho publikace kulturní událost mimořádného významu. Na přebalu sborníku stálo: „V této knize jsou sebrány hry natolik politicky ostré, že jen málokteré divadlo se je patrně rozhodne inscenovat. [...] V každé hře uvidíte vztah autora k dnešní vládě, k politikům a k politice, k té nejednoduché situaci, v níž se Rusko ocitlo.“¹ Je obecně platnou skutečností, že existence politické satiry je průvodním jevem nespokojenosti společnosti se způsobem, jakým je jí vládnuto. Objekt kritiky, prezident Putin, žádnými kroky, jež by vedly k pozitivním změnám, nereagoval a v plíživém návratu k sovětskému typu vládnutí, provázeném renesancí praktik KGB, pokračoval.

Jedním z prvních projevů „utahování stalinistických šroubů“ bylo zavraždění investigativní novinářky listu *Novaja Gazeta* Anny Politkovské

roku 2006. Liberálně smýšlející vědecká a kulturní inteligence byla touto událostí, indikující, že vnitropolitický vývoj se ubírá nežádoucím směrem, značně znepokojená. V Politkovské *Ruském deníku*, jenž vyšel v roce 2007, rok po novinářčině smrti, čteme: „Hodně jsem uvažovala nad tím, proč se tak navážím do Putina. Proč se mi zprotivil natolik, že jsem o něm napsala knihu. Nejsem přece jeho oponentka ani politická konkurence, jsem prostě jen jedna z občanek Ruska. Obyčejná pětáctýřicetiletá Moskvanka, která prostě zažila Sovětský svaz v pokročilém stadiu rozkladu 70. a 80. let minulého století. A rozhodně v tom nechci žít znova...“²

Situace v zemi začala být alarmující po nástupu Dmitrije Medveděva do prezidentské funkce. Bylo očividné, že politický kurz země nadále určuje, a nijak se to nepokouší skrýt, prezident Putin ze svého premiérského křesla. Jako projev celospolečenského vzdoru vzniká uprostřed Medveděvova čtyřletého prezidentského období v březnu 2010 mohutná kampaň *Putin musí odejít*. Iniciátorem kampaně vyzývající Putina, aby odešel z politické scény, se stal sedmdesátiletý moskevský matematik a politický analytik Andrej Piontkovskij. Ten byl zároveň hlavním autorem otevřeného dopisu požadujícího Putinovu rezignaci. Podpisem se k němu připojily desítky tisíc významných osobností ruské kultury. Jedním z prvních, kdo si dopis přečetl, učinil v něm drobné stylistické úpravy a podepsal ho, byl i scenárista, novinář, dramatik, televizní moderátor, ale především ochránce lidských práv a velký Putinův kritik Viktor Šenderovič. V textu dopisu *Putin musí odejít* mimo jiné stálo: „Je zjevné, že Putin se vlády v Rusku nikdy nevzdá. Jeho tvrdé odhodlání doživotně vládnout je kromě touhy po moci motivováno také strachem, že

by za své činy nesl odpovědnost. Pro ruský národ je ponižující a pro zemi smrtelně nebezpečné mít takové vládce, jako je Putin. Takový kříž Rusko nedokáže dál nést. Ztrácejíce půdu pod nohama mohou putinovci kdykoli přejít od represí proti jednotlivcům k represím masovým.“³ Dalšími osobnostmi, které společně se sto padesáti třemi tisíci občanů Ruska podepsaly výzvu *Putin musí odejít*, byli někdejší sovětsí disidenti Valeria Novodvorská, Vladimir Bukovskij, účastnice demonstrace na Rudém náměstí proti okupaci Československa v roce 1968 Jelena Bonnerová či šachový velmistr Garri Kasparov. Podpisem se k výzvě připojil také liberální politik Boris Němcov, zavražděný v roce 2015.

Bohorodičko, vyžeň Putina

Putinovy rezignace se však autoři výzvy *Putin musí odejít* nedočkali. Naopak, jeho pozice byla o rok později posílena vítězstvím proputinovské strany Jednotné Rusko ve volbách do Státní dumy. Proti zmanipulovaným volbám se koncem roku 2011 rozpoutala po celém Rusku mohutná vlna protestních demonstrací, největší od pádu Sovětského svazu. Náměstí ruských měst doslova vřela nevolí občanů. Jedním ze šokujících projevů vzdoru proti nemilovanému vládci, odmítajícímu vzdát se moci, bylo skandální vystoupení tří mladých žen, dívčí punkové protestní skupiny Pussy Riot v moskevském chrámu Krista Spasitele. V barevných kuklách natažených přes obličeje vtrhly do největšího pravoslavného chrámu na světě, aby se před ikonostasem pokusily přednést „punkovou modlitbu“ *Bohorodičko vyžeň Putina*. Podařilo se jim to jen částečně, neboť byly ostrahou chrámu okamžitě zadrženy a vyvedeny

ven. Kromě přání, aby se Putin vzdal vlády nad zemí, text modlitby zostuzoval ruského patriarchu Kirilla a představitele pravoslavné církve, které zároveň vinil z toho, že autokratickému prezidentovi vyjadřují podporu. Několikaminutový fragment vystoupení skončil zatčením členek Pussy Riot, kterým za výtržnictví hrozil až sedmiletý trest odnětí svobody. Štvavá mediální kampaň podpořená průzkumy veřejného mínění občanů, žádajících pro Pussy Riot co nejpřísnější trest, naznačovala, že kolo historie se vskutku otočilo zpět do sovětských let.

Soudní proces s Pussy Riot, který začal 30. července 2012, se stal jednou z celosvětově nejsledovanějších událostí. Znovu „zvolený“ prezident Putin podpořil soudní verdikt – nepodmíněný trest odnětí svobody na dva roky pro všechny tři obviněné. Po projednání odvolání byla jedna z členek Pussy Riot – Jekatěrina Samucevičová – osvobozena. Zbýlé dva rozsudky – dva roky odnětí svobody v kolonii s běžným režimem pro Mariji Aljochinovou a Naděždu Tolokonnikovou – byly ponechány beze změn. Mezinárodní organizace pro lidská práva Amnesty International označila obě mladé ženy za politické vězeňkyně. Procesem s Pussy Riot dal Putinův režim zřetelně najevo, že demokracie je mu vzdálená a že jeho evoluční strategií je couvání v čase.

Dvouhlavá anomálie

Zcela v intencích sovětské éry začaly být postupně umlčovány svobodné umělecké platformy. Tak byla například donucena ukončit činnost moskevská nestátní divadelní scéna *Těatr.doc*. Vše začalo v únoru roku 2012 uvedením inscenace *BerlusPutin*, jež byla adaptací hry *Dvouhlavá*

anomálie italského satirika, laureáta Nobelovy ceny za literaturu Daria Fo. Dvouhlavou anomálií bylo v podání divadla *Těatr.doc* monstrum vzniklé sešitím Berlusconiho a Putina, žijící v Putinově domácnosti. V programu stálo: „Jde o hru založenou na přísně utajovaných faktech o vztazích Ljudmily a Vladimira Putinových. Uvidíte ostrou politickou satiru v duchu tradic italského pouličního divadla.“⁴ Inscenace *BerlusPutin* v moskevském *Těatru.doc* byla v roce 2013 nominována na cenu Zlatá maska za nejlepší divadelní experiment roku. Unikátní byla v tom, že režisérka a autorka textu v jedné osobě Varvara Faer ji průběžně obměňovala a doplňovala novými scénami, reagujícími na aktuální dění. Hlavní myšlenka bufonády, při níž diváci plakali smíchy, byla následující: hlava státu se chová ke své ženě přesně tak, jak se chová ke své zemi. Bohužel za jeden večer mohlo inscenaci vidět jen 54 diváků – taková byla kapacita hlediště *Těatru.doc*. V ostatních ruských regionech bylo uvedení adaptace Foovy *Dvouhlavé anomálie* tiše zakázáno.

O návratu Ruska do sovětských časů již byla řeč. Nemusím tedy asi komentovat, že likvidaci divadla nezabránil ani otevřený dopis britského dramatika Toma Stopparda. V jeho textu, adresovaném v říjnu 2014 světové kulturní veřejnosti, mimo jiné čteme: „Je velice zdrcující, že toto malé divadélko musí vést předem prohraný boj za svobodu slova, jejíž hrdlo stále pevněji svírá ruka státu.“⁵ Osud *Těatru.doc* byl definitivně zpečetěn 31. prosince 2014. Během filmové projekce na podporu ukrajinského režiséra a bývalého politického vězně ruského režimu Oleha Sencova vtrhla do divadelního sálu policie, přerušila promítání a zabavila promítací techniku. Divadlo *Těatr.doc*, jehož krédem byla pravdivost, dokumentárnost – proto mělo ve

svém názvu zkratku *doc*–, přestalo v lednu 2015 existovat. Ptáte se, jaký byl oficiální důvod? Proč bylo zavřeno? Moskevská radnice neprodloužila divadlu, hrajícímu v pronajatých sklepních prostorách činžovního domu, nájemní smlouvu. Přesně v souladu s praktikami doby minulé. Tenkrát se také právě důvody vedoucí k likvidaci příliš svobodných divadel a kulturních institucí zastíraly důvody administrativními.

Zatýkání jako za Stalina

Dalším znamením, že režim nebude jednat se svobodně smýšlejícími umělci v rukavičkách, bylo zatčení divadelního a filmového režiséra Kirilla Serebrennikova (*1969) v srpnu 2017. Proběhlo zcela v intencích sovětských způsobů – v noci v Petrohradě, když se režisér vracel do hotelu z natáčení svého filmu *Léto*.⁶ Kdo zná historii sovětského Ruska, neujde mu, že scénář použitý při Serebrennikovově zatčení až příliš silně evokuje zatčení režiséra Vsevoloda Mejercholda, který se stal v roce 1940 obětí stalinistického teroru. Bylo to rovněž v noci, rovněž v Petrohradě, rovněž cestou do hotelu. Jen místo z filmového natáčení se Mejerchold vracel z Všesvazové konference divadelních režisérů. Opusťme ale podezřele nápadnou historickou paralelu a podívejme se, co na Kirilla Serebrennikova čekalo dál. Následujícího dne, 23. srpna 2017, soud uvalil na Serebrennikova domácí vězení, provázené zákazem používat internet a mobilní telefon. Ruská i mezinárodní umělecká scéna byly událostí šokovány.

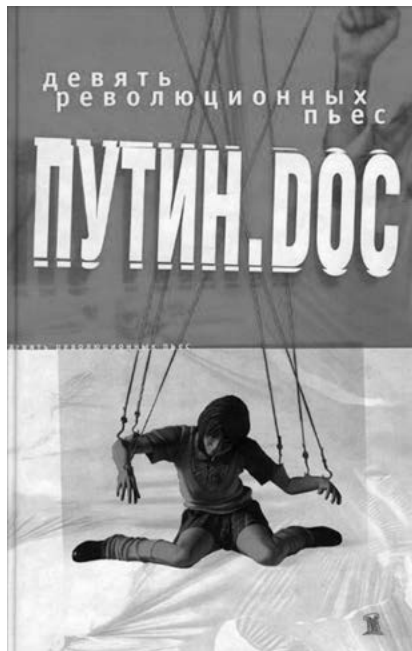
Nutno dodat, že Serebrennikov dráždil ruské vládnoucí kruhy už dlouho: v roce 2011 se postavil proti Putinově návratu do prezidentské funkce; od roku 2013 se zasazoval o to, aby sexuálním

menšinám nebylo upíráno právo na existenci; v roce 2014 se postavil proti ruské anexi Krymu. Serebrennikovovo zatčení, domovní prohlídka, jež mu v květnu 2017 předcházela, policejní razie v jeho divadle, moskevském Gogol-centru, to všechno bylo vnímáno jako další výrazný signál, že si ultrakonzervativní kruhy a pravoslavná církev nárokují kontrolu nad kulturním životem národa. Zbavení režiséra osobní svobody bylo zdůvodněno obviněním z defraudace státní dotace ve výši 200 milionů rublů, určené k popularizaci moderního umění.⁷

Ruská opozice dávala případ Serebrennikov do souvislosti s nadcházejícími prezidentskými volbami, které se měly konat v březnu 2018. Vůdce opozice a tehdejší prezidentský kandidát Alexej Navalnyj v obsáhlé reakci na událost na televizním kanálu *Dožd'* řekl: „Hlavním důvodem pro ostře sledované zatčení Serebrennikova je snaha zajistit, aby další národní umělci nedělali problémy a rychle se přihlásili k Putinovi.“⁸ Navalnyj vyjádřil rovněž přesvědčení, podložené vlastní zkušenosti, že celý proces je vykonstruovaný. Zároveň poukázal na smutnou pravdu, že většina umělců a sportovců aktivně přispívá k upevňování systému, pod jehož tlak se Serebrennikov dostal. „Finančně závislí na státních financích a dotacích, jsou k moci loajální. Musíme si vážit všech umělců, kteří dokážou překonat svůj strach, jsou odvážní a svůj názor neskrývají,“ vyjádřil se k bezprecedentní situaci Navalnyj.

Zvítězil měkký scénář

Spisovatel Viktor Šenderovič, o němž již byla zmínka v souvislosti s výzvou *Putin musí odejít*, komentoval Serebrennikovovo zatčení skepticky:

Obálka satirického sborníku *Putin.doc*.
Devět revolučních her (2005)

„Kirill je režisér světového formátu a toto je před volbami jasný signál: pokud se vás represivní aparát rozhodne zbavit, tak vás celosvětová sláva ani přízeň elit neochrání.“⁹ Na Serebrennikovovu obranu vystoupila řada slavných herců, režisérů a spisovatelů. Byl mezi nimi i Boris Akunin, populární autor historických detektivních románů. I jeho upoutaly okolnosti Serebrennikovova zatčení, evokující temné období represí a pronásledování. „Zatčení lidí takového kalibru (jako je Serebrennikov) vyvolává mezinárodní bouři, proto k němu může dojít jen se souhlasem shora. [...] Nazývejme věci pravými jmény. Režiséra Mejercholda nezatkla NKVD, ale Stalin. Režiséra Serebrennikova nezatkla Vyšetřovací výbor. Zatkla ho Putin.“¹⁰

V dubnu 2019, po půldruhém roce stráveném v domácí samovazbě, moskevský soud Serebrennikovovi domácí vězení zrušil. Nařídil mu však, že nesmí opustit Rusko. Obhájkyň Irina

Poverinová tenkrát ruské redakci BBC řekla, že rozhodnutí soudu neznamena „žádný obrat v této kauze, ale jen drobnou příjemnost“.¹¹ V případě odsouzení hrozil režisérovi až desetiletý trest. Dramatický proces, ostře mediálně sledovaný v Rusku i v zahraničí, skončil velmi zvláště. V červnu 2020 moskevský Městský soud sice shledal režiséra Kirilla Serebrennikova a další dva souzené ve stejné věci, Jurije Itina a Alekseje Malobrodského, vinnými z mnohamilionové zpronevěry státní dotace, ale do vězení je neposlal. I když obžaloba žádala pro všechny obviněné nepodmíněné tresty od čtyř do šesti let, soud rozhodl jinak a nikoho do vězení neposlal. Serebrennikov, kritik korupce, byrokracie i hlavy státu, odešel od soudu s tříletou podmínkou. Svou vinu popřel a proti rozsudku se odvolal.

Serebrennikovův osud vyvolal na ruské umělecké scéně širokou vlnu solidarity. Stíhání režiséra odsoudili také mnozí jeho zahraniční kolegové. Je mimo veškerou pochybnost, že proces byl politický a svědčil o návratu do stalinského Sovětského svazu. Serebrennikov sice skončil na svobodě, ale zřejmě jenom proto, že zvítězil „měkký scénář“. Dmitrij Drize, politický komentátor listu *Komersant*, vyjádřil v červnu 2020 po osvobození Serebrennikova naději, že „měkké rozsudky“ pro kulturní opozici jsou začátkem liberalizace společnosti. „Serebrennikov je na svobodě – napětí pominulo. Je důvod si oddechnout. Nenechali to dojít do krajnosti, díkybohu. Nezbyvá než si přát, aby se události kolem Serebrennikova staly začátkem nového tání, aby se začaly povolovat šrouby nejenom v kultuře.“¹² Přání Dmitrije Drize se bohužel nenaplnilo.

Kauzu Serebrennikov doplníme informací, že režisér po zahájení útoku na Ukrajinu opustil Rusko a usadil se v Paříži.

Sbohem, Rusko!

Přesuňme se nyní od divadla a dramatu k oblasti, která je mi nejbližší – k literatuře. Podíváme-li se, jak to dnes vypadá v Rusku mezi umělci slova, zjistíme, že ti, kterým zahraniční renomé umožňuje existenci jinde, se na jeho území nezdržují. Protiputinovsky nejaktivnější spisovatelské osobnosti už několik měsíců komentují dění ve své vlasti ze zahraničí. Důvody, které k tomu mají, jsou více než opodstatněné – osobní bezpečnost.

K těm, kteří prozřetelně opustili Rusko ještě předtím, než Putinova armáda vstoupila v únoru letošního roku na Ukrajinu, patří básník, literární vědec se světovým renomé a politický publicista Dmitrij Bykov (*1967). Bykov je kritikem ruského vedení včetně prezidenta Vladimira Putina dlouhá léta. Dalo by se říci, že jedním z nejurputnějších. Roku 2012 byl společně s politiky Alexejem Navalným, Borisem Němcovem a Dmitrijem Gudkovem zvolen elektronickým hlasováním občanů do pětačtyřicetileté Koordináční rady opozice. Jeho intenzivní aktivita způsobila, že se ho v dubnu 2019 během letu z Jekatěrinburgu do Ufy pokusila otrávit ruská tajná služba. Nasvědčovaly tomu všechny indicie. S příznaky prudké otravy byl po přistání hospitalizován. Když procitl z komatu, spisovatel řekl, že mohlo jít o pokus otrávit ho, ale na této verzi netrval. „Nemyslím si o svých odpůrcích nic špatného,“¹³ komentoval situaci. Když byl o rok později podniknut pokus stejným způsobem zlikvidovat opozičníka Alexeje Navalného – symptomy otravy byly u obou mužů totožné – Bykov názor změnil.

Z Ruska odletěl společně se ženou a novorozeným synem již na podzim 2021. Důvodem cesty byl přednáškový cyklus v USA. Po vypuknutí

speciální operace však návrat do vlasti odložil. Bykov ještě v květnovém rozhovoru pro *ct.news.ru* své příznivce ujišťoval, že jakmile dokončí svůj přednáškový cyklus, do vlasti se určitě vrátí. „Myslím si, že k radikálním změnám v Rusku dojde v druhé polovině letošního roku, takže s nadějí myslím na návrat. Nebojím se vrátit... Vráťím se, o tom nepochybuje! Rozhodně nemám v úmyslu zůstat věčně v zahraničí, i když život tady je klidnější.“¹⁴ Aktuálně to však působí dojemem, že svůj názor změní.

Další klíčovou postavou kulturní opozice je již zmiňovaný ochránce lidských práv, dramatik a satirik Viktor Šenderovič (*1958). Rusko opustil na konci roku 2021. Tou dobou úřady přidaly Šenderoviče na seznam zahraničních agentů a soud v Petrohradě mu přikázal zaplatit 1,1 milionu rublů jako odškodné Jevgeniji Prigožinovi, oligarchovi z Putinova okolí, za to, že ho nazval zločincem a vrahem. Prigožinovi advokáti zároveň požádali o zahájení trestního stíhání Šenderoviče pro trestný čin pomluvy, což by umožnilo jeho zatčení. V lednu 2022 Šenderovič oznámil, že se rozhodl pro „ne-návrat“ z Izraele, kam odjel před novoročními svátky. (Spisovatel má dvojí občanství – ruské a izraelské.)

Počátkem března 2022 založil Viktor Šenderovič společně s dalšími reprezentanty kulturní a politické opozice žijícími nyní v emigraci Ruský protiválečný výbor. Tento výbor vytvořil projekt se symbolickým názvem *Archa*, jehož cílem je pomáhat reprezentantům opoziční kultury, kteří se ocitli v exilu.

Jedním z tradičních center ruské emigrace je Berlín. Tam se také v březnu letošního roku uchýlila prozaička, scenáristka a sovětskými časy zocelená lidskoprávní aktivistka Ljudmila Ulická (*1943). V disidentském hnutí je činná od

počátku sedmdesátých let, kdy ji za zapůjčení psacího stroje k opisování samizdatu propustili z Akademie věd. Ljudmila Ulická vystupuje proti Putinovu režimu nebojácně a tvrdě. Jako viceprezidentka ruského PEN klubu zahajovala např. v dubnu 2014 v Kyjevě protiválečný kongres *Ukrajina–Rusko: dialog*. V jeho závěrečném dokumentu čteme: „Jsme znepokojeni tím, že se Rusko mění v uzavřenou, agresivní zemi, jejíž politika porušuje mezinárodní právní normy. [...] V kritických historických okamžicích je odpovědnost intelektuálů a osobností kultury vnímána velmi intenzivně. Jsme připraveni učinit vše, co je v našich silách, aby byl rusko-ukrajinský konflikt ukončen.“¹⁵ Tenkrát Ulická vyjádřila naději, že zdravý rozum pomůže reprezentantům inteligence obou zemí zvítězit nad nacionalismem.

Za vystupování proti Ruskem podporované válce na východě Ukrajiny označila státní média Ulickou za vlastizrádkyni. „Kultura utrpěla v Rusku těžkou porážku a lidé kultury nejsou s to změnit sebevražednou politiku státu,“¹⁶ napsala v eseji pro německý týdeník *Der Spiegel* v srpnu 2014. O dva roky později spisovatelku v Moskvě napadli nacionalisté. Pětadvacet chuligánů v pseudovojenských uniformách se svatojiřskými stužkami tehdy třiasedmdesátiletou ženu polilo barvou.

Německo přijalo na jaře letošního roku Ljudmilu Ulickou s otevřenou náručí. Má tady své čtenářské publikum. Za své prózy, jichž se v německém překladu prodalo přes dva a půl milionu výtisků, obdržela roku 2020 prestižní cenu Siegfried Lenz Preis. V interview natočeném v jejím berlínském bytě krátce po příjezdu řekla: „Musím se naučit žít znovu. Od nuly. Změnit zvyky, stereotypy.“¹⁷ Psaní ale neopouští.

Epilog

Putinův režim nutí k masovému exodu všechny, kdo s ním nesouhlasí. Opakuje se situace, kterou Rusko za posledních sto let zažívalo několikrát. To nejlepší z lidského potenciálu, co tato země hrdá na svoji kulturou má, ji opouští. To však neznamená konec ruské literatury ani kina, hudby, divadla či jiné umělecké tvorby. Ruská kultura existuje dál, jenom se přesouvá do zahraničí. A my musíme chvíli počkat, než se její nositelé zabydlí. Jak to vyjádřil v online rozhovoru z amerického exilu spisovatel Dmitrij Bykov: „Začínají z minusu, ale věřím, že světu přinesou něco nového.“¹⁸ ■

- 1 *Putin.doc. Děvjať revoljuconnyh pjes*, 2005 [online]. [Cit. 26. 9. 2022.] Dostupné z: <https://garagemca.org/programs/library/catalogue/L33055>
- 2 *Kniga Anny Politkovskoj polučila prestižnuju premiju*, 25. 11. 2007 [online]. [Cit. 27. 9. 2022.] Dostupné z: <https://novayagazeta.ru/articles/2007/11/29/30880-nemtsy-chitayut-russkiy-dnevnik>
- 3 *Putin dolžen uiti*, 2010 [online]. [Cit. 27. 8. 2022.] Dostupné z: <https://web.archive.org/web/20161108060802/http://www.putinavotstavku.org/>
- 4 *Political Monster „Berlusconi“ Menaces Moscow Theatergoers*, 16. 2. 2012 [online]. [Cit. 26. 9. 2022.] Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=qNhVZc6KCbo>
- 5 Anglický originál dopisu viz *Tom Stoppard poddržal „Těatr.doc“*, 25. 10. 2014 [online]. [Cit. 25. 9. 2022.] Dostupné z: <https://www.colta.ru/news/5142-tom-stoppard-podderzhal-teatr-doc>
- 6 Děj filmu, který se odehrává během jednoho léta v osmdesátých letech v Leningradu, pojednává o ruské rockové legendě Viktoru Coji. Jeho píseň *Změny* (1986) se stala neformální hymnou ruské opozice.
- 7 Projekt sloužící k podpoře moderního umění měl název *Platforma*. Mělo ho uskutečnit divadelní uskupení s názvem *Sedmé studio*, založené a umělecky vedené Kirillem Serebrennikovem. V roce 2011 obdrželo *Sedmé studio*, jehož divadelním prostorem bylo moskevské Gogol-centrum, od ministerstva kultury dotaci ve výši 200 milionů rublů. Podle vyšetřovatelů Serebrennikov

a jeho spolupracovníci vykazovali neexistující náklady a nezákonně se obohatili. Obvinění vinu popřeli.

- 8 *Tělekanal Dožd*, 25. 5. 2017 [online]. [Cit. 30. 8. 2022.] Dostupné z: https://tvrain.ru/teleshov/vi-deooftheday/navalny_o_serebrennikove-435597/?utm_term=435597&utm_source=twi&utm_medium=social&utm_campaign=instant&utm_content=tvrain-main#0_8__12419_985_0
- 9 *Pobedil tak nazyvajemyj mjagkij scenarij*, 26. 6. 2020 [online]. [Cit. 2. 9. 2022.] Dostupné z: <https://www.kommersant.ru/doc/4396378>
- 10 „Serebrennikova arestoval Putin“ – Boris Akunin. 22. 7. 2017 [online]. [Cit. 17. 10. 2022.] Dostupné z: <https://fakty.ua/243818-serebrennikova-arestoval-putin---boris-akunin>
- 11 *Režiséru Serebrennikovovi soud zrušil domácí vězení*, 8. 4. 2019 [online]. [Cit. 1. 9. 2022.] Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/kirill-serebrennikov-moskva-soud-domaci-vezeni-reziser_1904081215_cha
- 12 *Pobedil tak nazyvajemyj mjagkij scenarij*, 26. 6. 2020 [online]. [Cit. 2. 9. 2022.] Dostupné z: <https://www.kommersant.ru/doc/4396378>
- 13 *Sledit' za Bykovym načali za god do otravlenija*, 9. 6. 2022 [online]. [Cit. 2. 9. 2022.] Dostupné z: <https://www.currenttime.tv/a/31299096.html>
- 14 *Dmitrij Bykov iz Ameriki*, 19. 5. 2022 [online]. [Cit. 16. 9. 2022.] Dostupné z: <https://ctnews.ru/post/dmitrij-bykov-iz-ameriki-v-rossii-dva-vida-sporta-mechtat-uehat-i-boyatsya-vernutsya>
- 15 *Dokumenty, priňatyje po itogam kongressa „Rossija-Ukrajina: dialog“*, 28. 4. 2014 [online]. [Cit. 17. 9. 2022.] Dostupné z: <https://philologist.livejournal.com/6097292.html>
- 16 Ulickaja, Ljudmila: „Jevropa, proščaj!“, 20. 8. 2014 [online]. [Cit. 17. 9. 2022.] Dostupné z: <https://www.svoboda.org/a/26541088.html>
- 17 *Ljudmila ulickaja. Otnošenija meždu russkim i ukrainskim narodami*, 31. 3. 2022 [online]. [Cit. 17. 9. 2022.] Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=XE1m-0y-Q7k>
- 18 *Vlasť duchovno mjortvyh ljuděj*, 3. 8. 2022 [online]. [Cit. 17. 9. 2022.] Dostupné z: <https://www.svoboda.org/a/vlastj-duhovno-mertvyh-lyudej/31972499.html>

Zdroj titulního obrázku: Barbara Thiemann, *(NON)Conform: Russian and Soviet Art 1958–1995*, Prestel 2007.

Ivana Ryčlová (1965), literární historička a překladatelka, zabývá se dějinami ruské literatury a dramatu 20.–21. století.

Šonov – fara a hrob zavražděných benediktinů v roce 2021

Zkurvená katovská práce

Miloš Doležal

Příběh života a smrti dvou broumovských benediktinů v Šonově

Léto a podzim roku 1945 jsou v Československu plny násilných vendet, odplat, kamuflování pofiderních válečných minulostí, loupežných vražd, sebevražd, zklamání, ale také šťastných návratů, shledání a nových začátků. Svět už nikdy nebude takový, jako byl před válkou. Mezi lidmi bylo vyvoláno až příliš mnoho démonů. A démoni zla nemizejí. Pokud nejsou „přivázáni na řetězu“, převlečou se do nových obleků, člověka si osedlají a rajtují na něm. A vidíme to v přímém přenosu i dnes, z války na Ukrajině, v Buči, v Izjumu a na dalších místech. Běsnění, vraždy, loupeže, rabování, mělké hroby v písčité půdě, trčící části lidských trupů... Není lehké srovnávat, ale některé historické „skeče“ se krutě opakují.

Ještě v září 1945 jsou těla benediktinů Albana a Ansgara zahrabaná na okraji lesa. Tam nahore, nad vsí, směrem k polské hranici. Několik lidí ze Šonova, co ještě zůstalo po první vlně odsunu a pamatuje ten mord, má do lesů zakázaný vstup. Později se lesu bude říkat U Farářů a název vstoupí do turistických map. Pak do případu znovu vstoupí Klement Pavelka, který jako vrchní respicient finanční stráže bydlí v Šonově a zasažoval se hned v létě roku 1945 jako jeden z mála o důsledné vyšetření celého případu, a naléhá na řádné pohřbení mrtvých. „Buď jak buď, tohle žádní náckové nebyli!“ Pomůže domluvit s hrobníkem exhumaci a převezení těl na místní hřbitov. Bude ho to jako nekomunistu stát nejprve místo u místní správní komise (dne 21. září 1945 bude zproštěn funkce) a posléze u bezpečnostních složek. Začne pracovat v uhelných skladech. Později u státních statků jako účetní. S některými z vrahů šonovských farářů se bude v příštích desetiletích v Broumově potkávat. Zemře v roce 1990, aniž by se dožil odsouzení viníků.

Vijó!

Místo hrobu naleznou rychle. Nápadně vyvýšený rov pod cestou, zapadaný listím a jehličím. Opírá se do něj slunce. Všimnou si, že divoká zvěř už tady hrabala. Rýč zajede lehce do měkké hlíny, ale už při druhém náběru narazí na podivně měkký útvar. Hrobař zjistí rychlým ohledáním, že jáma bude spíš mělká a úzká. Odstraní slabou vrstvu zeminy a najde na sebe hozená či spíš do sebe zamačkaná mužská těla. Nohy a ruce mají nepřírozeně ohnuté jak hadroví panáci. V černých, vlhkostí nacucaných benediktinských hábitech. Dva zmačkané tmavé pláště jsou vsunuty mezi těla. Také dva deštníky a jeden sešlapaný

klobouk. Starší z mužů, bezvlasý, má rozstřelenou hlavu. Tváře obou jsou svrasklé, plné černofialových až žlutohnědých odstínů, v ústech mezi vyceněnými zuby mazlavá hlína. V zavlhlých vlasech se tomu mladšímu rojí bílí červi. Naloží je na deky a v nich na žebříňák tažený koněm pana Veverky. Vijó! Finančák Pavelka jasně poznává těla profesora Prauseho a patera Schmitta, dvou šonovských duchovních. Na hřbitově je uloží do márnice. O pár dní později je společně pochovají do jednoho hlubšího hrobu, poblíž branky, která odděluje faru od krchova. Život od smrti. Stačí vzít za kliku a ozve se skřípavé vrznutí.

Šonov: Alban a Ansgar

Schönau/Šonov. Ves se jak dlouhá tkanička táhne sedmikilometrovým údolím podél potoka. Do okresního města Broumov je to šest kilometrů silnicí, kterou lemují aleje vzrostlých stromů. Před válkou měl Šonov 1 085 obyvatel (z toho 19 Čechů), 327 popisných čísel, z toho 63 velkých selských dvorů. Farní a hřbitovní kostel, baptistickou modlitebnu, faru, školu, poštu. Pekaře, čtyři mlýny, sedm hospod, tři obchody s potravinami, řezníka, tři trafiky, čtyři kováře, dva koláře, dva sedláře, tři krejčí, dva ševce, dva kramáře, bednáře, dva truhláře, holiče, porodní asistentku, doškaře, košíkáře a výrobce košťat. Fungoval tam oddíl finanční stráže, hasičské družstvo, kapela o patnácti muzikantech, kotelní sbor, cyklistický spolek, tělocvičná jednota Jahn. V roce 1938 v obci vyhrála volby Henleinova Sudetoněmecká strana s převahou 563 hlasů. Komunisté dostali 37 hlasů, Německá sociální demokracie 53 hlasů.

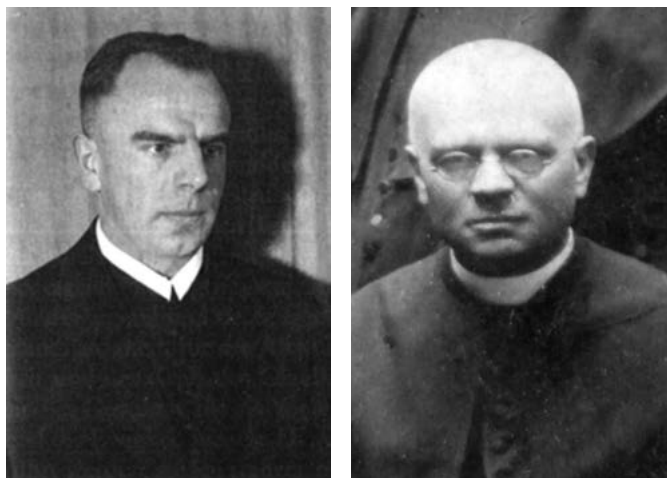
Albana a Ansgara, benediktiny a členy jedné klášterní komunity, válka zavanula do různých

stran. Sešli se až v létě 1945. Tihle dva se ovšem znali takřka od narození. Přesněji, ten o generaci starší mohl toho mladšího znát od kolébky, ze společné rodné vsi Hermsdorf in Böhmen / Heřmánkovice. A také ho později učil na gymnáziu. Měl k němu vztah otcovského přítele, ochránce a zasvětitel. Spojilo je posledních čtrnáct dní života na faře v Šonově, cesta nocí, smrt i společný hrob. Ten starší, postavou menší a zavalitější, kulatého obličeje s brýlemi, se jmenoval Julius Prause, řeholním jménem Albanus. Ten o třiadvacet let mladší, vyšší, hubenější a melanholičtější byl Alfons Schmitt, řeholním jménem Ansgar. [...]

Je zřejmé, že o přítomnost mladšího kněze v šonovské farnosti pater Prause stojí. Ostatně počítá s tím, že svého nástupce zasvětit do chodu farnosti a sám se vrátí do broumovského konventu ke komunitě. Tak je také domluven s opatem Prokopem. Ansgar Schmitt souhlasí. Nastěhuje se na šonovskou faru se svým skromným majetkem v průběhu července 1945, aby už mohl vypomoci při poutní slavnosti svaté Markéty, které je šonovská farnost zasvěcena. Anna Schönová později potvrdila: „První bohoslužbu měl mladý farář v kostele sv. Markéty o pouti.“ K 15. srpnu 1945 královéhradecký ordinariát ustanovuje P. Ansgara Schmitta zatímním správcem (*administrator ad interim*) ve farnosti Šonov, a profesor Prause se tudíž může odstěhovat zpátky do kláštera. Jenže šonovská místní správní komise mu v tom z nejasných důvodů brání.

Zneškodnit, vylikvidovat

V kraji panuje chaos. Mezi německými obyvateli, kterým se definitivně zhroutil sen o Velkoněmecké říši, dochází k řadě sebevražd. Jednotlivců

Benediktini Ansgar (Alfons Schmitt) a Alban (Julius Prause)

i celých rodin. Provolání naší vlády, která vznikla v Košicích, je nepokrytě návodné: „Nová republika bude státem slovanským, republikou Čechů a Slováků. Němce a Maďary, kteří se tak těžce prohřešili proti našim národům v republice, budeme považovat za zbavené státního občanství a přísně je potrestáme. Národní výbory nechť začnou s tím ihned. Zneškodněte všechny aktivní nacisty a jejich majetek zajistěte ve prospěch národa a státu.“ O pár dní později z brněnské radnice do mikrofonu pronáší do vlasti se navracující a davy vítaný prezident Beneš: „Můj program je – a já to netajím –, že otázku německou musíme v republice vylikvidovat. Tento národ přestal být v této válce už vůbec lidským, přestal být lidsky snesitelným a jeví se nám už jen jako jedna jediná velká lidská nestvůra. Tento národ musí stihnout za to všecko veliký a přísný trest.“ A jiný politik, národní socialista Prokop Drtina, budoucí ministr spravedlnosti, po návratu z exilu do Prahy pronáší: „Co je a co musí být naším prvním úkolem při zakládání nového života: Vyčistit republiku celou a úplně od Němců. To je příkaz chvíle pro každého z nás, to je dějinný

úkol naší generace. Ale abychom toho cíle dosáhli, musíme začít s vyháněním Němců z našich zemí ihned, teď, okamžitě, všemi způsoby, před ničím se nesmíme zarazit a zaváhat. A každému jednotlivému členu národa zde připadá dějinná odpovědnost. Každý z nás musí pomoci v čištění vlasti.“ Definitivní stvrzení „vylikvidování“ německého obyvatelstva „řádně a humánně“ z česko-moravského území dává postupimská konference 2. srpna 1945.

Rozdělování funkcí

Dne 16. června je v Broumově zřízena také okresní správní komise (později nahrazena okresním národním výborem) s předsedou Oldřichem Hnatowitzem, který byl jmenován ministerstvem vnitra. Hnatowitz, předválečný komunista, kolegy charakterizován jako „jeden z mála uvědomělých a sečtělých marxistů“, je bývalý učitel v Dobrušce, důstojník v záloze, za okupace žalářovaný. Ten přivábí do Broumova do vysokých funkcí své známé. Především učitele a odbojáře z Hronova Josefa Brandejse (na pozici bezpečnostního referenta) a také dva sousedy z Dobrušky – Josefa Marka a Bohuslava Marka. Jeden bude „vylikvidovávat“ Němce v Šonově, druhý v Broumově. Zvláště Bohuslavovi je Hnatowitz velice zavázán. Poté co ho za války zavřeli, Bohouš Marek, zámožný dobrušský obchodník s textilem, jeho manželku a děti podporoval jídlem. Když je Olda „jmenován šéfem“ Broumovska, Bohouš ho svým autem slavnostně doveze před úřad a v Broumově s ním také zůstane.

Předsedou místní správní komise je v Šonově soudruhem Hnatowitzem ustanoven další jeho známý, Josef Verner, učitel z Dobré u Dobrušky. A místopředsedou již jmenovaný

Josef Marek z Dobrušky, dvacetiletý vyučený zámečnický a čerstvý absolvent tří ročníků živnostenské pokračovací školy. Dalšími členy jsou: malíř a natěrač František Hejnyš, vrchní respicient finanční stráže Klement Pavelka a dozorce finanční stráže Benjamin Krapáč. Druhý z Marků, Bohuslav, v Broumově pracuje na okresní správní komisi (Hnatowitz ho jmenoval svým tajemníkem) a současně je referentem pro zajišťování státního majetku. Má jednu libůstku – je vášnivým filatelistou. Volně prochází vily a domy německých obyvatel a zabavuje jejich majetek. Nikoli pro stát, ale pro sebe a svou rodinu. Postupně je totiž odhaleno, jak si při těchto raziích počínal. Továrník Eduard Langer-Schroll za pomoci kriminální policie zjistí, že ve věcech, které musel odevzdat a které jsou depnovány v sejfu broumovské městské spořitelny, chybí jeho unikátní sbírka známek v hodnotě dvou a půl milionu korun, sedmnáctikarátový brilantový náhrdelník v ceně dva miliony, šperky včetně zlatých prstenů v hodnotě půl milionu, třináct tisíc říšských marek v hotovosti, padesát tisíc korun a mnoho dalšího. Z těchto cenností se najdou jen zlomky. Bohuslav Marek bude za zpronevěru odsouzen k symbolickému trestu.

Až k vychrtlé herce

Bezpečnostní referent Okresního národního výboru v Broumově Josef Brandejse si v osmdesátých letech dvacátého století, na sklonku života, při psaní svých vzpomínek vybavil: „Osídlení německých vesnic bylo provedeno živelně, překotně a neorganizovaně. Během léta 1945 měly všechny pěkné statky již své české hospodáře. A že to byly statky! Pamatuji se na případ Matějky

v Šonově. Statek jako hrad. Ve chlévě přes dvacet kusů hovězího dobytka, nádherného, chovného. Když jsem tak stál u vchodu do chléva, viděl jsem hřbety všech těch kusů. Jako by byly narysovány pravítkem. To bylo v roce 1945. Za dva roky měl Matějka ve chlévě dvě vychrtlé herky a další rok už na Šonově nebyl, stal se předsedou závodního výboru ROH v textilce.“

V červnu 1945 se Šonov dočká několika loupežných nájezdů a rabování. Tlupy českých vojáků za účasti velitele, jistého Hamzy, kterému všichni říkají „poručík“, pod záminkou hledání zbraní a chytání werwolfů vstupují do stavení, důkladně je prohledávají a počínají si přitom často arogantně a majetnický. A odnášejí si bohatou kořist. Rabování se nevyhne ani šonovské faře a kostelům. Pater Prause vepsal do farní kroniky: „A dnes, ve čtvrtek ráno (21. 6. 1945), na mé jmeniny, jsem přišel právě do kostela, když přišla skupina vojáků, kteří přijeli z Broumova auty, a začali prohledávat faru od sklepa

po střechu kvůli zbraním! Postele, povlečení, podlaha, zahrada – všechno prošli, ale nikde nic nebylo. Chtěl jsem přivolat vrchního finance Klementa Pavelku, ale vojáci to nedovolili. Z fary šli do dalších domů, nejdříve k pekaři Hartmanovi a potom prošli všechny domy až do konce a brali rádia, oblečení, potraviny atd.“

Hamza s plandavým rtem

„Poručík“ Hamza se v Broumově objevuje někdy v první polovině června 1945. V rajtkách, vysokých botách a kožené bundě. Tricetiletý muž pomenší postavy, dozadu sčesaných vlasů, výrazně rozměklého nosu a plandavého spodního rtu. Předsedovi Hnatowitzovi se představí jako podporučík Václav Hamza, příslušník partyzánské skupiny Kapitán. Je doprovázen náčelníkem královéhradeckého Obranného zpravodajství (OBZ), štábním kapitánem Josefem Mísařem, který jej doporučí na důležité místo – velitele

Dobové pohlednice ze Šonova. Na horním snímku zprava škola, hřbitov s kaplí, fara s hospodářskými budovami a úplně vlevo Šolcovna. Od ní vede zřetelná cesta do hor, kterou byli v srpnové noci vlečení oba benediktini.

„Partyzán“,
defraudant a vrah
Václav Hamza

„revolučního“ oddílu a výcvikového střediska i kasáren Sboru národní bezpečnosti (SNB). S tím, že bude podřízen přímo bezpečnostnímu tajemníkovi Josefu Brandejsovi, který jej zná z Teplic nad Metují. V Broumově tak vedle SNB (úřad Národní bezpečnosti, do jehož čela byl jmenován Emilián Švec a velitelem četnického oddílu Josef Ušák) existuje i „druhá“ policie. Mimochodem, výcvikové středisko SNB bude za pár měsíců trapně zrušeno, k čemuž přispěje série kriminálních zločinů, kterých se členové dopouštěli. Vše vyvrcholí na konci srpna, kdy vojenská nádražní hlídka v Broumově zadrží několik z nich s kufry a krabicemi plnými nakradených cenností, hodin, příborů a ložního prádla.

Podporučík Václav Hamza přitom není kmenovým příslušníkem SNB, ale záložním důstojníkem Československé armády. Na vše se v této době spěchá, není čas na důkladné ověřování, navíc si Hamza velice brzy získá Brandejsovy sympatie. Ten ve svých vzpomínkách prozradil svou tehdejší naivitu: „Jak se mi jevil? Musím říci, že revolučně, protifašisticky, pokrokově, odmítal staré pořádky, byl nadšeným stoupencem KSČ, vystupoval proti nepoctivosti, rozkrádání, proti národní vlačnosti. Nač to dál rozvádět,

stačí to shrnout do věty, že bych za něho ruku do ohně položil.“ Hned 16. června je na schůzi Okresní správní komise v Broumově usneseno „vydat oficiální potvrzení o činnosti partyzánské jednotky Kapitán dle údajů s. Brandejse, zmocněnce KS SNB“. Hamza je tedy ve funkci potvrzen. Teprve později se ukáže, že jeho partyzánské spočívání spočívalo v tom, že po 9. květnu 1945 „s četou vyčišťoval Adršpašské skály od SS“. Ve skutečnosti byla i tato činnost smyšlená, jak později potvrdil Josef Brandejš: „Až později jsem poznal, že Hamza je nezodpovědný dobrodruh, jeho partyzánská činnost spočívala tak nejvýš v lupičství, protože po nějakých německých diverzantech tam nebylo ani stopy. Lupičství se odehrávalo především na takzvaných národních hostech, německých obyvatelích prchajících ze Slezska. Když se vraceli přes přechod v Libné na svých vozech, vzali jim všechno a poslali je do Polska doslova nahé.“

Václav Hamza, ročník narození 1914, pocházel z Velké Jesenice v náhodském okrese. Po maturitě na reálce v Jaroměři nastoupil vojenskou službu (dělostřelec – Opava, Hranice, Josefov). Po jejím absolvování zůstal v armádě jako děsloužící. Podle hodnocení nadřízených z roku 1933 byl „uzavřený povahy, málo sebevědomý a málo energický“. V civilu pracoval jako úředník Vzájemné pojišťovny v Albrechticích v Orlických horách. Před válkou cvičil v Sokole, byl ženatý a měl dceru. Na vojně se hlásil k Církvi československé. Po Mnichovu odešel s rodinou z Orlických hor do Hradce Králové (bydlel na Slezském předměstí). Do protinacistické rezistence se nezapojil, jeho bratr byl od roku 1940 vězněn. V roce 1947 v žádosti o uznání důstojnické hodnosti (od roku 1945 byl kmenově veden u náhradního praporu 30. pěšího pluku v Turnově) uvedl: „Do Svazu

národní revoluce jsem nevstoupil, jelikož jsou tam doposud lidé, kteří vůbec nic nedělali, nebo pouze „zajišťovali pohraničí“.

Čtvrtek 23. srpna 1945

Ten večer venku zlověstně hučí. Broumovskou kapsou se žene silný vítr. Zvedá z polí červený hlinitý prach do divokých vírů. V alejích ohýbá mladé stromy. V Polici nad Metují u hospody Krčma zlomí staletou lípu. Nad Šonovem zalehne poryv prudce do lesa a přeláme desítku smrků. Dole ve vsi vypadl elektrický proud. I v patrové rozlehlé faře, která stojí vedle hřbitovního kostelíku a školy. Pater Julius Alban Prause si zrovna čte ve *Vyznáních* svatého Augustina. Rozsvítí si petrolejovou lampu. Farní hospodyně Anna Schönová společně s mladým knězem Alfonsem Ansgarem Schmittem zapálili dole na chodbě, na schodišti a ve velkém sále několik svíček.

Pátek 24. srpna

Na tento den připadá svátek svatého Bartoloměje, apoštola, kterého mučitelé stáhli z kůže. Odpoledne se farář Schmitt vydá do vsi navštívit nemocnou varhanici slečnu Hermínu Schubertovou, která byla den předtím propuštěna z nemocnice do domácího léčení. Hermína později vzpomínala, jaké to bylo příjemné setkání a jak se společně nasmáli.

Brzy po obědě přijede do Šonova vojenské auto, které řídí podporučík oddílu SNB Broumov Václav Hamza. Tento neomezený a samozvaný pán, který lusknutím prstů poroučí svým oddaným sluhům, není v Šonově poprvé. „Když se Hamza usmál,“ popisoval později strážmistr

SNB Hernych, „byl vidět jeho zkažený chrup, spodní kozlečí ret mu zůstal viset a vždy z něj táhl alkohol.“ Také Anna Schönová si ho zapamatovala: „Když se někde objevil, neznamenal to pro nikoho nic dobrého, protože to byl hrubý, panovačný a brutální člověk, který měl ruce od krve. Jemu se nikdo v ničem nevyrovnal. Jakmile se objevilo jeho auto, uteklo těch málo Němců, kteří byli na ulici vidět, do domů, zavřeli dveře a rozechvělí čekali, co zas tento muž provede.“ Tentokrát jede Hamza přímo k úřadu, kde sedí předseda místní správní komise Josef Verner a místopředseda, dvacetiletý vyučený soustružník Josef Marek. Ten německy umí jen pár vět. S oběma benediktiny si očividně nesedl a začal na ně konstruovat falešná obvinění. Den předtím totiž Hamzovi v Broumově oznámil, že získal „snad jistou informaci“, že Prause byl členem NSDAP, „v noci se prý ztrácí ze vsi, a tudíž patrně podporuje v lesích werwolfy“. A že ve svém posledním kázání, což mu prý říkal vojín Herzik, který němčinu ovládá obstojně, hovořil o situaci v pohraničí, která je teď pro Němce nepříznivá, ale že je to jen přechodná doba, v dohlednu se jistě obrátí v dobré a že se lidé nemají ničeho bát.

Herzik

Hamza pošle Marka pro pětadvacetiletého vojína Jana Herzika, toho, který slyšel Prauseho kázání. Holičský pomocník z Nového Města nad Metují, který je spolu s dalšími vojáky ze strážního oddílu pěšího pluku dislokován právě v Šonově, je čerstvý ženáč. A nemůže to přece být žádný nacionální šovinista, když se před rokem se svolením Německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu oženil s říšskoněmeckou státní

příslušníci Helenou Wyborek z Czuchowa u Rybníku, se kterou čeká dítě. Když se Herzik trochu překvapeně Marka ptá, o co jde, ten mu krátce odpoví, že potřebují pár spolehlivých chlapů na prohlídku fary: „Fraterníky odvedete za hranice, nebo se rovnou odstřelej a bude po prdeli.“ Herzik poslušně nasedá s Markem a předsedou Vernerem do auta, které řídí Hamza. Ten po chvíli jízdy prohodí: „Chlapi, ještě jsem dnes nežral.“ Zajedou do statku na dolním konci vsi, který už je v národní správě jistého Matějky a slouží mu tam původní němečtí obyvatelé. Marek je znalec situace: „Někdy pomůžeme Matějkovi, jindy Matějka nastaví svou štědrou dlaň.“ Na dvoře se s Matějkou vítají jako staří známí. „Delegace“ se tam zdrží skoro dvě hodiny a posilněna kořalkou jede k dalšímu národnímu správci, který má po Němcích výtečné likéry. Tam nová hostina a láhve vyprazdňované do dna.

Ve farní kuchyni v přízemí mezitím připravuje oběd hospodyně Anna Schönová, která v rozměrné budově s mansardovou střechou už několik let bydlí a stará se o chod domácnosti i hospodářství. Pater Prause je zrovna někde venku na poli za stodolou. Administrátor Schmitt se již vrátil z návštěvy u nemocné varhanice, sedí v patře ve velkém pokoji u stolu a připravuje se na zítřejší kázání. Vzhledne od rozepsané stránky a oknem vidí, jak se k faře od školy blíží horda šesti nebo sedmi chlapů. Většina jde rázně, ten uprostřed, Hamza v kožených vysokých botách a rajtkách, se už přiopile potácí. Jak později vypoví hospodyně Anna Schönová, do farní chodby se nahnul Hamza, předseda Verner, tajemník Marek, místní řezník Špulák a tři vojáci strážního oddílu – holič Herzik, devětadvacetiletý zahradník z Machova Václav Zelený a dvaatřicetiletý dělník ze Suchého Dolu František Ticháček.

Chovají se jako drzá neurvalá soldateska – kopají do dveří, ze skříní vyhazují prádlo, šacují postele. Hamza hned pošle Herzika do sklepa pro alkohol. Vítězoslavně vynese do chodby flašky vína a koňaku. Farář Schmitt se s nimi potkává na schodišti a ptá se, co to má znamenat. Hamza mu česky řekne: „U tvejh v klášteře se našly zazděný rentgenový přístroje, tak jistě můžou bejt i tady. Jménem republiky to teď tady prohlédnem. Uhni, faráři!“ Na faru, odkud slyší podivný hluk, se z pole vrací pater Prause. Hned ho čapnou za kleriku a mrští s ním o zeď. Hamza ho přitlačí pod krkem: „Kde máš, ty flandácká svině, ukrytý rentgeny?! Granáty?! A nakradený zlatý křížky?“ Oba faráře naženou do horní místnosti a dál rabují. Zkoušejí si jejich civilní oblečení, většinu hází do kufru, který si pak odnesou. Přehrabují se i ve věcech v pokoji hospodyně Schönové. Když v kuchyni u sporáku zjistí, že kučarka vaří pro faráře slepici, vytáhnou ji z hrnce a začnou s ní hospodyně zuřivě mlátit přes hlavu a řvát, že přece „svině němčourský nemaj právo zabít už ani zvíře, protože se navražдили dost! Babo, a ty jim ještě posluhuješ!“ Schönové se podaří na poslední chvíli vysmeknout a přes dvůr utéct do blízkého statku k Weisserům, kde se ukryje na půdě.

Žádný sraní s nima

Hamza a Marek si vynesou židle na dvůr a v letním večeru tam dál popíjejí, zatímco vojín Herzik poroučí pateru Prausemu pod hlavní pušky, aby mu šel otevřít hřbitovní kapli a ukázal, kde mají ukryté zlato. Projdou chodbou, hřbitovní brankou a jsou v kostele. Po dvaceti minutách se vracejí a Herzik v ruce drží kufřík s mešními kalichy a dalšími liturgickými předměty. Hamza ho

plácá po zádech. Když se otočí na patera Prauseho, křikne: „Máš vůbec pod tou sutanou ptáka?“ A hlavní ho začne bodat do rozkroku. Farářům nakážou, co si s sebou mají vzít do zavazadel a že je odvedou na hranice. Dole v chodbě si mezitím Hamza bere další láhve s vínem, strká je do brašny a všem nakazuje: „Musej zmizet. Je to jasný? Je vám to doprdele jasný?!“ A než odejde k autu, znovu Markovi připomene: „Pepíku, proveďte to, jak sem řek, žádný sraní s nima a zítra mi podej hlášení.“ Vypotácí se z fary, nasedne do auta a odjíždí do tmy směr Broumov.

Na farním dvoře dopíjí trojice místních (Verner, Marek a Špulák) láhve. Prázdné flašky pohodí ke zdi. Vojíni přivedou oba benediktiny, kteří drží malá zavazadla. Na sobě mají černý řeholní hábit, dlouhý plášť a pater Prause na hlavě svůj oblíbený klobouk. Kufříky jim Marek odebere. Nechá jim jen deštníky. Vyvedou je do tmy jak dva beránky určené na porážku. Pan profesor stačí k Ansgarovi prohodit: „Hochu zlatá, s námi je ámen.“ Ještě než vyjdou, tedy spíš se vypotácejí, vojáci se ztěžklými jazyky domlouvají. Josef Marek nakazuje Herzikovi s Ticháčkem, aby vedli oba faráře nahoru, a Zelenému, aby si skočil do školy pro krumpáč, lopatu a rýč a počkal na ně nahoře u kapličky. Zelený ve škole zabalí nářadí do cely a zkratkou si to namíří ke kapličce. Oba benediktiny jdou před dvojicí ozbrojených vojáků. Herzik, postavou malý, tmavý blondák, má německou útočnou pušku a Ticháček pistoli. Za nimi vrávorá Marek. Jdou nocí kolem požární zbrojnice a chtějí projít zkratkou přes „Šolcovnu“, velký statek Weisserů, aby se mohli dostat na polní cestu, která je dovede nad ves ke kapli a dál do lesů k hranici. Jenže u Weisserů jsou zavřená zadní vrata. Vracet se nebudou. Potřebují klíč. Tlučou proto na okno. Uvnitř se rozsvítí

a ozve se hlas: „Kdo tam? Co chtít?“ Herzik žádá výměnkářku Jenovéfu Weisserovou, které sousedé říkají Ela, ať jim jde hned otevřít zadní vrata. Ve tmě si Ela všimne dvou povědomých siluet v hábitech. Jedna z nich má na hlavě klobouk. Jde s nimi přes dvůr otevřít vrata, která vedou na cestu do kopců. Pater Schmitt se k ní na moment nakloní a tichým hlasem ji požádá: „To jsem já, váš farář. Frau Weisser, pomodlete se za nás!“ Později paní Weisserová upřesní znění Schmittovy prosby na: „Modlete se s farníky růženec, aby toto ještě jednou dobře dopadlo.“

Srpnovou nocí stoupá pětice vzhůru k lesu, úvozem podél meze se vzrostlými třešněmi. Vojáci škobrtají a nadávají. Oba benediktiny mlčí, v duchu se modlí. Do noci prosvítá bílá fasáda kapličky. Na trávě už tam na ně čeká Zelený s nářadím. Za chvíli k nim doklopýtá Marek. Chvilí jde celá skupina pospolu. Až před lesem Marek začne močit a spadne na zem. Zelený mu pomáhá vstát. Herzik s Ticháčkem jdou s benediktiny dál. Sedící Marek zamumlá k Zelenému: „Hele, voni už to tam vyříděj za nás.“ Oba dřepí ve tmě a slyší, jak vojáci něco nařizují benediktinům.

Dvůr Šolcovny v Šonově – právě tady byli oba benediktiny viděni naposledy živí.

Herzik nakazuje zastavit a močí do škarpy. Chvilé zastávky využívá pater Prause a sedá si na zem, zatímco Schmitt stojí metr od něho. Na okraj cesty se vyřízeně svalí Ticháček. Herzik si zapne poklopec, odjistí automatickou pušku, něco křikne na Ticháčka a do stojícího faráře vypustí sérii ran. Je jich osm, devátý náboj se vzpříčí. Schmitt udělá dva kroky dopředu a bezvládně padne k zemi. Ticháček se probere, potácivě vstane a služební pistolí z bezprostřední blízkosti dvakrát střelí patera Prauseho do hlavy. Ten padá na znak a do tmy chroptí. Herzik zakleje „zkurvená flinta“, přehodí si ji přes rameno, vytáhne z pouzdra pistolí a vpálí mu do hlavy ještě jednu ránu. Les nese ozvěnu střely. Chroptění ustane. Přicházejí Marek a Zelený s náradím. Ve tmě se moc neorientují. Marek zakopne o ležící mrtvolu. Zkoušejí vykopat v rohu pole jámu, ale terén je tam kamenitý a kdo by se s tím teď v noci mordoval. Na kopání se vykašlou, oba mrtvé chytí za nohy a táhnou je pod cestu do lesa. Ticháček má najednou dojem, že jeden farář hýbá rukama, a proto ještě jednou vytáhne pistolí a střelí. Mrtvolu položí na sebe a Herzik je přikryje jejich pláští.

Když se kolem půlnoci dovlečou na ubikaci, hulákají a oblečení padají jak pytle i s botami na kovové postele. První se nad ránem probere Zelený, je ještě opilý, bolí ho hlava, cítí, že má ruce umazané od hlíny, rozpomíná se na včerejší řádění. „Doprdele doprdele,“ mumlá si pro sebe. Vzbudí Ticháčka. „Franto, doprdele, my je musíme zahrabat, jinak se na to přijde! Kurva vstávej.“ Ten něco polohlasně zablekotá zpod deky. Budí chrápajícího Herzika. S ním ale nehne. Zatřese s vedle ležícím vojínem Josefem Čermákem: „Hele, Pepíku, dostaneš pětku, potřebujem píchnout.“ Je kolem půl čtvrté, musejí to stihnout do

svítání. Trojice vojinů najde ve tmě lesa bezvládná těla benediktinů a poblíž nich začnou kopat. Jenže krumpáč v zemi naráží na velké kameny. Nakonec se na kopání vykašlou a na těla, položená na sebe, naházejí trochu hlíny a větve. „Mizíme,“ zavelí Ticháček.

Sobota 25. srpna

Hřbitovní kaple, zadní dveře fary a vrata horního kostela jsou úředně zapečetěné. Oba kněží se nevrátili. Vyděšená farní hospodyně Anna Schönová šepetem sděluje hloučku nejbližších, že „oba důstojné pány včera v noci odvedli vojáci směrem k hranicím a Bůh ví, co se s nimi stalo“. Později sdělí: „Zatím se ještě všeobecně věřilo, že je nakonec odvedli za hranice, jak mi pár dní poté vojáci naznačovali při výslechu. Všichni poslové tajně vyslaní na farní úřad Königswalde/Swierki a do všech sousedních slezských obcí od Markgrundu/Granicznik po Tuntschendorf/Tłumaczów se vrátili se zprávou: ‚Nedorazili.‘ – ‚Nic jsme neviděli.‘“ Místopředseda místní správní komise Marek zajde dopoledne za vojáky na ubikace a zeptá se Herzika a Zeleného, zda je „vše dobře uklizeno“. Zelený mu vysvětlí, že to pro tmu nebylo možné dosud udělat. Marek se rozčílí a poručí zamést stopy.

Vrchní respicient finanční stráže v Šonově, pětáctýřicetiletý Klement Pavelka, který ve vsi sloužil už před válkou a v září 1938 patřil k těm několika mužům, kteří statečně odolali přesile v bitvě u šonovského kostela, kde na ně v noci zaútočila zesílená četa mužů z freikorpsu (Němci měli tři mrtvé a řadu zraněných), vidí ráno před řeznictvím sedět s hlavou v dlaních řezníka Karla Špuláka. „Co se děje, Karle?“ Ucítí z něj silně páchnout alkohol, a když řezník zvedne

Klement Pavelka, vrchní respicient finanční stráže v Šonově, který inicioval vyšetření vražd benediktinů.

hlavu, uvidí krvavé oči v opuchlém obličejí. „Aha, tys včera trochu víc bumbal, co?“ Špulák opakuje stále dokola: „Tohle se nemělo stát, to se nemělo stát.“

Šonovskému řídicímu učiteli Gustavu Meissnerovi temné zvěsti o pohřešovaných farářích nedají a kolem poledne vyrazí po jejich stopách. Přidá se k němu sedlák Adolf Weisser ze „Šolcovny“, jehož žena včera v noci otevírala té eskortě vrata u statku. Později Meissner vypoví, že šel nahoru do lesa, aby zjistil rozsah polomů, neboť tím byl pověřen místní správní komisi. Musel se tak sám krýt, aby nezadal příčinu k vlastnímu stíhání, Němci totiž mají zakázáno vstupovat do lesa. Když Meissner s Weisserem procházejí kolem kapličky, všimnou si nápadně zvalené trávy. A když o pár set metrů výše dojdou na okraj lesa, náhle se oba zastaví. Vidí před sebou ve vzdálenosti patnácti metrů ležet mrtvolu, přikrytou černým pláštěm. Zpod látky trčí nohy a ruka. Weisser si ještě všimne, že v roští opodál leží šedočerný klobouk, který nosíval profesor Prause. Tuší, že by tím mrtvým mohl být právě on, a rychle se vracejí nález oznámit dolů do vsi.

Lámání kostí

Mezitím se trojice vojínů, probírajících se z kováčiny, Zelený, Ticháček a Herzik, ke kterým se přidá kamarád voják Karel Frič, potřetí vrací na místo činu. Je půl druhé odpoledne. S Meissnerem a Weisserem se těsně minou. Znovu na ramenu nesou nářadí. Asi dvacet metrů od místa, kde obě těla leží, vykopou metr a půl hlubokou, dva metry dlouhou a šedesát centimetrů širokou jámu. Pak Ticháček se Zeleným vezmou mrtvoly, jeden za nohy a druhý za ruce, a nesou je k jámě. Ticháčkovi se udělá nevoľno a zvrací. Zastoupí ho Herzik a těla vkládají na sebe do jámy. Jenže se tam nemohou obě vejít. Zelený si ale ví rady. Podloží nohy obou benediktinů kameny, dupne na ně a přeláme je. Najednou jsou ohebné. Těla pak lépe nasoukají do jámy a Zelený je pevnými vojenskými botami sešlape jako nakrouhané zelí. Později před příslušníkem finanční stráže Vaňkem cynicky prohodí: „Byla to zkurvená katovská práce, neboť jsem mrtvolám musel přelámat hnáty.“ Naházejí do jámy pláště, profesorův klobouk a deštníky a jámu zaházejí hlínou a důkladně zamaskují roštím, jehličím a suchým listím. Konec práce nahlásí dole ve vsi Markovi, který je požádá: „A teď mi rukou dáním slibte, že o celé věci budete všichni naprosto, ale naprosto držet huby.“ Marek se pak převleče do svátečních šatů a konečně může v klidu ještě odpoledne odjet vlakem z Broumova za rodiči do Dobrušky.

Rozrušený sedlák Weisser kolem půl čtvrté odpoledne toho dne oznámí vrchnímu respicientovi finanční stráže v Šonově Klementu Pavelkovi nález mrtvoly nahoře v lese s tím, že by se mohlo jednat o jednoho z neznámých benediktinů. Pavelka si informaci spojí s ranním nářkem řezníka Špuláka a vyzve Weissera a řídicího učitele

Meissnera, aby s ním šli na místní správní komisi případ oznámit. Protože tam nikdo není, zajdou za místní vojenskou hlídkou a požádají, aby telefonicky vyrozuměla četnickou stanici v Broumově. To se však nestane. Do věci se vloží nadporučík Václav Alina ze 4. pěšího pluku, který v podvečer téhož dne vyslechne v šonovské škole Meissnera i Weissera a vyzve je, aby mu šli ukázat místo nálezu údajného mrtvého. Když všichni na inkriminované místo dojdou, žádnou mrtvolu nenajdou. Zaznamenají pouze nezvyklé stopy v terénu. Nedělní bohoslužba se nekoná. Němečtí katolíci ze Šonova i z Rožmitálu, kteří přišli, se tiše modlí za zmizelé faráře.

Následující dny

Když ani v pondělí 27. srpna 1945 není ve vsi o osudech benediktinů známo nic bližšího, odejde farní hospodyně Anna Schönová do Broumova, aby v klášteře ohlásila jejich zmizení. Natrefí na benediktina P. Salesia Sommernitze a teprve od něj se o celém případě oficiálně dozví broumovská stanice SNB. Ten den je také obklíčen broumovský benediktinský klášter. Osmdesát vojáků obstoupilo celý objekt a prohledávají ho kvůli údajně zde uloženému břevnovskému „pokladu“. Nic nenajdou. Opat Prokop je zatčen a dva dny vězněn v Trutnově.

V úterý 28. srpna potkává v Šonově u školy respicient finanční stráže ze Šonova Jan Vaněk vojína Zeleného a ptá se ho, zda něco neví o zmizení benediktinů. Zelený mu bez okolků vypráví, jak je na příkaz Hamzy oddělali a zahrabali v lese.

Ve středu 29. srpna je z Broumova do Šonova konečně vyslána hlídka SNB vedená podporučíkem Čejpou, který má případ vyšetřit. Jelikož

šonovští finančníci mají o pachatelích jasno, neboť jim to někteří z nich sami vyprávěli, výrazně ušetří broumovským esenbákům práci. I proto jdou najisto a vyslechnou ony tři podezřelé vojíny. Vojín Zelený vypověděl: „Do protokolu jsem tehdy udal případ tak, jak se ve skutečnosti udál. Jenže téhož dne odpoledne přijel ppor. Čejpa opět z Broumova a sepsal se mnou protokol nový, do kterého tentokrát napsal, že oba faráři byli převedeni přes hranice. Před tím byl totiž u Čejpy sám Hamza a na jeho nátlak proto došlo k sepsání protokolu nového.“ Vojín Ticháček dokonce tvrdil, že Hamza byl za nimi přímo v Šonově: „Téhož dne byl u nás Hamza a řekl nám, že všichni musíme říct, že jsme kněze převedli přes hranice.“ Zametání stop pokračuje. Oba vchody do vykradené fary jsou zapečetěny. Farní hospodyně Anna Schönová se odstěhovala na statek k Weisserrům. Za pár dní SNB šetření případu zastavuje, neboť si ho přebírá armádní posádkové velitelství v Broumově, kde to má ovšem Václav Hamza důkladně obšlápnuté. Verzi o převedení benediktinů za hranice nikdo z místních nevěří.

Bezpečnostní tajemník Okresního národního výboru (ONV) Broumov Josef Brandejs ve svých pozdních vzpomínkách přiznal: „Za Hamzu bych dal ruku do ohně, a přece to byl dobrodruh a nezodpovědný člověk. V srpnu 1945 za mnou přišel okresní četnický velitel poručík Ušák s obviněním, že Hamza má podíl na vraždě dvou benediktinských kněží v Šonově, že jejich vražda byla provedena na Hamzův příkaz. Ušákovi jsem se vysmál, prohlásil jsem to za nesmysl, za zlovolné obvinění revoluční jednotky vojenskými a četnickými institucemi, které nemají nic jiného na starosti, než jak nás špinit, ale Hamzu jsem si zavolaal. Zapřísahal se, že se

Broumov v květnu 1945. Vpravo nahoře benediktinský klášter, dominující městu a celé krajině.

na ničem nepodílel, že o ničem neví, že je to pomluva, a mluvil tak přesvědčivě, že jsem mu uvěřil.“ Brandejs k tomuto odstavci připíše ještě dovětek: „Skutečnost a pravda, jak jsem si později zjistil, byla však taková, že na této odporné vraždě svůj podíl do určité míry měl, i když nikdy nepřiznal, že by příkaz k vraždě vydal. [...] Každá soldateska je ksindl a běda, když se nedrží na uzdě.“

Beztrestnost

V září 1945 je v lese nad Šonovem objeven hrob zavražděných benediktinů. Napomohla tomu lesní zvěř, která na místě začala hrabat. Verze o farářích za hranicemi padne. Vrchní respicient finanční stráže Klement Pavelka se zasadí o to, aby byly u strážního oddílu v Šonově sepsány s vrahy nové protokoly, které budou odpovídat skutečnosti. Vojáci se přiznávají a všichni také dosvědčují, že na šonovské faře nic kompromitujícího nenašli. Vojín Herzik nakonec dodá: „V době zastřelení obou kněží byli jsme všichni vojáci v podnapilém stavu a já jsem nevěděl, co činím.“ V normální době by je čekal vysoký trest.

Ve vykloubené dějinné chvíli se nestane nic. Vražda benediktinů byla spáchána v době branné pohotovosti československého státu, a proto je považována za beztrestnou. Navíc byl o rok později přijat Zákon č. 115/1946 Sb., o právnosti jednání souvisejících s bojem o znovunabytí svobody Čechů a Slováků, který pachatelům podobných trestných činů deklaroval beztrestnost: „Jednání, k němuž došlo v době od 30. září 1938 do 28. října 1945 a jehož účelem bylo přispět k boji o znovunabytí svobody Čechů a Slováků nebo které směřovalo ke spravedlivé odplatě za činy okupantů nebo jejich pomahačů, není bezprávné ani tehdy, bylo-li by jinak podle platných předpisů trestné.“

Za zásluhy o vyčištění pohraničí je Václav Hamza jmenován národním správcem velké broumovské firmy Jan Feik, sklad a velkoobchod s papírem a kancelářskými potřebami, jejíž rozlehlý objekt stojí v samém sousedství kláštera, na srázu nad řekou Stěnavou. Plat správce je v té době čtyři tisíce korun. S rodinou bydlí nejdříve v patrovém domě na náměstí a posléze v rozlehlém objektu pod klášterem, ale ani v jednom žít neumí. Teprve když mnohé z nakradeného

prohýří, přestěhují se Hamzovi do menšího domku v Husově ulici, do blízkosti železničního přejezdu.

Hamzovo národní správčovství skončí ostudou. Firma upadá, podporučík je obviněn z defraudace a v roce 1949 je mu správčovství odňato. Z torza svazku, který byl na Hamzu založen Státní bezpečností (StB) v roce 1949, je možné zjistit, že ho získala ke spolupráci tehdejší StB Náchod, načež krátce nato chtěl uprchnout za hranice. Byl ale ještě na českém území u Vimperku zadržen a odsouzen na dva roky nepodmíněně za pokus o nedovolené překročení státních hranic. Po propuštění z vězení vystřídal v Broumově několik zaměstnání, ale nikde dlouho nepobyl. V roce 1954 příslušník StB s krycím jménem Bříza z Krajské správy Státní bezpečnosti Hradec Králové navrhne naverbovat Hamzu jako možného kandidáta spolupráce a napíše do zprávy: „Hamza zaměstnán na dole Jáma v Radvanicích, je ženatý, má jednu dceru stáří 17 let, do Broumova se přistěhoval v roce 1945 jako člen Národní gardy. Má být údajně důstojníkem předmnichovské armády. Nechal v Šonově zastřelit dva faráře, protože prý štváli proti republice. Svoji funkci v Národní gardě plnil svědomitě, dopouštěl se však mnoha přehmatů. Posudek: Jedná se o člověka, který je všeho schopen, má odvážné počínání a je nebojácný. Jeho jednání je jednáním dobrodružným. Touží také po penězích, je zde možnost spolupráce. Žádám HÚ, aby mi bylo dovoleno vejít v osobní styk.“ Na tento návrh reaguje nepodepsaný nadřízený krátkou zprávou: „Pracujte svědomitěji, povrchní práce. Nesouhlasím, příliš mnoho nejasností. Nepovoluji osobní styk.“ Václav Hamza žije do sedmdesátých let v Broumově v Husově ulici. Poté se stěhuje. Umírá v říjnu 1978 v Kladně.

Jeden z hlavních organizátorů šonovských vražd, Ing. Josef Marek, tehdejší mladík a místopředseda místní správní komise, udělal z oné skupiny vrahů nejstrmější kariéru.

Vstoupil do KSČ, přestěhoval se do Prahy, vystudoval Vysokou školu ekonomickou, stihl se oženit a rozvést a dlouhá léta pak pracoval na Úřadu vlády Československé socialistické republiky jako ekonomický poradce v sekretariátu vedoucího úřadu Aloise Valového. Procházel prověrkami pro „styk se státním tajemstvím“ a bydlel ve velkém bytě nedaleko Vítězného náměstí v Praze 6. Zemřel v roce 1994, aniž by byl kdy za svůj zločin potrestán.

Podzim 2020: Živoření není život

„Na mě to působilo strašně depresivně,“ vypráví mi Stanislav Pitaš, když spolu jdeme ke kříži nad ves, kde byli zavražděni oba benediktini. „Myslím tím to zapomnění a přítomnost zla, které přitáhlo s rabujícími rudými gardami a jinými neřády. Vrazi nebyli potrestáni a ta vražda leží

Kříž postavený Stanislavem Pitašem v místech, kde byli benediktinští kněží zavražděni.

jako kletba na celém tomhle kraji. Neučinilo se nic ke smíření. Považoval jsem za svoji povinnost tady ten kříž postavit. Kvůli sobě a budoucím.“ Ještě dnes je možné v již vzrostlém lese nalézt onu hrobovou prohlubeň, ve které byla zahrabána těla benediktinů. Tlí v ní listí, hned vedle pod malým smrkem je vyležené místo od srny. Tabulka připevněná Pitašem na kříži nese nápis: „Na tomto místě byli dne 24. 8. 1945 příslušníky českého strážního oddílu zavražděni prof. Dr. Alban Prause a pater Ansgar Schmitt, benediktinští kněží ze Šonova. Kdo nechce znát svoji minulost, nemá ani budoucnost.“ A na druhé tabulce autor dodal: „Tento kříž vyrobil a na svých zádech donesl ateista ‚rebel bez příčiny‘ Stanislav G. Pitaš.

Šonov čp. 37.“ A malým písmem je dole ještě dodáno: „Žijte tak, abyste se nemuseli za svůj život stydět. Žijte tak, abyste byli pro ostatní motivací. Žijte pro radost i nenávisť ostatních. Žijte tak, jako byste měli zítra zemřít. Žijte, proboha žijte, živoření není život.“ ■

/ Text i s fotografiemi je převzat z knihy Miloše Doležala *1945: Léto běsů*, Host 2022. Pro *Kontexty* autorem upraveno a kráceno. /

Miloš Doležal (1970), básník, spisovatel a publicista.

INZERCE

**Kapitulace je podepsána,
šeříky voní. Ale svět už nikdy
nebude jako dřív.**

Nové dokumentární povídky
Miloše Doležala

hostbrno.cz

HOST

Humanistická malba Míly Doleželové

Aleš Filip

Modrý kůň (Láska), 1961–1962, olej, plátno, 172 × 217 cm, majitel neznámý

Příznivou shodou okolností můžeme v době, kdy si připomínáme sto let od narození malířky Míly Doleželové (12. listopadu 1922 v Prostějově), nejen spočinout před originály jejích děl v Telči – buď v Hasičském domě, nebo v Univerzitním centru –, ale můžeme také sáhnout po její nové monografii, již na jaře vydalo brněnské nakladatelství Munipress.¹ První uměleckohistorická monografie Ivana Žlůvy vyšla pod názvem *Hledání pravdy malířky Míly Doleželové* v roce 2006.² Doleželová se svou spontánní tvořivostí a vyvzdorovanou potřebou svobody vymykala ze schémat umělecké existence v socialistickém Československu. Dokázala zaujmout publikum na mezinárodní scéně, když plody jejího výjimečného temperamentu našly své adresáty až ve Spojených státech amerických, Kanadě či Mexiku.

Probíhající výstavu v Hasičském domě navštívil a dokázal ocenit spisovatel Petr Placák. O Míle Doleželové napsal, že ho její práce

„na první pohled ohromily“, že vidět něco takového v Telči mu připadá, jako by se „bez jakéhokoli varování rovnýma nohama ocitl v zcela jiné dimenzi, jiné kultuře“, a to před díly mexických muralistů Diega Rivery či J. C. Orozca: „Taková míra čistě, nevykalkulované, prožité exprese se nevidí ve studených středoevropských vodách dvourozměrného, jednou provždy daného, osudového světa Ladových krajin rusalek a vodníků, kde se emoce, jak se sluší a patří, tetelí s dušičkami pod pokličkou v hrnečku, a člověk by přísahal, že ta plátna má na svědomí nějaký latinsko-americký temperament.“³

Peripetie života a tvorby

Budoucí malířka byla pokřtěna jako Bohumila Josefa, ale od mládí preferovala domácí podobu svého jména: jako umělkyně byla Míla a mezi přáteli Miluška. Pocházela z chudé rodiny potýkající se s otcovou závislostí na alkoholu. Nejprve se v Prostějově a Olomouci vyučila modistkou a za II. světové války pracovala v Plzni, než byla v Praze v roce 1945 přijata nejprve na Státní grafickou školu a o rok později na Akademii výtvarných umění. Tu absolvovala v roce 1950, přičemž navštěvovala speciální školu pro grafická umění prof. Vladimíra Pukla a v následujících čtyřech letech působila jako jeho asistentka. Od podzimu 1954 až do konce svého života byla umělkyní ve svobodném povolání, i když to hlavně zpočátku znamenalo těžké existenční starosti. Ke zlepšení finanční situace přispěl od roku 1967 prodej úspěch jejího díla v zámoří. Vedle pražského ateliéru si jako místo svého pobytu vybrala jižní část Českomoravské vrchoviny, kraj pod horou Javořicí, kde žila ve vesnicích Jihlávka a Klatovec

1. Autoportrét, kolem 1960, olej, plátno, 80 × 100 cm, Nadace Jindřicha a Ičky Waldesových

a od roku 1972 v historickém centru Telče v domě na Palackého ulici, jemuž říkala Hrad; tam se 30. prosince 1993 její život uzavřel. Jejím životním druhem byl rovněž malíř, o deset let mladší Jiří Mareš, za nějž se provdala v roce 1958.

Zpočátku se zaměřovala hlavně na grafiku, včetně knižní ilustrace a známkové tvorby, od poloviny padesátých let stále více inklinovala k malbě, přičemž preferovala velké formáty, a dokonce si osvojila náročné umění fresky. Spolupracovala s několika architekty – s Vlastiborem Klimešem, Karlem Pragerem, Zdeňkem Baueršimou a dalšími – jako autorka malířské výzdoby jejich staveb, buď v technice fresky, nebo ve formě velké závěsné olejomalby (obrazové panó). V jejím díle však výrazně převažuje volná tvorba; namalovala stovky obrazů, z nichž mnohé dnes nejsou dohledatelné (byť jsou zachyceny alespoň fotograficky). Zaměřovala se na portrét, romskou tematiku a křesťanské náměty. Už od mládí se proslavila jako „malířka Cikánů“; hloubka jejího zájmu o tuto tematiku přesáhla pouhé vnější okouzlení, Romové jí jako lidé na okraji společnosti byli blízcí už od nuzného dětství v Prostějově. Od roku 1949 pobývala v romských osadách na Slovensku, a to i jako autorka kreslířské dokumentace při významné etnografické expedici.

Malířka monumentálních pláten, která tvořila bez objednávky, čistě z vnitřního popudu – tak zní jedna z paradoxních charakteristik Míly Doleželové. Podobných paradoxů a zlomů by se u ní dala najít celá řada. Jako by vícekrát sešla z široké cesty, která se před ní rozprostírala, a vydala se cestou úzkou... Vypadalo to, že ji čeká slibná a dobře placená kariéra grafičky – jako úspěšná absolventka grafické třídy Vladimíra Pukla, která se stala asistentkou svého profesora, k tomu měla všechny předpoklady. Už se začala

2. Míla Doleželová s jedním ze svých obrazů, Klatovec, kolem roku 1962. Foto: Jiří Müller

prosazovat jako ilustrátorka a autorka poštovních známek, ale rozhodla se jinak. Ne tak, že by se grafice úplně přestala věnovat, ale našla v sobě malířku, při stále výraznějším směřování k monumentalitě nakonec i freskařku a autorku velkých panó. Další zlom se týká zajištění existence asistentky na AVU a po jejím opuštění vykročení do nejistoty a hmotné bída; z jejího životopisu je zřejmé, že materiální hledisko pro tuto umělkyni nemělo velkou váhu, že byla svobodná i za cenu hladovění. Právě proto pak mohla překvapit dalším zvratem, když opustila povinný optimismus, vylhaně fabulovaný v rámci socialistického realismu, a se vši vážností zobrazovala strádání, smutek, smrt, dokonce i smrt dítěte, a to zase ne tak, jak by se očekávalo, tedy jako následek sociální bída, nýbrž jako součást lidského údělu. Zraňované lidství jí zastupují Romové – a po dalším zlomu, kdy opustila dobově akcentovanou tematiku boje proti koloniálním vládám, také křesťanské chápání utrpení a oběti.

Symbolicky se k této nové orientaci přihlásila autoportrétem z roku 1962, na němž pózuje s psíkem a nezbytnou cigaretou, a hlavně s Kristovým křížem (obr. 3).

Klademe-li si otázku, ke kterému směru z dobových -ismů by se tvorba Doleželové dala přiřadit, je zřejmé, že její začátky byly realistické, či dokonce poplatné socialistickému realismu.⁴ K transformaci její figurální malby došlo pod vlivem mexických muralistů a italských neorealistů. Jejich příklad, ale také návraty k postimpresionistické malbě a k tvorbě české avantgardy přispěly po polovině 50. let k odpoutání od popisnosti a zvýraznění autonomních prostředků malby, takže dekorativní složka začala stále více nabývat na významu. V závěrečném období své tvorby se malířka obrací k expresionismu, v některých obrazech tak získává převahu až drásavě výrazová expresivnost. K dané otázce se vyslovil Jiří T. Kotalík ve svém odborném vyjádření

z 18. března 2019, jímž podpořil záměr zřízení stálé expozice děl Míly Doleželové a Jiřího Mareše v Univerzitním centru v Telči. Tehdy napsal:

Oba umělci byli životními partnery, a přestože pracovali odděleně a na samostatných dílech a zakázkách, tvořili vlastně paralelně, reagovali společně na dobové podněty a přirozeně se vzájemně ovlivňovali. Pro oba umělce je charakteristická exprese s vysokou mírou stylizace, uvolněný malířský rukopis, pevná linka kontury, výrazná barevnost a zřejmá spontánní naléhavost a přesvědčivost uměleckého výrazu. [...] Hlavními inspiracemi jejich tvorby byla díla klasiků české meziválečné malby jako Emila Filly, Vincence Beneše či Bohumila Kubišty a jejich reflexe v následující generaci reprezentované jmény jako Vladimír Sychra

nebo Antonín Pelc. V zahraničí shledáváme v případě malířky možná překvapivou, ale logickou paralelu s tvorbou mexických muralistů Alfara Siqueirose a Diega Rivery či italských neorealistů jako Renata Guttusa, což je dáno i silným akcentem na sociální témata monumentální figury. Jakási vnitřní levitace či stylizovaná naviť může připomenout Marca Chagalla. Paralelou fascinací světa Romů je potom dílo Paula Gauguina a jeho uchvácenost světem domorodců na Tahiti.⁵

Kdyby však měl být zmíněn jen jeden jediný -ismus, k němuž Míla Doleželová nejvíce inklinuje, byl by to humanismus a paralelu k její tvorbě bychom mohli hledat především v humanistické fotografii. Připomeňme, že vrcholem a do jisté míry i epilogem této tendence byla v roce 1955 výstava *Lidská rodina*, již připravil Edward Steichen.⁶ Blízkost k fotografickému vidění s typickými „ořezy“ figur je na obrazech Doleželové jasně patrná. Fotografie byla pro malířku i důležitou pomůckou při její tvorbě, jak to v rámci romské tematiky doložila Jana Horváthová.⁷ Humanismus však nepatří ke střídajícím se výtvarným směrům, ale je spíše světovým názorem, přesvědčením, ideálem – a jím prochnutá díla Míly Doleželové mohou být pomocí a posilou i v těžkých dobách.

↗3. Autoportrét, 1962, olej, plátno, 100 × 91,5 cm, soukromá sbírka

↗4. Maminka, 2. polovina 50. let, olej, plátno, 113 × 105 cm, ČDP (= Česká dominikánská provincie)

→5. Bez názvu (Dva chlapci), kolem 1960, olej, plátno, 60,5 × 67,5 cm, majitel neznámý

Proměny malířského stylu

Až na výjimky Míla Doleželová svoje obrazy zpravidla ani nepodepisovala, ani nedatovala. Absence signatury v zásadě nevádí, její malířský styl je přes všechny proměny snadno rozpoznatelný. Pro lepší orientaci v jejím díle však postrádáme datování; je třeba si pomoci pracemi, u nichž je doloženo, a do načrtnutého sledu tvůrčích fází si dosadit časově neurčená díla.⁸ Proměny formy nejvíce vyniknou při srovnání podobných uměleckých úloh. Vezměme si tedy řadu portrétů, počínaje podobiznou Anny Doleželové, matky umělkyně, která pro ni byla až do konce velkou životní oporou (obr. 4). Koloristický kontrast a zájem o barevnou modelaci podle příkladu postimpresionistů zde už přesahují obzory Míliny realistické malby z první poloviny padesátých let. V druhé polovině téhož decennia, po letech kulturních represí, odstartovala v Čechách a na Moravě konečně (umírněná) neoavantgarda; iniciační roli při tom sehrála výstava *Zakladatelé moderního českého umění*, uskutečněná

navzdory překážkám z oficiálních míst v roce 1957 v Domě umění města Brna. Jak už bylo uvedeno, Doleželová a Mareš se inspirovali u Ku-
bišty, Filly, Beneše, jakož i u dalších „moderních
klasiků“. V době kolem roku 1960 pak u této
umělkyně můžeme sledovat dvojí směřování:
buď akcentuje psychologický účin a živou bez-
prostřednost, čemuž napomáhá kvazi fotografic-
ký ořez figur (obr. 5), nebo cílí k meditativnímu
až existenciálnímu vyznění, což je spojeno s for-
málním experimentem (obr. 1). V dalších letech
u ní jasně převážil zájem o psychologickou cha-
rakteristiku: pozoruhodná vlastní podobizna
s metonymií tvořivé ruky (obr. 6) nám může
připomenout velký historický vzor, *Autoportrét
v konvexním zrcadle* od italského manýristy Par-
migianina. Pozdní malby 70. a 80. let ohlašuje
Portrét muže z roku 1971 (obr. 7). Přibývá realis-
mu, tentokrát s určitou expresivní nadsázkou;
velké oči, zdůrazněná mimika tváře a zvětšené,

detailně propracované ruce tak při rozpoznání
autorského rukopisu s jistotou nahrazují chybě-
jící signatury. Z jejich typických portrétů se pak
na nás dívají – většinou dětské – hlavy s velkýma
očima, pro něž se vžilo označení „Doleželky“.⁹
Vraťme se však ještě k obrazu z roku 1971 – při-
bližuje nám domov, který si Míla Doleželová a jí
portrétovaný Jiří Mareš vytvořili v obnovené cha-
lupě v Klatovci; důležitou roli tu hrál jejich pes
Pepa a chloubou světnice byla modrá kachlová
kamna.

Od portrétů přejdeme k vícefigurálním
kompozicím, těmto malířským podobenstvím
lidského údělu se všudypřítomnou melancholií.
Právě jimi se Míla uvedla do povědomí umělec-
kého publika; od roku 1959 měla několik samo-
statných výstav s tematikou „Cikánů“, a i když se
později začala stále více zaměřovat na křesťanské
náměty, přidržela se romských či jižanských figu-
rálních typů. Reprezentativním dílem ze začátku
šedesátých let je velkoformátový obraz *Cikánská
siesta* (obr. 8); jeho kompozice je založena na kří-
žících se diagonálách, důraz je kladen na dekora-
tivní stylizaci a plošnost (byť ne zcela důsledně,
v horní části je naznačen další prostorový plán),
to nejdůležitější, co tu jasně zaznívá, je však
sdělení, poselství díla. Siesta neznamenaá pří-
jemný odpočinek, nýbrž schoulení, ponoření do
vlastního nitra, do hlubin smutku a existenciální
tíže. Schopnost zvládnout stejnými uměleckými
prostředky i závažné téma historické malby, jímž
je smrt mladých milenců ze Shakespearovy nej-
známější tragédie, předvedla malířka na obraze

⇨ 6. Autoportrét, kolem 1965, olej, plátno, 113 × 70 cm, ČDP

⇨ 7. Portrét muže (Mareš se psem v Klatovci), 1971, olej, plátno, 153 × 81 cm, ČDP

↖ 8. Cikánská siesta, kolem 1962, olej, plátno, 200 × 251 cm, Nadace Jindřicha a Ičky Waldesových

← 9. Bez názvu (Spící milenci), 1967, olej, plátno, 149,5 × 222,5 cm, ČDP

↑ 10. Bez názvu (Sedící Kristus), kolem 1975, olej, plátno, 191,5 × 140 cm, ČDP

Romeo a Julie.¹⁰ Více volnosti jí však přece jen poskytovaly vlastní náměty, jako například *Modrý kůň* (titulní obrázek).

Zhruba od poloviny 60. let začala Doleželová pracovat s vířivým pozadím, jež může upomenout až na proslulé „víry života“ Williama Blakea. V té době se do jisté míry přiblížila k surrealismu, či k jednomu z jeho inspirátorů Hieronymu Boschovi; ve výrazech jejích obrazů můžeme najít fantastické rostliny, ryby a suchozemská zvířata, ale i malé lidské postavy – u dalšího ze svých obrazů milenců tak naznačuje jejich vnitřní, snový svět, to, co se odehrává za zavřenýma očima

(obr. 9). Později zůstávají už jen čistě abstraktní víry, které malířčiným náboženským obrazům ze sedmdesátých let propůjčují jejich typickou dualitu: střed s expresivní i hieratickou figurací kontrastuje s dynamickým, vířivým okrajem (obr. 10). Svým posledním velkým dílem vyjádřila Míla Doleželová touhu po věčné spáse svého nejbližšího; když v roce 1984 nečekaně umírá Jiří Mareš, namaluje obraz *Kristus přijímá spravedlivého na nebesa* (obr. 20). Po zesnulém manželovi převzala malířskou zakázku pro Dům zemědělských sdružení ve Znojmě, ale dílo o šířce 3,5 metru už nebyla schopna dokončit.

11. Sgrafito Jiřího Mareše, dat. 1967, a freska Milenci z roku 1968 na předzahrádce v Klatovci. Foto: Michal Tůma (3. 3. 1970)

12. Láska a milosrdenství, 1971–1974, Jihlava, Masarykovo nám. 34, interiér lékárny

13. Jiří Mareš, Běh života, 1975–1976, sgrafito, Litohoř, Obecní dům, hlavní sál

V neskutečném tvůrčím vzepětí šedesátých a sedmdesátých let malířka dokázala realizovat také řadu monumentálních prací pro architekturu.¹¹ Od roku 1962 se začala seznamovat s technikou fresky, nejprve na stěně vlastního domu v Klatovci. Již roku 1964 oživila freskou *Mateřství* podestu schodiště mateřské školy v Nymburku; ke spolupráci ji pozval autor architektonického návrhu Vlastibor Klimeš. V dalším roce následovala *Bolest* v interiéru polikliniky Východoslovenských železáren v Košicích, kde byl architektem Karel Prager. Dvě stěny jugoslávské vinárny Kumanovo (Beograd) ve Vodičkově ulici v Praze zdobily od roku 1968 její malby *Rodina (Moře)* a *Milenci*, ty však byly záhy překryty a nedochovaly se do dnešní doby. Několik fresek pokrývá vnější stěny chalupy v Klatovci, kromě jiných i *Milenci*, přípravná práce pro realizaci v pražské vinárně (obr. 11). Svou poslední fresku a vrcholné dílo v tomto oboru vytvořila Míla v letech 1971–1974 v interiéru historického domu na Masarykově náměstí 34 v Jihlavě, rekonstruovaném podle návrhu Jana Sedláka.¹² Obchodní parter byl adaptován pro lékárnu, stále sloužící svému účelu, a právě toto využití dalo „alibi“ pro volbu tématu *Láska a milosrdenství* – malbu rodiny pečující o nemocnou ženu v duchu křesťanské caritas (obr. 12). Pádná figurace s expandujícími, zčásti „oříznutými“ figurami je po celém okraji zjemňována florálním dekorem jarních bylin.

Ovládnutí freskařské techniky bylo náročné a při realizacích hrála důležitou roli obětavá pomoc Jiřího Mareše. Ten si pro změnu osvojil techniku sgrafita (obr. 11) a uplatnil ji v několika pracích pro architekturu. Vrcholným společným dílem manželské dvojice byla v letech 1975–1976 výzdoba Obecního domu v Litohoři u Moravských Budějovic; tato stavba architekta Zdeňka

14. Venkovská rodina,
1975–1976, olej, sololit,
291 x 321 cm, Litohoř, Obecní
dům, zasedací místnost

Baueršimý nedávno prošla rekonstrukcí. Celou stěnu hlavního sálu o šířce bezmála devět metrů oživuje Marešovo působivé sgrafito stáda koní *Běh života* (obr. 13), zatímco stěnu zasedací místnosti v prvním patře pokrývá obrazové panó *Venkovská rodina*, namalované olejovými barvami na sololitovém podkladu (obr. 14). Doleželová tehdy přešla od fresek k obrazovým panó, skládaným z více dílů. Největší z nich o výšce 2,3 a šířce šest metrů bylo v roce 1976 instalováno v restauraci Družba na Václavském náměstí; pod názvem *Rok na vsi* se skrývalo zobrazení pouti na venkovské návsi s desítkami figur. Aby se malířské realizace pro architekturu mohly uskutečnit, umělci museli podstoupit schvalovací řízení před různými komisemi. Doleželové, stejně jako Marešovi, se navzdory všem potížím podařilo realizovat

mimořádná a „socialistickým obsahem“ nezatížená díla existenciálního vyznění.

Černá vlaštovička

Pražský ateliér Míly Doleželové byl v 60. letech místem, kde „to žilo“ intenzivními společenskými kontakty, nekonečnými hovory o umění a politice, večírky a oslavami... Sugestivní svědectví o tom podává obraz Jiřího Mareše, na němž je jeho žena v červeném svetru a pro ni typickém šátku středem diskutující společnosti (obr. 15). Tyto kontakty hrály samozřejmě důležitou roli i při získávání uměleckých zakázek, ať už pro architekturu, ilustrační tvorbu či jiné. Do ateliéru přicházeli kromě jiných spisovatel Milan Kundera

a francouzská novinářka Yvette Le Floch, kteří malířku pomáhali uvést na uměleckou scénu.¹³ Pomyslným vrcholem společenských kontaktů byla v roce 1965 návštěva amerického básníka Allena Ginsberga; ten se stal v Praze králem majálesu, načež byl komunistickými úřady vyhoštěn, a právě poslední dny svého pražského pobytu měl strávit v ateliéru Míly Doleželové.¹⁴

Práce malíře vyžaduje klid a soustředění. Umělecká manželská dvojice našla od roku 1961 svůj azyl v Klatovci pod horou Javořicí; pro místní to byla chalupa „U malířů“, pro její obyvatele Casablanca. Podle svědectví Ivana Hlobila: „Nostalgický název připomínal obdobnou situaci uvízlých emigrantů, na půl cesty za vytouženou svobodou, v severoafrickém Maroku v letech II. světové války.“¹⁵ V Casablance měli sice víc klidu než v Praze, ale i tam ve vyhrazený den, jímž byl čtvrtek, proudily návštěvy. Jedním z návštěvníků byl architekt Alex Kadlec, kterého klatovecký dům natolik upoutal, že se stal součástí knihy o rekreačních chalupách, již vydal se svou ženou Annou.¹⁶ Zvláště blízkým přítelem obou manželů byl veterinář a sochař Ivan Hlobil; jeho dílem je mimo jiné vyřezávaný krucifix na jejich hrobě v Telči (obr. 21). Doleželová, Mareš a Hlobil založili s dalšími přáteli v Klatovci v roce 1965 společnost Černá vlaštovička. Malé vlaštovičky, které měli členové společnosti nosit pořád při sobě, získali z dětského počítadla ve vile v Horních Dubenkách. Mezi členy patřili kromě umělců také lékaři, technici a další. Ivan Hlobil považuje za spojující tmel různorodé společnosti především „politický podtext“, důvěru a osobní sympatie. Kromě nesouhlasu se stávajícím režimem, touhy po svobodě apod. podle něj do onoho společného podtextu patří „neotřesná víra v existenci vyšší autority – tedy idealismus, jenž u některých inklinoval až

† 15. Jiří Mareš, Oslava v ateliéru, 60. léta, olej, plátno, 182 × 71,5 cm, ČDP

↗ 16. S Jitkou Brehmsovou a divadelním architektem Joane Brehmsem v Klatovci 3. 3. 1970. Foto: Michal Tůma

↗ 17. Míla Doleželová a Jiří Mareš ve svém telčském domě, polovina 70. let. Foto: Jiří Šimáček

k anarchistickému chápání zdánlivě bezvýhodné situace“. Zatímco černá „vyjadřovala sklon k anarchii“, vlaštovička ohlašovala příchod jara, „obměk a oblevu, tedy optimismus a nezlomnou naději, že dobro nakonec vždycky zvítězí“.¹⁷ Doleželová a Mareš jsou dnes pochopitelně oceňováni

především jako autoři malířských děl, nicméně jejich odkaz současně spočívá v poselství svobody. V duchamorné totalitní společnosti vytvořili jak v klatovecké Casablance, tak v telčském Hradu „ostrůvek pozitivní deviace“, přitažlivý a povzbudivý pro celý proud návštěvníků (např. obr. 16) a svým způsobem stále inspirativní.

Z deníků Jiřího Mareše

Neobyčejný život manželské a umělecké dvojice nám přibližují interní zápisky Jiřího Mareše; úsporným, věcným způsobem v nich zaznamenával denní události, jako jsou postup prací na uměleckých zakázkách, návštěvy a setkání i jiné pozoruhodné věci, nechyběly tu však ani básně.¹⁸ Leitmotivem je velká oddanost Mílinu dílu a přesvědčení o jeho významu. Pokud jde o mezinárodní kontakty, můžeme začít záznamem z 2. 8. 1964, kdy „v Praze byl u M v atásku bolivijský malíř Miguel Alandia Pantoja (vystavující v ÚLUVu) s rodinou, dal recepty na jihoamerické fresky“. Dodejme, že Pantoja vystavoval v pražském Ústředí lidové umělecké výroby od 7. 2. do 27. 6. 1964. V roce 1967 je poprvé zmíněn Joshua

neboli Josh Kligerman, obchodník s uměním původem z Mexika, činný také ve Spojených státech, s nímž nejdřív navázala kontakt Yvette Le Floch. Záznam ze 4. 11. 1967: „Včera přišel konečně slíbený dopis od pana Kligerman, datovaný 25. 10. Krásný dopis svědčící, že obrazy M se mu velmi líbí a že v říjnu byla v Gulf American Gallery v Miami na Floridě její první americká výstava, bohatě navštívená. Přiložil recenzi M výstavy z *Miami Herald* se dvěma obrovskými reprodukcemi [obrazů] *Zpívání matce* a *Svatba*.“

Kontakty byly od té doby intenzivní a Kligerman začal plánovat výstavu v Mexiku – 2. 4. 1971: „Ráno dopis od Kligermana. Zve nás důrazně do Mexica, chce koupit dalších 20–25 pláten. Jsme z toho šťastní, jsou nové perspektivy. Máme tam oba vystavovat!“ Jenže z akce, na níž měli vystavovat s velkými mexickými malíři, v době začínající normalizace bohužel sešlo. Totéž platí pro připravovanou výstavu Doleželové ve Vídni, na níž se Mareš začal těšit poté, co je 25. 4. 1973 navštívili Clara a George Rubinsteinovi; ani tentokrát se nesplnilo, že „M výstava na podzim ve Vídni bude“. Pro dokreslení úrovně kontaktů ze dvou stran železné opony ocitujme zápis z 15. 12. 1972: „M dostala v Paříži roku 1968 cenu Prix loisirs des

jeunes a dozvěděla se to teprve dnes.“ Ze svědectví o Kligermanově návštěvě v telčském ateliéru 21. 7. 1979 zvláště zaujme následující pasáž:

Z Joshuových řečí: M vystavovala společně se Salvadorem Dalím, Rufinem Tamayem, Pablem O'Higinsem v San Miguel, 250 km od Mexico City. Joshua má viset doma, v Mexicu, v chodbě, v průčelí *Ukřižovaného* (3 m vysoký – jinde nejde pověsit) – viděl ho tam A. Siqueiros, ohromně na něj zapůsobil... Mám doma ještě 8 tvých obrazů, 3 zarámované, pověšené, 5 nenapnutých, v roli, ty předvádím tak, že Lucille drží jednu stranu, já odmotávám a pokládám na zem... můj bankéř v New Yorku má *Lhostejnost* v pracovně, další 2 v Mexicu. V Miami je 10 tvých pláten, v St. Louis 1, v Bostonu 1, v New Jersey 1, v Malých Antilách, San Domingu...

Připomenuta je obchodníková žena Lucille, s níž se Jiří a Míla při jejích návštěvách osobně poznali. K uvedené výstavě v San Miguelu zatím nejsou k dispozici bližší údaje.

Chalupu v Klatovci poctil svou návštěvou významný politik „Pražského jara“, tehdy už bývalý

ministr zahraničí Jiří Hájek. Mareš si o jeho návštěvě 27. 1. 1969 zapsal: „[...] přijel k nám do Casablanky Prof. Dr. Jiří Hájek, bylo to tak krásně obyčejný a dobrý, zdržel se tu 5 hodin, M mu dala obrázek *4 děti* a já jezdce z *Apokalypsy*.“ Temnotu komunistické normalizace evokuje text s datem 25. 2. 1978: „M telefonovala s Klimešem. Byl zhnusen z výstav k 30. výročí toho strašného dne, Jiroudek – prý – jenom drzost, Souček, hovno‘ atd. ... Vilma Vrbová je proti nim prý, úplný Rembrandt! ... celá Praha manifestačně chodí na výstavu Josefa Lady. Tam jsou fronty neustále.“ Architekt Vlastibor Klimeš okomentoval se vši pravděpodobností výstavu výtvarných svazů v Galerii U Řečických *Umění vítězného lidu* a prezentaci tehdejších oficiálních malířů Františka Jiroudka a Karla Součka. Jiří Mareš vnímal únorový puč veskrze negativně, záhy po něm se rozhodl odejít do USA. Jako sedmnáctiletý chtěl s kamarádem v říjnu 1949 přejít státní hranici u Aše, byl však zadržen a na půl roku uvězněn.¹⁹

Dlouholetý ředitel Národní galerie v Praze prof. Jiří Kotalík byl nejen reprezentantem oficiální kulturní politiky totalitního státu, ale i výjimečně zkušeným odborníkem. Tvorbu obou manželů sledoval se sympatiemi, jak o tom svědčí např. záznam telefonátu Dr. Ivo Digrina z 2. 2. 1972, podle nějž Kotalík prohlásil: „[...] koupí Vás oba. Že s M můžu kamkoliv, že je skvělá, že si nikde neudělám ostudu. Že je

↖18. Jiří Mareš, PF 1982 s portrétem Míly Doleželové a autoportrétem, 1981, linoryt, 160 × 100 mm, soukromá sbírka

→19. Kající se Máří Magdalena, 1978, olej, plátno, 140 × 105 cm, ČDP

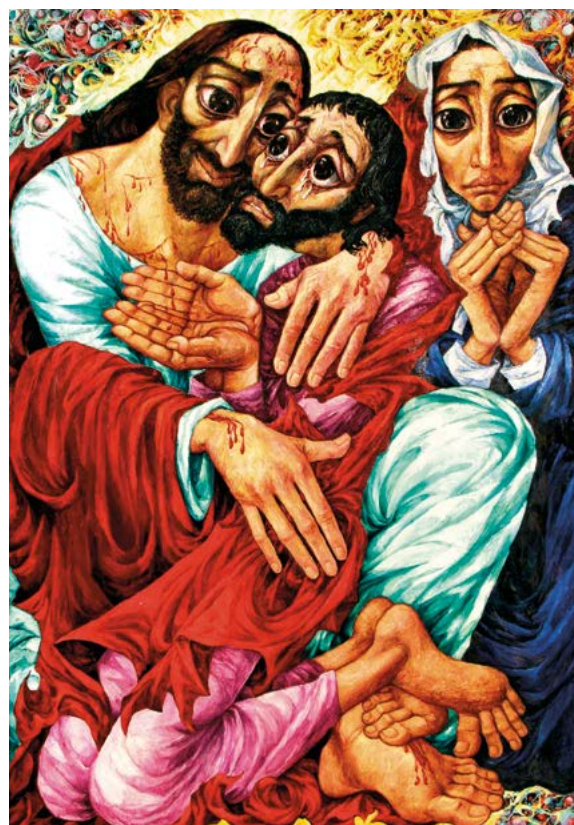
⇒20. Kristus přijímá spravedlivého na nebesa, 1984, olej, plátno, 196 × 137 cm, ČDP

celosvětové trend odklon od abstraktního umění. M že je skvělá figuralistka se surrealistickými prvky.“ Mareš si poznačil, že má Dr. Digrinovi poslat pro Národní galerii cca 15 diapozitivů Míliných obrazů. Dva z nich byly galerií skutečně zakoupeny, a to v roce 1976.²⁰ Ještě v předposledním roce svého života popsal Mareš 17. 3. 1983 návštěvu manželů Kotalíkových v telčském ateliéru. Jejich syn Jiří Tomáš bude později autorem cenného odborného doporučení pro Univerzitní centrum v Telči, citovaného zde v úvodu.

Soudě dle jeho deníků, prvořadou událostí byla pro Mareše realizace jihlavské fresky *Láska a milosrdenství*, při jejímž provedení asistoval a sledoval ji den po dni (obr. 12). Těsně před dokončením, 1. 3. 1974 si zapsal: „10. den fresky, 14. den v Jihlavě. Hlava červené ženy. V úžasném soustředění, s jedinou pauzou M za

7 ½ hod. nádherně namalovala poslední, třetí hlavu z toho nejdůležitějšího místa fresky. Slzy v očích, celé hrdlo až k draperii.“ Umělecká tvorba byla předmětem vzájemných diskuzí, takže třeba 14. 3. 1978 je uvedeno:

Dnes dopoledne mě M zavolala, má prý dojem, jestli už ten obraz snad nedomalovala. První pocit – nádherný akord krásné zelené + žluté a krásný tvar, rytmus obrysu. Myslel jsem, že jde o pohádku, ale je to *Kající se Máří Magdalena* [obr. 19]. Je velmi smyslná – až neuvěřitelně na to, že obraz malovala žena!? Velká, trochu nadživotní klečící figura se světlou pletí, hnědé vlasy, oděv bílá + žlutá! Klečí a sundává šperky. Monochromní pozadí ve valérové zelené-tmavě je jediný spoluhráč [...]. Tu sugestivní

smyslnost nedělá jen to poobnažené ramínko! Je ve všem, snad hlavně v barvách!!

Komentář z 10. 4. 1977 se zaměřuje na celek malířčiny tvorby: „[...] jel do atášku... podivný pocit z M obrazů. Cca do roku 1965 trvalo ,období malých očí‘ – plošné kompozice. Zuřivé hledání na úkor krásy malování. Úporné hledání sebe – barevné kompozice. Lapidárnost. Tyto starší obrazy jsou barevně jasnější – nyní mají zato větší psychologický účín.“ O Mílině neskutecném pracovním tempu se mimo jiné dočteme 4. 1. 1978: „Přiznala se, že si dala závazek denně 1 malý obrázek. Dodržuje to.“ Dozvídáme se též, že z malých i větších maleb byly mnohé darovány návštěvníkům, bytí Mareš se vícekrát neúspěšně pokoušel tomu zabránit.

Osudy umělecké pozůstalosti

Odchod dvou nejbližších lidí, matky Anny v roce 1978 a muže Jiřího v roce 1984, byl pro Mílu velmi bolestnou ztrátou, která podřadila její tvůrčí síly. Bytí úplně nepřestala malovat, jejím uměleckým epilogem se devět let před smrtí stal již zmíněný obraz *Kristus přijímá spravedlivého na nebesa* (obr. 20). Kromě toho se začala stranit společnosti a pohybovala se jen v okruhu zvláště blízkých osob; přátelé z Telče se o ni obětavě starali v době, kdy jí ubývaly síly. Její hlavní starostí v posledních letech života bylo zřízení stálé expozice jejího a manželova díla v Telči. Pomoc přislíbil kromě jiných ředitel Národní galerie prof. Jiří Kotalík, který sledoval tvorbu obou manželů a býval hostem v jejich ateliéru. Po zřízení Galerie Jana Zrzavého na telčském zámku však bylo jasné, že Národní galerie na zřízení

další expozice nebude mít kapacitu. Míla Doleželová zvažovala různé možnosti, a nakonec ve své poslední vůli odkázala telčský dům Ivanu Hlobilovi a svou a manželovu uměleckou pozůstalost – čítající několik stovek obrazů, kresby, grafiky i osobní archiv – Československé provincii řádu bratří kazatelů.

Dominikáni převzali uměleckou pozůstalost v roce 1995 a v listopadu téhož roku se jim v Jihlavě v bývalém dominikánském klášteře podařilo otevřít galerii obou umělců; ta fungovala do roku 1999.²¹ Jihlavský klášter byl už v době Josefa II. zrušen a předán armádě. Po jejím odchodu v roce 1990 přešel do péče tamních dominikánských terciářů, část prostor byla přitom upravena pro zmíněnou galerii, větší část pro hotel Mahler. Když došly peníze, některé pohledávky firmy Pozemní stavby Jihlava byly uhrazeny skrze obrazy Doleželové a Mareše; firma zřídila Nadaci Jindřicha a Ičky Waldesových, zajišťující péči o tato díla. Další práce zakoupilo od dominikánů Muzeum romské kultury v Brně, které má největší kolekci malířčiných děl ze všech českých muzeí a galerií. I po redukci stále ještě rozsáhlá pozůstalost se pak stěhovala do severních Čech, do depozitáře v Ústí nad Labem a do Jablonného v Podještědí, kde bylo sedmnáct vybraných obrazů vystaveno v klášteře u hrobu sv. Zdislavy. Osobní archiv je uložen v dominikánském klášteře v Praze.²²

Kult obou mimořádných uměleckých osobností byl v jejich posledním působišti stále velmi živý, proto se otevřela otázka, jak dostat jejich práce zpět do Telče. Václav Jehlička, starosta města v době, kdy bylo zapsáno na Seznam světového kulturního dědictví UNESCO, to vyjádřil následovně: „Pokládali jsme za svoji povinnost vložit do historické architektury města umělecká díla tvořená v posledních desetiletích na tomto místě

21. Náhrobek Anny a Míly Doleželových a Jiřího Mareše na hřbitově u kostela sv. Anny v Telči. Foto: Aleš Filip

a v tomto kraji.²³ A skutečně se podařilo najít řešení: v roce 2020 byla uzavřena dohoda mezi Českou provincií řádu dominikánů a Masarykovou univerzitou, na jejímž základě bylo 171 výtvarných prací Míly Doleželové a Jiřího Mareše převezeno do Univerzitního centra v Telči, kde byly nejen deponovány, ale mnohé též restaurovány a vystaveny. Kolekce děl byla v letošním roce zapůjčena do Městské galerie Hasičský dům na historickém náměstí. Budování stálé expozice děl obou umělců a s ní spjatého studijního centra bude úkolem do dalších let, k jehož uskutečnění napomůže dotace z tzv. Norských fondů. Při zpracovávání pozůstalosti se většina pozornosti vcelku pochopitelně upíná k Míle Doleželové a Jiří Mareš zůstává jakoby v jejím stínu – dodejme však, že také jeho tvorba nese punc originality a měla by dojít náležitého zhodnocení.²⁴

Slovo závěrem

V době nástupu konceptuálního umění, kdy se mohlo zdát, že malířství, a zvláště to figurální, dříve či později musí skončit, Míla Doleželová svým dílem dokázala opak. Nebyla sama, v desetiletích po II. světové válce se úspěšně rozvíjela nová figurace, jejímiž největšími hvězdami byli patrně Henry Moore a Francis Bacon. V jistém smyslu však Míla zastávala soliterní pozici a není jednoduše přiřaditelná k žádné z uměleckých tendencí své doby. Podle Lenky Pilařové: „Umělkyně od počátku své malířské tvorby usilovala (a byla ve svém rozhodnutí neustále podporována a utvrzována svými učiteli, manželem, přáteli i odborníky o jeho správnosti) o naprosto originální – individuální formu.“²⁵ Nejblíží analogie můžeme nalézt u malířů, kteří v Mexiku založili hnutí nástěnných maleb – byli to Diego Rivera, David Alfaro Siqueiros, José Clemente Orozco a další.²⁶ V zemi se silnou katolickou tradicí tito autoři pochopitelně využívali schémat křesťanské ikonografie, jimž dávali nový obsah v duchu dobových revolučních idejí. Také Doleželová ještě předtím, než se začala věnovat biblické tematice – nebo i poté –, interpretovala obecně lidská témata za pomoci „velkého kódu“ sdílené křesťanské kultury.²⁷ Madona, Svatá rodina, Sacra conversatione, Pieta, Nářek nad mrtvým Kristem... zdá se, že v dimenzích existenciálně založeného křesťanského humanismu ji nejvíce upoutávaly hlubiny bolesti.²⁸ Porovnáme-li její tvorbu s díly velkých mexických muralistů, snad největší rozdíl spočívá v názoru na smysl bolesti; pro Mexičany bývá důvodem k hněvu, podněcuje k odporu proti sociální nerovnosti atd., ona však chápe bolest jako něco bytostně lidského a zdroj formativní zkušenosti. Tento názor ji jistě

posiloval i při důsledném prosazování vlastní solitérní pozice; nejtěžší muselo být – za podmínek hmotné nouze – malovat velká plátna jakoby pro nikoho a do zásoby, Míla Doleželová však vytrvala a publikum si ji nakonec našlo. ■

- 1 Markéta Bártová, Aleš Filip (ed.), Jana Horváthová, Tomáš Mazáč, Alena Mizerová (ed.), *Míla Doleželová*, Brno 2022. Výstava v Městské galerii Hasičský dům v Telči *Míla Doleželová – Obrazy* (16. 6. – 31. 12. 2022).
- 2 Ivan Žlůva, *Hledání pravdy malířky Míly Doleželové*, Jihlava 2006.
- 3 Petr Placák, Musím malovat, abych se nezbláznila. Romská plátna Míly Doleželové, *Babylon*, 19. 7. 2022, dostupné online: <https://babylonrevue.cz/musim-malovat-abych-se-nezblaznila/>, staženo 30. 9. 2022.
- 4 Terezie Petišková, *Československý socialistický realismus 1948–1958*, kat. výst., Galerie Rudolfinum, Praha 2002.
- 5 *Soubor obrazů z pozůstalosti Míly Doleželové a Jiřího Mareše – odborné vyjádření ke kolekci výtvarných děl*, vypracoval doc. PhDr. Jiří T. Kotalík, CSc., dat. 18. 3. 2019, uloženo v archivu Univerzitního centra Telč. Řediteli centra Mgr. Jaroslavu Makovcovi děkuji za laskavé zaslání textu.
- 6 Viz Hans Belting, *Antropologie obrazu. Návrhy vědy o obrazu*, Brno 2022, s. 228.
- 7 Jana Horváthová, Romipen v díle Míly Doleželové a jeho rezonance s díly romských tvůrců, in: *Míla Doleželová*, (pozn. 1), s. 59–117.
- 8 Fotografický archiv malířčiných děl vybudoval Michal Tůma, který je dokumentoval od šedesátých let. U snímků uvádí rok jejich pořízení – ten se může shodovat s rokem vytvoření díla, nebo je datem „ante quem“.
- 9 O portrétu MUDr. Jany Rejdové napsal Jiří Mareš 17. 1. 1978: „Je to jasně ‚Doleželka‘ – hlava na dlouhátánském krku s obrovskými vlhkými očima...“ Lenka Pilařová, *Bohumila Doleželová*, diplomová práce, FaVU VUT, Brno 2000, s. 37 (Knihovna Kabinetu teorií Fakulty výtvarných umění VUT v Brně).
- 10 Viz *Míla Doleželová* (pozn. 1), obr. 293.
- 11 Tyto práce jsou podrobně sledovány v obou monografiích (pozn. 1 a 2).
- 12 Podrobně Žlůva, *Hledání pravdy* (pozn. 2), s. 135–140.
- 13 Viz např. Lumír Čivrný – Milan Kundera, U Míly Doleželové, *Kultura IV*, 1960, č. 49, s. 6. Kundera byl také řečníkem na vernisáži výstavy Míly Doleželové v Klubu mládeže FF UK v Praze 1. 3. 1961.

- 14 Žlůva, *Hledání pravdy* (pozn. 2), s. 62 (reprodukce Marešova dřevorytu Allen Ginsberg v Praze) a 203.
- 15 Ivan Hlobil, „Černá vlaštovička“, text z r. 1998, in: *Jihlavské listy*, 13. 8. 2021, blog ing. arch. Zdeňka Gryce, <https://blog.jihlavske-listy.cz/2021/08/13/prevzato/>, staženo 30. 9. 2022. Jeho vzpomínka na oba umělce: <https://blog.jihlavske-listy.cz/author/grycz/page/5/>, staženo též den.
- 16 Alex Kadlec – Anna Kadlecová, *Rekreační chalupy*, Praha 1968, s. 150–154.
- 17 Viz pozn. 15, text Ivana Hlobila.
- 18 Deníky jsou v soukromém majetku. Citované přepisy pocházejí z nezveřejněné diplomové práce L. Pilařové *Bohumila Doleželová* (pozn. 9), s. 12–55. Doslovné přepisy byly mírně upraveny (rozeptání zkratk kromě M, korektura psaní jmen atd.). Zkratka M znamená Míla Doleželová. Slovo v hranaté závorce bylo doplněno.
- 19 Markéta Bártová, Životní osudy Míly Doleželové a Jiřího Mareše, in: *Míla Doleželová* (pozn. 1), s. 14–55, zde s. 26.
- 20 Viz tamtéž, obr. 2 a 137.
- 21 Jan Sedlák, *Míla Doleželová. Jiří Mareš* (kat. stálé galerie), Sdružení laiků sv. Dominika, Jihlava 1995.
- 22 Za péči o tento archiv i uměleckou pozůstalost náleží poděkování syndikovi České dominikánské provincie P. Ing. Mgr. Martinu Liboru Dvořákovi OP, za uspořádání historiice umění Mgr. Bc. Markétě Bártové, Ph.D.
- 23 Václav Jehlička, Slovo úvodem, in: *Míla Doleželová* (pozn. 1), s. 9.
- 24 Poměrně velký prostor věnovala ukázkám z jeho tvorby Markéta Bártová (cit. v pozn. 19).
- 25 Pilařová, *Bohumila Doleželová* (pozn. 9), s. 56.
- 26 V této souvislosti připomeňme výstavu Mexické výtvarné umění v Domě umění města Brna v roce 1956, při jejímž zahájení byl osobně přítomen Diego Rivera. Viz tamtéž, s. 57.
- 27 Srov. Northrop Frye, *Velký kód. Bible a literatura*, Brno 2000.
- 28 K duchovní dimenzi jejího díla viz Tomáš Mazáč, Křesťanská tematika v díle Míly Doleželové, in: *Míla Doleželová* (pozn. 1), s. 118–147.

Zdroje vyobrazení: Obr. 17 a 21 jsou zde publikovány poprvé, ostatní snímky jsou převzaty z aktuální publikace *Míla Doleželová* (pozn. 1).

Aleš Filip (1964), historik umění,
přednáší na Filozofické fakultě
Masarykovy univerzity.

Auguste Rodin a Zdenka Braunerová
na dvoře Joži Uprky v Hroznové Lhotě

Centrum a periferie – kreativní dialog, nebo zážitková turistika?

Auguste Rodin na jižní Moravě

Hana Dvořáková

Letos v červnu uplynulo sto dvacet let od návštěvy francouzského sochaře Augusta Rodina v Praze a na Moravě. Rodinova cesta, spojená s jeho tehdy největší zahraniční výstavou, byla důležitá nejen pro sochaře samotného, ale zanechala nesmazatelné stopy i v místech, která navštívil. Při příležitosti tohoto výročí připravila Galerie hlavního města Prahy s Moravským zemským muzeem v Brně a Galerie umění v Hodoníně výstavu nazvanou *Pražská Pallas a Moravská Hellas, 1902: Auguste Rodin v Čechách a na Moravě*, která je od října k vidění v Praze v Domě fotografie. K výstavě bude také vydán výpravný katalog. Následující text přibližuje Rodinův pobyt na jižní Moravě.

Moravská cesta francouzského sochaře Augusta Rodina ve dnech 1.–3. června 1902 byla obdobně jako pobyt v Praze politikum – byla zaměřena na podporu ekonomicky sílícího českého živlu oproti německému patriciátu. K jeho podpoře byl použit více než bohatý instrumentář tradiční lidové kultury. Slavný francouzský sochař a jeho družina tak v plné šíři absolvovali to, co dnes nazýváme zážitkovou turistikou: výlet na venkov, lidové kroje, hudbu, zvyky, architekturu, krajové speciality – vše v jednom odpoledni.

Život na venkově byl barvitým exotikem přitahujícím pozornost zanícených vlastenců, národopisců, stejně jako utvářejícího se „turistického průmyslu“. „Pro městskou intelektuální společnost 19. a počátku 20. století představoval venkov pokladnici čisté české kultury. Ve srovnání s městy byl chápán jako území kulturně i společensky zaostalé, proto se v něm uchovala lidová kultura, která ve velkých městech dávno zanikla.“¹ Kultura venkova byla povýšena na kulturu národní, stala se politickým symbolem. Její segmenty byly použity pro důkazy národní svébytnosti, působily v roli agregátu generujícího

pojem „naše“. Abstraktní pojmy jako „vlast“, „národ“ byly s jejich pomocí zpředmětněny, převedeny do hmatatelné, uchopitelné podoby a patří k signálům, které Česká republika vysílá do okolí i dnes.² Stejně jako v ostatní Evropě se i v našich zemích projevy kultury venkova staly zdrojem pro utváření kulturních stereotypů, staly se součástí národních mýtů. V centru zájmu se objevil především tradiční lidový oděv, jehož zjevná a na první pohled patrná odlišnost jej předurčila pro roli oficiálního reprezentanta národa. Byly to právě „krásné a pestré kroje, které propagovaly Čechy a Slováky za hranicemi. Přispěly tak k poznání naší národní kulturní svébytnosti a tím se staly i jedním z prostředků, které pomáhaly našemu lidu vytvořit na troskách Rakouska-Uherska samostatný stát.“³

Zaměření rurálním směrem bylo v městských intelektuálních kruzích „in“, módní záležitostí se stala fotografie v kroji. Lidová hudba spolu s oděvem a jeho parafrázemi patřily k oblíbeným dekoracím slavností pořádaných českými kluby, hudebními spolky apod. již od poloviny 19. století. Okřídlené úsloví z plesových pozvánek

Zpívající mládenci
z kněždubského
banderia
v Hroznové Lhotě

„Slečny a dámy v národním kroji jsou vítány“⁴ dobové dění dokonale ilustrovalo. Vysoce estetizující obraz kultury venkovského lidu přinesla Národopisná výstava československá, která se za nebývale vysokého zájmu veřejnosti (navštívilo ji celkem 2 065 285 platících návštěvníků) konala v Praze v roce 1895.

„Lidové“ prostředí jižní Moravy, jež mělo pro člověka zvenčí vždy určité kouzlo, se pro tyto konstrukty stalo jedinečným odrazovým můstkem. Na recepci tohoto obrazu se podíleli rovněž umělci žijící v regionu v čele s malířem Jožou Uprkou. Nejznámější dílo *Pouť u svatého Antonínka*, překypující barevností krojů, se stalo inspiračním zdrojem populární grafiky vydávané v masových nákladech. Pohlednice stejně jako upomínkové předměty, jejichž dekor parafrázoval tradiční ornament, doprovázely rostoucí oblibu zájezdů za „národním“ životem, pořádaných Svazem turistů.

Konstrukt ráje

Ukázkovým příkladem postupné komercializace vybraného aspektu života tradiční komunity se stalo právě poutní místo u svatého Antonínka u obce Blatnice v okrese Uherské Hradiště. Výchozí podmínky byly ideální: malebná příroda, pestré kroje, v nichž na pouť přicházeli obyvatelé ze širokého okolí, poměrně snadná komunikační dostupnost, předpoklad stálého počasí a v neposlední řadě i návštěva blízkých vinných sklepů vytvořily z malého místa jakousi výstavní výlohu tradiční kultury na Slovácku.

Vrchu nad Blatnicí konkuroval nedaleký Velehrad, poutní místo s cyrilometodějskou tradicí, patřící rovněž do itineráře cest významných ná-

vštěv. V mnoha případech se však ani zde nejednalo o putování za zbožným cílem, ale stejně jako v případě Blatnice o atraktivní národopisné kulisy, v nichž se pouť odehrávala. Velehrad představoval díky spojení se zemskými světci místo oficiální, oproti němu svatý Antonínek získával na popularitě díky komornímu prostředí a zdejšímu neopakovatelnému koloritu. Pouť se stala lákadlem zájezdového programu Českého zemského svazu pro povznesení návštěvy cizinců: „Poutě ke svatému Antoníčku bývají pravými svátky Slovácka. Ne sta, ale tisíce poutníků vystřídá se těchto dnů u Antoníčka, všichni v ladných krojích slováckých. A každoročně sta diváků zajíždí tam v tyto dny, aby pokochali se pohledem na krásný obrázek. Oko má věru se na čem popásti.“⁵

Pohled z terasy na ráj na zemi

Na stejném půdorysu „zážitkové turistiky“ byl organizován i program návštěvy Augusta Rodína. Dva a půl dne trvající pobyt mistra na jižní Moravě na počátku června 1902 doprovází závan mýtu. Pečlivě připravená cesta se vracela k romantickým představám o nezkaženém venkovu: „Česká společnost začala snít svůj sen o ztraceném ráji, který situovala právě na venkov a osídlila si jej svými vlastními urozenými divochy. Pro hédonismus pražské intelektuální společnosti představoval moravský venkov obrovský protiklad. Přežívající romantický přístup se vyžíval v lokálních zvláštěnostech, v návratu k prostotě a přirozenosti.“⁶

Lze předpokládat, že velký podíl na tvorbě programu za poznáním zanikajícího světa lokální lidové kultury měla vášnivá obdivovatelka moravského folklóru Zdenka Braunerová,⁷ těšící

se v Praze renomé znalkyně lidového umění. Dcera Joži Uprky řadí ve svých pamětech Braunerovou k hlavním hybatelům výpravy na Slovácko: „Podle otcova vyprávění byl prý to čiperný Josef Mařatka se společensky zkušenou Zdenkou Braunerovou, kteří jménem moravských a slovenských umělců pozvali Rodina i na Moravu – do Hodonína, aby tam shlédli Uměleckou výstavu Slovenska.“⁸

Zdenka Braunerová byla venkovským životem nadšená a k moravskému folklóru si během krátké doby vypěstovala niterný vztah. Na cestách po Valašsku, Hornácku a Podluží poznala život na venkově na vlastní kůži a těžila z něj lidsky i umělecky. Měla štěstí, neboť ve Velké nad Veličkou bydlela přímo u zdroje živé písňové tradice – v rodině Jury Hudečka a jeho ženy Kateřiny, rozené Zemanové,⁹ vyhlášených zpěváků a mimo jiné i provozovatelů hospody na Národopisné výstavě československé (1895), kde se shromažďovala pražská umělecká společnost. Náhoda chtěla, že se na nádraží v Uherském Hradišti, na cestě do Velké, seznámila s Jožou Uprkou, který ji pak k Hudečkovým zavezl: „Padl mi do oka velký fešák s dlouhými kníry, něco trochu jako Chittussi. On mne poznal a hned se mi představil. Ja su Uprka. Navštívila jsem ho v ateliéru, který má v Hradišti. ... Scházívali jsme se od té doby častěji, chodili jsme spolu někdy na procházky... Uprka je nóbl, inteligentní hoch a myslím, že ho těšilo, promluvit si s někým, kdo mu tak rozumí...“¹⁰ Spřátelili se a Braunerová se stala Uprkovou horlivou příznivkyní. Moravský folklór se stal její „srdeční“ záležitostí, úspěch vzácné návštěvy jí proto i vzhledem k osobním vazbám ležel velmi na srdci.

Hlavním organizátorem Rodinova pobytu v českých zemích byl bezesporu spolek Mánes.

Auguste Rodin doprovázený Alfonsem Muchou v Praze

Pro Moravu se do něj aktivně zapojil ředitel brněnské školy Vesna František Mareš spolu s Klubem přátel umění, jehož byl v tu dobu rovněž předsedou. Cesta byla organizačně i finančně náročná: její realizátoři museli zajistit přítomnost veličin politického, společenského i kulturního života, přivítání v obcích, noclehy, pohoštění. Mimo to obstarat mávající „davy“ včetně sokolů, hasičů, spolků, banderí, tanečníků a muzikantů. Dle zažitých zvyklostí by aktivní účast „lidu“ byla představitelná v případě průjezdu císaře, příslušníků vídeňského dvora či církevního hodnostáře. Nabízí se tak otázka, co bylo pro širokou veřejnost motivací k účasti – jméno sochaře, byť vynikajícího, to zcela jistě nebylo. Lze předpokládat, že pro průměrného obyvatele moravského venkova v roce 1902 byla česká, natož pak francouzská umělecká scéna neznámou doménou. U vědomí možných problémů proto Alfons Mucha, který se spolu s Josefem Mařatkou stal jakýmsi Rodinovým adjutantem, ještě před samotným

zájezdem připravovanou trasu projel, aby zkontroloval stav příprav. Pod tímto zorným úhlem tak padá další mýtus o spontánním rozhodnutí k cestě na Moravu, vyřčeném v rámci Rodinova pražského pobytu na večírku v Mánesu.

Zastavení I., neděle 1. června, Blansko – Macocha, poledne 11.30

V neděli v poledne vystoupil Auguste Rodin spolu s doprovodem, v němž je výslovně uveden i majitel fotografického závodu Dvořák,¹¹ z vlaku v Blansku, aby se po společensky náročném pobytu v Praze zotavil při procházce přírodou krasové krajiny. Pasáž připravená Františkem Marešem, brněnským Klubem přátel umění a organizačním výborem města Blanska vsadila na účinek přírody, rozervanost skalisek u sloupských jeskyní a na propast Macochu. Společenské povinnosti, které začaly obligátním uvítacím ceremoniálem na nádraží, byly v tomto případě ještě umocněny nechtěným potřásáním rukou s přítomnými obdivovateli.¹² Odstupu Rodina se nelze divit, neboť organizátoři, chtějíce se předvést v nejlepší světlo, bohatý program poněkud přehnali. Již v úvodu „znenadání vyrazila bujarým pochodem odkudsi ze zelených koutů lesa četa sokolská, kol hostí defilovala a pak před mistrem se srazila v pozoru, načež br. Ferulík oslovil mistra vzletným sokolským pozdravem. A to mnohonásobně opětované srdečné „Na zdar!“ slavně hučelo v lesích jako slib pro budoucnost.“¹³ Rodin se všeobecné zábavy na vrcholu propasti, kam se sjeli nadšenci z Brna, sokolové a tři hasičské sbory z okolí, nezúčastnil.¹⁴ Po hromadném fotografování odmítl vystoupat nahoru a zůstal spolu se Z. Braunerovou, J. Mařatkou a A. Muchou v chládku

a relativní samotě při výtoku Punkvy na povrch. V tomto případě se jednalo pouze o krátký oddechový čas, neboť společenský maraton pokračoval. Při odpolední slavnostní tabuli v blanenském hotelu, kde patrně unavený mistr komunikoval pouze s úzkým kroužkem spolustolovníků, se střídaly pozdravné přípitky s provoláváním „Ať žije Francie!“, Marseillaisou v podání tovární hudby a s ochotnickým vystoupením: „Zpěváci Čtenářského spolku, páni i dámy v přestávkách přednášeli účinné sbory hlučně aklamované.“¹⁵ Popisuje-li dobový tisk velkolepé přivítání, hodnotila Z. Braunerová banket v Blansku snad pod dojmem intimity pozdní snídaně v trávě ve třech jinak: „O ostatním, co dělo potom, vykládat nebudu. Nerada vzpomínám na tváře lidí, jež sebevědomě počítají se k nejlepší společnosti. Leda snad že právě to šedivé jednotvárné pozadí lidských slabostí dává vyniknout všemu typickému a opravdu krásnému...“¹⁶ Nicméně vlak, kterým odjel Rodin do Brna a následně do Hodonína, Z. Braunerová a další nestihli. K výpravě se opět připojili až druhý den ráno.

Výlet na Macochu

Zastavení II., neděle 1. června, Brno, večer

Vyčerpávající podávání rukou a podepisování nesčetných kartiček a pohlednic, přičemž nic z toho Rodin neměl v oblibě, se odrazilo na jeho kondici: „Unaven a zemdlen dlouhou jízdou byl mistr Rodin, když vlakem od Blanska přijel v neděli večer na nádraží brněnské.“¹⁷ Vítání davem se ve městě se silným německým patriciátem k jeho jistě velké úlevě nekonalo. Na rozdíl od předchozích společenských „ohňostrojų“ se přestup na vídeňský rychlík do Břeclavi a následně na vlak do Hodonína odehrál v civilní rovině, a tak: „... první úsměv po nějaké chvíli rozmrzelosti opět rozjasnil jeho tvář. Teď šlo už jen o to, aby dobrá nálada starého pána vytrvala až do konce dne.“¹⁸

Zastavení III., neděle 1. června, Hodonín, večer 22.15

Uvítání mistra a jeho suity v Hodoníně bylo velké kolepé: „Ve tmě hořely červené košile sokolů, svítily bílé rukavice deputace. Hojné zástupy lidu z Hodonína a okolí provolávaly pozdravy mistru a přibývši s ním umělecké družině, veškeré místní české spolky dostavily se k uvítání.“¹⁹ Na čajovém večeru, kam se Rodin po příjezdu vypravil a kde do půlnoci pobyl, byl pozdraven ve francouzštině výslovně jménem české hodonínské společnosti, neboť stejně jako v Praze byla i zde jeho návštěva vnímána jako politikum. Vše bylo připraveno: „Dámy hodonské v půvabných toaletách bohatě hostily vzácné hosty, hudba koncertovala, srdce se k srdci přiklánělo,“ komentovaly dění *Lidové noviny*. Vzhledem k regionálnímu zázemí již byli do programu zařazeni

tančící šohaji v krojích. Snad i to bylo důvodem, že i přes pozdní hodinu se „mistr usmíval a ťukal si se svým okolím“. O půlnoci Rodin odešel, ale v sále se dál tančilo a zpívalo: „Když pak mistr Rodin odebral se na odpočinek do rodiny sládka p. Sedláčka, jako povelem zavířily sálem páry, valčík střídal valčík.“²⁰ Otálení mistrový družiny zapříčinila nejen uvolněná atmosféra pozdního večera, ale i seznamování s herci brněnského Národního divadla, kteří jako ouverturu slavnostního programu ve stejném sále, v němž mistr „příjemně dojat usedl k přivítání“, uvedli představení *Radúz a Mahulena*.

Zastavení IV., pondělí 2. června, Hodonín, dopoledne 10.00

V pondělí dopoledne celou výpravu, k níž se přidala i opozdilá Z. Braunerová, ve velké dvoraně Besedního domu přivítal malíř Jan Hudeček.²¹ Následovala prohlídka Umělecké výstavy slovenské²² tvořící hlavní bod moravského programu. Mistr ji prošel již v 9.30 a o „mnohých obrazech pronesl velmi případně sympatické posudky, hlavně o *Mariánské písní* Uprkově, jež vybavila mu dojemnou vzpomínku na Noělu, tj. vánoční výjev s Jezulátkem“.²³ Výstava představující výtvarníky z obou stran zemské hranice, tj. Moravy a Slovenska, byla kvůli slavné návštěvě prodloužena a Rodinova přítomnost dodala jejímu závěru na lesku.

Pořadatelé ukončovacího ceremoniálu prozíravě vsadili na národopisné přednosti regionu a pozvali do sálu mladé muže v krojích, jejichž rozmístění evokovalo témata z výstavy. Kalkul zabral – Rodina skupina zaujala. Pohnutí mistrovo zaznamenal dobový tisk i Z. Braunerová.

Autentičnost chlapců potlačila i procovskou architekturu Besedního domu, která Braunerovou dráždila: „Už zmizela ohavnost sálu, už zmizel i netypický banální zástup a svítily jen krásné postavy hochů... Podívejte se tamhle na onoho mladíka, pravil Rodin, to je typ antický, a ukázal na krasavce z Lanžhota se zelenou kordulkou... Srdce se mi začalo třást pýchou a artistickým vzrušením... Vůně Slovače ovanula i zde mistra Rodina, který jakoby v tváři byl proměněn. Teprve po výrazu jeho tváře jsem poznala, jak se musel při takovém šálivém banketu mučit...“²⁴

Braunerová zmiňuje narážku na antickou kulturu ještě jednou: „Podívejte se, pravil ke mně, prohlížeje cíp barevně vyšitého fěrtúšku štíhlé mladé krasavice, podívejte se na tu pestrotu barev, je v nich harmonie, jakou sneslo jen oko Řeků. Cítím, že jsem tu na půdě nejstarší kultury.“²⁵ Pozdější interpretace těchto dvou zmínek o antickém Řecku ve spojení s Moravou vedly k vytvoření mýtu o Rodinově zvolání: „Toť moravská Hellas“ – výroku, který se po sto let traduje.

To však byl teprve začátek dne, v němž se A. Rodinovi a jeho doprovodu zjevil pečlivě připravený „kus národního života v celé ryzosti slovanských krojů a obyčejů...“²⁶ Výprava, která se v Hodoníně rozrostla na zhruba osmdesát lidí,²⁷ po odeznění závěrečných proslovů usedla do kočárů a za doprovodu banderia – chlapců ve slavnostních krojích na ozdobených koních s praporci – vyjela k návštěvě ateliéru Joži Uprky v Hroznové Lhotě. Cesta naplňovala stereotypní představy o ideální Moravské Arkádii, v níž „houf lidí v nejkrásnějších krojích, jaké jen si lze pomyslet, stál na zelené louce u cesty“,²⁸ kde ožívaly obrazy spatřené na hodonínské výstavě: krojování chlapci na bohatě zdobených koních se míhali kolem kočárů, lidé před chalupami mávali,

Banderium v Hroznové Lhotě na počest Augusta Rodina

vše bylo zalito sluncem. Do idylické topografie zapadlo i náhodné setkání s cikánskou svatbou, která sice nebyla součástí pečlivě načasovaného programu, ale mistra „příjemně“ zaměstnala a jen umocnila obrazovou selanku.

Zastavení V., pondělí 2. června, Hroznová Lhota, cca 12–17 hod.

Na jedné straně ekipa umělců zvučných i méně zvučných jmen – na straně druhé Joža Uprka a obec Hroznová Lhota nacházející se zhruba třicet kilometrů od Uherského Hradiště, čítající v době slavného výletu kolem tisícovky obyvatel. Střet světů – centrum a periferie. Pražští návštěvníci a Uprka symbolizovali dva rozdílné umělecké přístupy k lidové tradici.

Pro samotného Uprku, který v Hroznové Lhotě koupil domek a cestoval mezi ním a ateliérem v Uherském Hradišti, představovala návštěva významný milník v rámci zařazení do místní komunity. Jeho postavení se zde neutvářelo bez

obtíží a na počátku naráželo na bariéry: „... Jožka dokončiv studia, staví se prý mimo zvyklosti řádných občanů... O Uprkovi jako člověku měli jakési pochybnosti. Vyprávělo se, jak si v Hroznové Lhotě, kam se, nabyv již jména v uměleckém světě a i jakéhosi majetku, přistěhoval a kde mu přítel Dušan Jurkovič pěknou vilu vystavěl,²⁹ celou obec znepřátelil... Chasa dělala Jožkovi natruc a ten jí splácel stejným, až i četnictvo muselo několikrát zakročovat. Inu, mínili někteří, takový kumštýř se dívá na svět jinak než ostatní lidé... Ba zlé to bylo v Hroznové Lhotě. A konečně zvítězil rozum i úřady z Brna zasáhly konejšivě, nepřátelství poznenáhlu opadávalo...“³⁰ Soužití se zdejšími obyvateli tak nebylo bez komplikací a vyžadovalo notnou dávku tolerance na obou stranách. Na hosty z uměleckých kruhů si sousedé zvolna zvykali. Příjezd slavné delegace a, nedělejme si iluze, především okresního hejtmana barona Friese a místní honorace,³¹ protože Rodina či pražské malíře Lhoťané jistě neznali, tak představoval posílení Uprkova postavení. Společnost doplnili další významní hosté: z Luhačovic přijeli Dušan Jurkovič a ředitel lázní MUDr. František Veselý s chotí, z Divák Vilém Mrštík, z Velké nad Veličkou sběratel lidových písní Martin Zeman, ze Skalice lokální politik a pozdější poslanec Uherského sněmu MUDr. Pavol Blaho, který s sebou navíc přivedl gajdoše a skupinu tanečníků ze slovenského Záhoří. Účastnili se i někteří malíři vystavující v Hodoníně jako František Pečinka a Antoň Frolka. Na několik hodin se do malé slovácké obce sjela kulturní a politická elita kraje.

Velkolepá kolona kočárů plně obsazených městskou společností, rozruch v sousedních obcích představovaly velký zásah do tradičních zvyklostí pospolitosti. Navíc slavnost zdánlivě vy-

Joža Uprka, Alfons Mucha a Rudolf Vácha

mezená Uprkovým pozemkem se přelila za jeho hranice a ve všední den – v pondělí odpoledne – nabyla podoby hodové zábavy. V této souvislosti by nebylo bez zajímavosti zjistit, jak se obecní představitelé, kteří museli být o přítomnosti slavných osobností předem informováni, s danou skutečností vyrovnali. I přes jinak minuciózní popis celého pobytu dobový tisk neuvádí, že by na rozdíl od nedalekého Rohatce delegaci vítal zdejší starosta.

Úvodní přijetí bylo v režii Uprkova pomocníka malíře Antoše Frolky, který vyšel kočárům vstříc: „Výskající Frolka byl ve svém živlu a zdaleka již jde v kroji hostům v ústřety.“³² Což byla jen slabá předzvěst dění zaznamenaného Z. Braunerovou: „Uprka, srdečný a pohostinný, vítal hosty, častuje je jako bůh na Olympu. Chodilo se s chalupy do zahrádek, ze zahrádek do ateliéru, z ateliéru do sklepa, kde pan Martin, bratr Uprkův,

statný Kněždubský sedlák, pln důstojnosti s koštěm v ruce vždy plným ohnivého vína, vznášel se od sudu ku skleničkám, od hosta k hostu. Na hoře nad sklepem v ateliéru Uprkově mezi rozmalovanými obrazy ohromný stůl pokrytý bílým ubrusem, na němž přichystaná jemná elegantní snídaně...³³ Text Braunerové je v kontrastu s poznámkou v novinách: „Studený bufet tu vybraně uspořádala slečna Koutníková, učitelka brněnské Vesny. Byl ve chvíli vydrancován.“³⁴ Na zahradě hráli hudci, tančila a zpívala krojovaná chasa, na svahu za ateliérem se projížděli chlapci z vlčnovského banderia. Spojnici mezi houfem přihlížejících místních a děním u Uprků tvořil Mařatka, který Lhoťany zásoboval vínem. Tisk jmenovitě poznamenal, že ve vinném sklepě pod ateliérem „rozbil svůj stan umělecký doprovod Rodinův“.³⁵ Městská společnost včetně brněnských herců se mísila s „lidem“.

Výběru hudebníků byla věnována velká pozornost. Nepřekvapí proto, že oněmi velickými hudci byla muzika Pavla Trna, vynikajícího houslisty, kterého v intelektuálních kruzích proslavilo Leošem Janáčkem zorganizované vystoupení v brněnském Besedním domě v roce 1892. „Starý Trn se svými dvěma syny Martinem a Jankem hraje housle, starý Miškeřík vážný obr s dlouhými nad týlem rovně přistřiženými vlasy drží basu. Trné hráli, jako by věděli, kdo je Rodin, snad i výtečné zlaté blatnické víno, které stále mezi hrou popíjeli, dodávalo jim kuráže. Strídali hlubokou melancholii snivých, starobylých melodií s pekelnými, vášnivými a také starými, jako o závod.“³⁶ Vystoupení bylo působivé, mistr uvolněný: „Hudci vesele hrají, chlapci zpívají a mezi nimi sedí Rodin a spokojeně naslouchá skvostné melodii starodávné Umrem, umrem, ale neviem kedy.“³⁷

Mistr se zprvu účastnil dění na zahradě, naslouchal muzice, dokonce s Braunerovou tančil. Vrátil se však do ateliéru na terase: „Za ateliérem, v malém slovácko-orientálním salonku, na pohodlných divanech, vyložili jsme se a dostalo se mi té cti, slavného mistra moci obsluhovat... Rodin zde obdivoval všechno, nejen malby Uprkovy, ale celou rázovitou domácnost, dům, žudro, malované okenní zdi. Prohlížel si vše se zájmem a byl v rajske náladě. Zas usedl na terasu, z níž tak dobře se shlíží na tančící a zpívající páry, a zde v odpoledním chládku servírováno Uprkou vlastnoručně připravované turecké kafe v pravých mostarských koflíčkách na měděném podnosu. V chládku při kávě krásný byl pohled na to hemžení dole v zahrádkách...“³⁸

Zdenka Braunerová zde nevědomky znamenala onen odstup turisty, který dění sice

Přihlížející z Hroznové Lhoty nad Uprkovým domem, malíř Josef Mařatka rozlévá víno

Trnovi hudci s Rudolfem Váchou, zleva Trnovi synové Martin s Jankem a otec Pavel – housle, s basou Martin Miškeřík

emotivně prožívá, ale sám žije v jiném světě. Onen pohled z terasy, pohled shora dolů, je pro celou událost příznačný. Sama, přestože byla s děním vnitřně spjata a aktivně se jej účastnila, když tančila s J. Hudečkem „sedláckou“, si zachovávala odstup městského člověka. Kostýmem byl i převlek do tradičního oděvu, což vnímal rovněž dobový tisk: „V davech najednou zaplanula slečna Braunerová červeným šátkem svého slováckého přestrojení.“³⁹

Snímky zakladatele reportážní fotografie Rudolfa Brunera-Dvořáka zachycují následné prolínání světů, „nenucené veselí nejen pánů, ale i lidu slováckého, hudbu, zpěv, tanec – vše lidové, původní, ryzí, nevymyšlené“,⁴⁰ což by jinde než na zahradě před Uprkovým vinným sklípkem asi nebylo možné. Předpokládaný střet dvou světů se nekonal. Několikahodinový pobyt A. Rodina spolu s družinou na moravském venkově představuje i z dnešního pohledu výjimečnou událost a více než naplňuje pojem zážitková turistika.

Zastavení VI., pondělí 2. června, Hodonín, večer

Zpáteční cesta z Hroznové Lhoty se zpozdila, závěrečný banket v Hodoníně se musel posunout na pozdější dobu, organizátoři zrušili i další bod programu – zájezd do Kroměříže. Zážitky z pobytu ve lhotské Arkádii se staly společenským vyvrcholením návštěvy na Moravě. Návrat do reality byl nedobrovolný, společnost litovala vytržení z „ráje“. Rodina očekávala opět večere se stovkou hostů, se třemi přípitky s výrazným politickým/národnostním podtextem. Vše doprovázel více než pestrý hudební program: gajdoš a Trnovi hudci, kteří přijeli s výpravou z Hroznové Lhoty, tamburaši hodonínského Sokola a místní kapela „hudebníků hodonských“. K tomu ještě Braunerová přidává odkaz na folklórní program: „Na večerní slavnost byly ještě přizvány nejkrásnější selské dívky z Lanžhota a Břeclavi se svými galány. Tance a zpěvy započaly s novou svěžestí, jakoby právě jsme se byli k radovánkám teprve sešli. Rodin setrval mezi námi do půlnoci, pln radosti, a jak sám pravil louče se, posilněn pohledem na tolik jadrné, zdravé a typické krásy.“⁴¹ Jako den předešlý tak i poslední večer se zábava rozjela naplno až po mistrově odchodu k odpočinku.

Zastavení VII., odjezd z Hodonína do Vídně, úterý 3. června, ráno

K odjezdu z Hodonína do Vídně se váže vzpomínka na Rodinovu tajnou cestu na místní trh, kam se vydal ráno před odjezdem a pod dojmem zažitého tam zakoupil několik keramických džbánů „črpáků“, které přibalil k zavazadlům.

Nákup absolvoval sám, jeho doprovod odchod z nocležiště nepostřehl, a mistr tak mohl atmosféru trhu zažít v anonymitě a bez tlumočnicků.⁴²

Dozvuky Moravské Hellas

Rodinovská cesta představovala pro její přímé účastníky vytržení z běžných pořádků. Pobyt v přítomnosti mistra posunul i je do centra pozornosti široké veřejnosti. Realitu po návratu do normálu zachycují stránky peněžního deníku *Výdaje a příjmy*,⁴³ který si velmi pečlivě vedla Z. Braunerová. Strohé údaje a suchá čísla již neodrážejí emotivní atmosféru přítomnosti mistra či „krásu krojů“, ale dokládají věcnost každodennosti. Od fotografa Brunera-Dvořáka dostala za „fotografie ze Slovácka s Rodinem“ účet na 12 korun. Stránka se záhlavím „Červen“ pak na čtvrtém řádku obsahuje zápis „Výlet na Moravu s Rodinem 35 k“. V porovnání s částkou za třicet měsíčních obědů, za které vydala „10,50 korun“, je to poněkud nepoměrné.⁴⁴ Květnový zápis týkající se pražské části Rodinova pobytu pak obnáší další částky: „banquet Rodin – 5 korun, Rodinův večírek v Mánesu – 5 korun“. Braunerová si rovněž koupila *Katalog výstavy Rodin* za 0,50 korun, stejně stála vstupenka na mistrovu výstavu. Ve výdajích za květen a červen se objevují položky jako „nový deštník (4 k), šmuk na večírek (1,50), 2 páry rukavic (2,40 k), nová černá kazajka (13,50), fialky na klobouk (0,50)“, svádějící k domněnce, že si je jako módy znalá žena poříдила pro tuto významnou příležitost (ale v tomto případě se jedná o přání, které je otcem myšlenky). Nicméně deník *Výdaje a příjmy* mluví střízlivou řečí.

Přítomnost minulého

Hýlom, hýlom, / Můj koníček má něco v uchu, / Že kromě Rodina / Vezeme i Alfonse Muchu...

Takto vyvolával vyvolávač banderia v sobotním odpoledni 18. června 2022 v Hroznové Lhotě v rámci remaku cesty A. Rodina a jeho družiny. Oslava Rodinovské cesty v roce 2022 vycházela z kulturního rozhledu intelektuálního okruhu zainteresovaného na životě regionu, kde povědomí týkající se působení významných osob ve vazbě na Slovácko je i v širším měřítku živé. Do přípravy rekonstrukce tehdejšího příjezdu se zapojilo obyvatelstvo obcí Kněždub, Tvarožná Lhota a Hroznová Lhota. Opět kočáry, automobily (nově doplněno o kola, velocipedy), banderia nahradily dvojice krojovaných jezdců ze Skoronice, Kunovic, Hluku a Hroznové Lhoty, lidé v krojích. V kočáře jeli spolu s „mistrem Rodinem“, „Alfons Mucha“ a „Zdenka Braunerová“, kteří vlídně zdravili přihlížející.

O 120 let později se zjevil obraz historie „za zrcadlem“, aby připomněl, že i zdánlivé marginalie odrážejí velké události. Významný host zde stopu zanechal, a tak v roce stodvacátého výročí několikahodinového výletu z Hodonína do Hroznové Lhoty malíř František Pavlica z Kněždubu spolu s okruhem stejně smýšlejících přátel a sousedů inicioval jeho připomínku. Časový i významový posun snad nejlépe ilustrovala skutečnost, že tehdejší „lid“ byl nahrazen členy folklórních souborů a nadšenci pro historii a doprovod banderií obstarali účastníci Jízdy králů, která nyní figuruje na Seznamu nehmotného kulturního dědictví UNESCO.

Na pozadí těchto událostí a s časovým odstupem zhruba sta let tak zjišťujeme, že v přístupu ke zprostředkování obrazu o tradiční kultuře na

Moravě se toho příliš nezměnilo. „Svátek a slavnost žije v současném světě dál a jako vždy v dějinách na sebe bere podobu a formy jak času, tak společnosti, v níž se odehrává.“⁴⁵ ■

/ Fotografie jsou převzaty z připravovaného katalogu k výstavě *Pražská Pallas a Moravská Hellas, 1902: Auguste Rodin v Čechách a na Moravě. I*

- 1 Více Stanislav Brouček – Richard Jeřábek (ed.), *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska, O-Ž*, Praha 2007, s. 1131.
- 2 Na těchto ikonách je postavena propagace Moravy, pro niž jsou z hlediska turistického průmyslu neodmyslitelné.
- 3 Více Josef Vydra, Svéráz, letoráz, nehoráz (tři doby a tři druhy svérázu), in: *Věci a lidé*, 9–10, 1953, s. 417.
- 4 Např. *Světlozor*, 12, 1840; *Světlozor*, 15, 1886, s. 235.
- 5 A. V. Kožíšek, Kapitola o slováckém kroji, *Svaz*, III, 1913, 12, s. 203.
- 6 Jiří Rak, Exotismus doma aneb venkov versus město, in: Kateřina Bláhová – Václav Petrbok (eds.), *Cizí, jiné, exotické v české kultuře 19. století*, Praha 2008, s. 221–227, cit. s. 222.
- 7 Podílela se i na přípravě Národopisné výstavy československé v roce 1895.
- 8 Více viz Božena Nováková-Uprková, *Besedy s Jožou Uprkou*, v Ostravě 1996, s. 158.
- 9 Více Petr Mička, Rod Hudečků z Velké nad Veličkou a jeho podíl na udržování hudebních tradic na Horňácku (magisterská diplomová práce), Ústav evropské etnologie FF MU Brno 1906, https://is.muni.cz/th/otc6x/Diplomova_prace_Hudecci, vyhledáno 21. 7. 2022.
- 10 Archiv, Středočeské muzeum v Roztokách, i. č. 290, Av 89/98.
- 11 „Z. Braunerová, A. Mucha, K. Mařatka, sochař Herčík, zpravodaj *Národních listů* V. Hladík, mistr štětcem Špillar, majitel uměleckého závodu p. Vilím, prof. Sucharda se svým otcem, Jiránek, malíř, sochaři Rous, Šaloun, p. Dvořák, majitel fotografického závodu Dvořák a sochař Fr. Úprka.“ *Moravská orlice*, XL, 1902, č. 125.
- 12 Více Jiří Mucha, *Kankán se svatozáří*, Praha 1969, s. 211.
- 13 *Rozhledy*, 1902, č. 37 (14. 6.), s. 1002.
- 14 *Moravská orlice*, XL, 1902, č. 125, cituje vypravení dvou vlaků z Brna, shromáždění sokolských jednot z Blanska, Boskovic, Letovic a z Rájce a hasičských sborů.
- 15 Ibidem.
- 16 Zdenka Braunerová, *Popis Rodinovy cesty na Slovácko*, Památník národního písemnictví, č. inv. 1986–1987, verze 1, s. 4.
- 17 *Moravská orlice*, XL, 1902, č. 126 (4. 6.).

- 18 Ibidem. Změna nálady nastala poté, co Fr. Mareš zinscenoval s průvodčím kontrolu jízdenek ve francouzštině.
- 19 *Rozhledy*, 1902, č. 37 (14. 6.), s. 1002.
- 20 *Lidové noviny*, X, 1902, č. 126 (4. 6.).
- 21 Jan Hudeček, pocházející z Kuželova, byl nejen malíř, ale i hudebník hrající s muzikou Pavla Trna.
- 22 Umělecká výstava slovenská byla vnímána jako prezentace české a slovenské sounáležitosti.
- 23 Závěr slovenské výstavy umělecké, *Hlas*, 1902, č. 130 (8. 6.).
- 24 Braunerová, c. d., s. 2–3, 7.
- 25 Ibidem, s. 15.
- 26 *Ilustrovaný svět*, II, 1902, č. 17, s. 528.
- 27 Braunerová, c. d., s. 7–8.
- 28 Ibidem, c. d., s. 9.
- 29 J. Uprka nechal původní venkovské stavení z nepaléných cihel přestavět dle návrhu Dušana Jurkoviče.
- 30 Více Václav Frolec (ed.), *Slovácko 1905. Ze vzpomínek a fotografií Karla Dvořáka z počátku 20. století sestavil a komentuje Václav Frolec*, Brno 1991, s. 10–11.
- 31 Starosta města Kyjova, advokát Fr. Hess, podnikatel F. Redlich z Hodonína – sponzor J. Uprky a hodonínské výstavy.
- 32 *Rozhledy*, 1902, č. 37 (14. 6.), s. 1002.
- 33 Braunerová, c. d.
- 34 *Moravská orlice*, XL, 1902, č. 126 (4. 6.).
- 35 Ibidem.
- 36 Viz Braunerová, c. d., s. 17.
- 37 *Lidové noviny*, X, 1902, č. 126 (4. 6.), s. 5.
- 38 Viz Braunerová, c. d.
- 39 *Moravská orlice*, XL, 1902, č. 126 (4. 6.).
- 40 Závěr slovenské výstavy umělecké, *Hlas*, 54, 1902, č. 130 (8. 6.).
- 41 Viz Braunerová, c. d., s. 21.
- 42 Viz Božena Nováková-Uprková, c. d., s. 160.
- 43 *Deník výdajů a příjmů*, Středočeské muzeum Roztoky, archiv, i. č. 10, Av 6/90.
- 44 Příklady kupní hodnoty peněz (měna 1 rakouská koruna (K) = 100 haléřů) v roce 1900: týdenní mzda nevyučeného dělníka při pracovní době 60 hodin týdně – 16,30 K, oběd v Plzeňské pivnici v Brně – 80 haléřů, 1 kg chleba – 0,27 K. V roce 1905 obvyklý plat nižšího úředníka – 120 K měsíčně, denní mzda zemědělského dělníka při pracovní době 12–14 hodin – 50–70 haléřů. Více: Vladimír Filip: *Papírové peníze 1759–1918. Od Marie Terezie po Karla I. / Papiergeld 1759–1918. Von Maria Theresia bis Karl I.*, Brno 2005.
- 45 Josef Válka – Miloš Štědroň, Svátky a slavnosti v dějinách kultury, *Opus musicum*, 10, 1985, s. 297.

Hana Dvořáková, vedoucí Etnografického ústavu Moravského zemského muzea v Brně.

Básníkem bývám pouze v noci

Polský básník, kněz a historik

Janusz Stanisław Pasierb (1929–1993)

V minulém čísle jsme publikovali básně Františka Xavera Halaše, který kromě vlastní tvorby překládá polskou poezii. V rukopise zůstávají jeho překlady veršů Janusze Stanisława Pasierba (1929–1993), shromážděné v souboru s pracovním názvem *Nitro dlaně*. Polský básník, kněz a historik se narodil 7. ledna 1929 v městečku Lubawa ve Varmijsko-mazurském vojvodství, v rodině učitele. Po maturitě na lyceu vstoupil do semináře, kněžské svěcení přijal v roce 1952. Ve studiu pokračoval na někdejší Akademii katolické teologie ve Varšavě, kde později působil jako profesor. Absolvoval řadu studijních pobytů v zahraničí, mimo jiné v Římě na Papežském institutu křesťanské archeologie. Inspirace nepřeborným uměleckým bohatstvím Věčného města se také zrcadlí v řadě jeho básní. Své kněžské povolání spojil s menší varšavskou farností svatě Terezie z Lisieux v ulici Tanka. Debutoval poměrně pozdě, v roce 1972 v *Tygodniku Powszechném*. Vydal celkem třináct básnických sbírek a několik knih esejů. *Poeta doctus*? To by bylo nespravedlivé a jednostranné, neboť jde o dva konce téže hole – tím prvním je právě *poeta natus*. Svou úsporností a na minimum

redukovanou diakritikou připomínají Pasierbovy básně Zbigniewa Herberta; jsou ovšem vsazeny do odlišného referenčního systému. Také duchovní poslání a básnický dar fungují u tohoto básníka jako spojitá nádoby, což se neobejde bez napětí a beze chvění, jak je tomu v krátké básni bez názvu: „tak často / opakuji pro jiné / v první osobě / toto je moje tělo / moje krev a smrt / že pro vlastní užití / zůstává mi pouze / předposlední výkřik“. (jfm)

♦♦

Bližní

slovo
teplé jak blízkost
chladné jak jizva

stále znova
je každé setkání ranou
každá vzpomínka jizvou

Nitro dlaně

nitro dlaně
není-li zaťatá v pěst
je otevřené jako bratrství

je všude všechno blízko
v kraji pohoří nesoucích
jména dalekých planet

nejprostší metafora dlaň
pojí tělo s vesmírem
je krajinou předzvěstí

neodvracej zrak
i když čtení z dlaně
je jako operační zákrok
v otevřeném srdci

Rozhovor o básníkovi

co ty můžeš říci o básníkovi
vždyť nevidíš vedle stojícího démona
co ty můžeš
můžeš popsat boty kravatu
ženu básníka či milenku
můžeš říci je pijan a šílenec
protože nevíš kdo stojí vedle nebo za ním
můžeš dokonce básníka beztrestně zabít
a stále nebudeš nic vědět
tak dobře se zamaskoval
tak neviditelný byl
onen anděl či démon poezie
který stál při něm věrně a bezmocný

Probud' se harfo

Probud' se harfo a citero
mladé silné prsty
zatoužily z tebe vydobýt žalm

sešli se dva
zlatovlasý už hra
a temný král
je tu však i třetí:
zlý duch

David sáhnul do strun
Saul pozdvihuje kopí

probud' se harfo

je válečné předjaří
po honitbě v ghettu Němci
odjíždějí

zbylo tu pár mrtvých
na dřevěné káře
z jejího boku visí

jedna nahá paže
ztuhlé prsty se však hýbou
užily loukotí
jako strun

po tolika letech
probud' se

Židovský hřbitov v Praze

mezi měšťáckými paláci
 otéká a chvěje se zem
 ptáci vykřikují v žlutém povětří
 a náhrobky se chvějí
 už vzbudili se mrtví
 hledají si pod zemí cestu
 ke světlu na svět a k soudu
 kde se už počíná konec
 kosti už zaslechly slovo
 nad šepotem rabínů středověku
 vznesl se lament
 soudného dne
 „Slyš Izraeli“
 nejhalasněji křičí
 náhrobky z papíru
 obrázky od dětí
 v terezínském ghettu

Chagallův Mojžíš

mohutný jak strom
 zelený jak strom
 vrhnul na zem desky
 nerozbily se a spíš jsou vystavěny
 znova i když o tom není zmínka v Písmě
 i mladí smějí milovat se v nebi nad měsícem
 do zlatého telete nedoroste citronový oslík
 bděle oslavený šábés
 snad nezavrší dneska pogrom

V Pradu

v muzeu Prado
 si obrazy a sochy
 prohlížejí lidi

 chlapecké dívky
 dívčí chlapce
 dorůstající starce
 otrhané lordy
 decentní černochoy
 kněze v civilu

jedině
 potrhlý Bosch
 zvaný zde El Bosco
 nediví se ničemu

maluje Zahradu rozkoše
 předvídal jisté
 zmatení pojmů

Příliv

noc co noc
 druhá strana měsíce
 pohne v nás
 temným mořem
 a vzdouvá ho vysoko
 lesklé hrozné
 přes sloupy mlčení
 nad nevyšinutelné hvězdy

Ohněm

nedělí mě od světa
tlustá zeď či tenká stěna
pouze oheň

neodděluje mě od věcí
dech nebo tlukot srdce
pouze oheň

nesbližuje mě s člověkem
jeho má krev a tělo
pouze oheň

a s Bohem mě nespojí
chladný oblak nebo vzduch
pouze oheň

Srovnávací metoda

v Kapitolském muzeu
v němž tentokrát pobývám k večeru
pro poučení sestavené
ve dvou sousedních sálech
hlavy cízarů i básníků a mudrců

ty první ukazují
jak rychle zvrhává se absolutní moc
druhé jsou smutné a směšné
odhalují pravdu méně potěšitelnou
že myšlení dozrává v svobodě a trýzni

Universita

fray Luis de Leon
se vrátil na katedru v Salamance
po několika letech vězení
za svůj pohled (teologický)
a začal svůj výklad před shromážděným
zástupem studentů slovy
decimus ayer
řekli jsme si včera

co to bylo: –
pýcha?
roztržitost?

či byl fray Luis toho názoru
že kultura
je především utvářením
návaznosti

Chození za školu 5. 5. 80 (WAGARY)

Janu Twardowskému

byl jsem nedávno za školou
a uviděl jsem toho který jako já
proklouzl májovou tlačenicí
u Wisły

byl to Pán Bůh

prchal
z jakési příručky

* * *

od rána mží
s chutí by se dalo jít ulicemi
pod tímto drobným deštěm
s někým koho hodně milujem
promoknout spolu
až na samo srdce

nebo sami
písčitou cestou pod lesem
snažit se nepoztrácet
ždibec čerstvé trávy
rostoucí v úbočí
kde
nerozhodně vyčkávají
dlouhé řady krupěj

Potom

léto zvětralo
jako krystal soli
zvučí bílé slunce

Přiliv

noc co noc
druhá strana měsíce
pohne v nás
temným mořem
a vzdouvá ho vysoko
lesklé hrozné
přes sloupy mlčení
nad nevyšinutelné hvězdy

Piero di Cosimo: Portrét Simonetty Vespucci, kolem roku 1490. Foto: Wikimedia Commons

Simonetta

tvůj profil barvy čajové růže
oblaka třikrát opakují

první ozvěna je temně věštecká
druhá zlatá a třetí blankytná

za tebou dva zelené stromy
před tebou jeden bez listí

těžké pletence vlasů protkaných perlami
vysály z tebe zbytek krve

za chvíli černý had
jako náhrdelník uzavře kruh

tvé tělo bude vydáno podzimu
nitro broskve kterou nůž otvírá

Jen v noci

básníkem bývám
pouze v noci
po těžkém dni

hluchý a slepý vůči světu
uzavřen v tvrdé mušli snu
umírám hrozným údivem
vidím poctivě a jasně

když se budím a dýchám prózu
na nic si nevzpomínám

Přísliby

neslibuji lidem že budou zítra moudřejší
a lepší jedni k druhým
nebudu je obelhávat
vizemi nového světa
nepředpovím dobré počasí
klidné stáří
zlatý podzim
zimu a zemi lehkou

řeknu totéž co má matka
šeptala cestou do špitálu:
je zle
tohle opakují
a prosím Boha
aby nás odčaroval

* * *

tak často
opakuji pro jiné
v první osobě
toto je moje tělo
moje krev a smrt
že pro vlastní užití
zůstává mi pouze
předposlední výkřik

Ptání

pole a zeď
ptají se stejně
čím je ti hranice

/ Z vydaných básnických sbírek Janusze Stanisława
Pasierba vybral a přeložil František Xaver Halaš. /

Z Toruně do Ostravy

Dva divadelní festivaly

Josef Mlejnek

Covidová pandemie silně poznamenala minimálně celé dvě divadelní sezony, především na mezinárodní úrovni. Rušily se mezinárodní akce a domácí produkce se omezovala na streamované přenosy nebo záznamy. Po obnově standardních divadelních poměrů bylo všeho najednou moc a řada podniků se vzájemně překrývala. Ve dnech 21.–27. května 2022 proběhl v Divadle Wilama Horzycy v polské Toruni 26. ročník mezinárodního divadelního festivalu Kontakt, který se konal prakticky ve stejnou dobu jako neméně prestižní brněnská přehlídka Divadelní svět. Kontakt se od sezony 2010 koná jednou za dva roky. Kvůli covidu-19 byl v roce 2020 zrušen a loni se v náhradním termínu uskutečnila pouze přehlídka několika domácích divadel. Letos se naštěstí mohly na festivalu znovu představit také zahraniční scény: Thom Luz přivezl z Curychu obraznou filosofickou meditaci *Písně beze slov*, viděli jsme litevskou adaptaci von Horváthových *Povídek z Vídeňského lesa* a zvláštní přepis Čechovových *Tří sester* do současné Bukurešti od rumunského režiséra Radu Afrima. Polské

Jana Plodková a Vojtěch Vondráček
v inscenaci *Ztracené iluze*. Foto: KIVA

divadlo reprezentovala pouze domácí scéna dramatickým převodem románu-ságy Marii Dąbrowské *Noci a dny*, po dlouhé době bylo na Kontaktu zastoupeno také české divadlo – dramtizací Balzakových *Ztracených iluzí* Divadla Na zábradlí. Součástí festivalu byla premiéra scénické performance-apelu *Život pro případ války*. Na její realizaci se vedle domácí scény podílely také místní kulturní instituce a vystoupily v ní s vlastním programem ukrajinské umělkyně žijící po ruské invazi na Ukrajinu v Polsku. Ruské divadlo, které mělo od počátku devadesátých let na Kontaktu vždy výrazné zastoupení, tentokrát z pochopitelných důvodů chybělo, a nejspíš bude chybět delší dobu. Na rozdíl od dob před pandemií byla letošní přehlídka nesoutěžní a obešla se tedy bez mezinárodní jury. Odpadlo dohadování o tom, kdo si odnese hlavní cenu, i občas vzrušené debaty o mnohdy kontroverzních rozhodnutích poroty. I tato skutečnost přispěla k soustředěně komornímu, téměř „lázeňskému“ průběhu festivalu.

Písně beze slov

Festival zahájila performance švýcarského režiséra Thoma Luze *Písně beze slov* nazvaná podle stejnojmenného klavírního cyklu Felixe Mendelssohna Bartholdyho, jehož melodie také provázejí dění na scéně. Herci jsou zároveň (skutečnými) muzikanty, jeden z nich stojí u klavíru – vidíme úhozy do kláves, ale nic neslyšíme, zvuk se objevuje ve chvíli, kdy se na interpreta zaměří světla reflektorů; podobně na sebe navazuji a jsou i provázány ostatní komponenty celkového scénického efektu. Jde o „citace“ různých složek a teprve jejich souhra nám předkládá určitou zprávu, přesněji šifru. Prostor, světlo a tma, zvuky, mlha, sníh s deštěm. Reflektory a reproduktory. Vystává rovněž otázka, co je přirozené a co je umělost, nápodoba, *simulacrum*, lidská vsuvka v podobě automobilu. Obrazy se vynořují, neřadí se pouze v kauzálním sledu. Ze souhry všech komponent vyplyne závěrečný obraz srážky automobilu se srnou. Mrtvé zvíře, havarované auto s otevřenými dveřmi a rozsvícenými světly, padající sníh. Lidé, lidský faktor, jsou pryč, zmizeli. Jde o výzvu, o varování světa v ohrožení? Světa přírody nebo přirozeného světa vůbec?

Dvě divadelní transplantace

Rumunský režisér Radu Afrim svoji adaptaci *Tři sestry* (premiéra v roce 2019) opatřil pro jistotu podtitulem (*Mimo*)*řádně volný scénář vycházející z A. P. Čechova*, čímž se předem pojistil proti výhradě, že dílo klasika pro něj představuje pouhý odrazový můstek pro vlastní kreaci. Existují totiž jakési čechovovské „váhy“, které je opravdu umění rozhoupat tak, aby o sebe netloukly.

V případě Afrimovy inscenace z roku 2019 se s trochou nadsázky dá spíš než o adaptaci a zesoučasnění hovořit přímo o *transplantaci*. Děj se odehrává v přítomnosti, rodina Prozorových přísluší k ruské enklávě v Bukurešti. Z postav mimo jiné vypadl Solený, Tuzenbach tak musí zemřít jinak než v souboji s ním – ulpělo na něm podezření ze špionáže. Na rozdíl od původní verze se v inscenaci objevuje Veršininova pološílená žena s enigmatickým jménem Persefona. Především si však režisér ze jména syna Andreje a Nataši, jemuž matka škádlivě říká Bobíku, vytvořil postavu Bobbyho, jde však o již téměř dospělého Natašina syna z prvního manželství. Chlapec se pohybuje v astronautickém skafandru – jde asi o asociaci na základě shody se jménem jednoho z amerických astronautů první generace Roberta Crippena. Právě tato figura mi původně přišla jako bizarní „léblovský“ nápad. Nicméně ve hře se „filosofuje“ o budoucnosti, byť většinou na provinční způsob, v samotném závěru o ní sní i samotné tři sestry. A v běžných představách řady generací se s budoucností spojovaly právě lety do vesmíru. Podstatné u Afrimova výkladu je ale spíš to, že nedospěle naivní a přezíraný

Tři sestry z Bukurešti, vpravo „astronaut“ Bobby.
Foto: Adi Bulboaca

Litevské *Povídky z Vídeňského lesa*, v popředí Paulina Taujanskaitė. Foto: Laura Vansevičienė

Bobby má svou čistotou tvořit protiklad našeho pokleslého, ne-li upadlého světa, jehož sugestivní (a až opulentní), ale také skličující scénický obraz přináší Afrimův neortodoxní výklad *Tři sestry*. Čechovovská závaží rumunský režisér jaksepatří rozhýbal, ale bylo by nespravedlivé tvrdit, že do nich jen tak nazdařbůh praštil. Oslabeno bylo ovšem nesentimentální existenciální soucítění ruského klasika se svými postavami.

Jako divadelní „transplantaci“ lze označit také *Povídky z Vídeňského lesa*, které s litevským Státním divadlem mládeže z Vilnius nastudovala lotyšská režisérka Yana Rossová. Možná by dokonce šlo změnit název na *Povídky z Vilenského lesa*, neboť děj dramatu Ödöna von Horvátha přesadila z vídeňských třicátých let do syrové litevské současnosti. Odhlédneme-li od vypuštění některých postav a časově posunutých událostí v životě hlavních představitelů, přejímá proslulá režisérka Horváthovu základní dějovou osnovu příběhu nešťastné lásky dcery obchodníka s kouzly Marianny – v litevském přepisu Maryté. Přesazení však nelze učinit mechanicky nebo jen napolovic. Místo selankovitého prostředí osmé vídeňské čtvrti vidíme interiér jakéhosi chátrajícího postsovětského kulturáku, tělocvičny, místo

pláže saunu, v připojené kuřárně probíhají různé „mezilidské“ interakce, litevští vlastenci hovoří s patosem o vlastním národě. Kontrast k vznešeným idejím tvoří jejich chování v opilosti nebo potmě. V litevském představení pochopitelně není místo pro melodie Straussových vídeňských valčíků, nahrazuje je vyprávění zvláštních litevských pohádek, při kterých se mi vybavily vyřezávané dřevěné figury démonů, s nimiž se lze setkat na litevských hřbitovech. Yana Rossová právě na Mariannině příběhu, pokleslé cesty od zasnub k sňatku, zpestřené intermezzem porna na Skypu, posouvá otázku *institute* manželství do mnohem vyostřenější podoby, než tomu bylo téměř před sto lety, kdy rakouský dramatik napsal svoji hru. I zde se ovšem naskytá otázka, zda se podobným přesazením neztratí víc, než se získá. Tuto spornou stránku inscenace vyvažují znamenité herecké výkony – přímo nesmazatelný dojem zanechala Paulina Taujanskaitė v hlavní roli.

Úspěšné Ztracené iluze

Letos v únoru zemřela polská režisérka a v devadesátých letech ředitelka toruňského Divadla Wilama Horzycy Krystyna Meissnerová (1933–2022). Polskému divadlu sloužila doslova do posledního dechu. V roce 1991 v Toruni založila festival Kontakt, jenž měl po pádu železné opony v jejím pojetí za cíl kulturní „sešívání“ východní a západní Evropy. Desetiletí festivalu pod jejím vedením také představuje zlatý věk, v té době se na něm představila řada světových scén a divadelních tvůrců. Díky Kontaktu jsme se mohli postupně seznamovat s kreacemi velkých režisérů jako Nekrošius, Lupa a řada

dalších. Krystyna Meissnerová bohužel neměla příliš vřelý vztah k českému divadlu a nepozvala na Kontakt režiséry Petra Lébla nebo J. A. Pitínského, za něž jsme právě v devadesátých letech v Toruni silně „lobbovali“. I v následujících letech byla česká účast v Toruni spíš výjimečná a ne zrovna reprezentativní. Po letošním úspěšném toruňském vystoupení Divadla Na zábradlí se *Ztracenými iluzemi* v režii Jana Mikuláška by mohlo dojít v tomto směru k průlomů. Režisér jako by přijal za svůj postřeh Oscara Wilda, že při sledování osudů hlavních postav Balzacova románu se z našich přátel stávají stíny. Na pozadí „obrazoborecké“ scény dominují v představení výrazné herecké kreace, za všechny musím uvést alespoň Vojtěcha Vondráčka v hlavní roli. V čem jsou *Ztracené iluze* dnes „aktuální“? Naléhavé je především vyznění celého představení jako apelu k „čistotě za každou cenu“, jinak budou zlé všechny konce.

Příští Kontakt bude už příští rok a má být znovu soutěžní. České divadlo by nemuselo v Toruni chybět ani tentokrát.

Ostravská Dream Factory

Čtrnáctý ročník ostravského festivalu Dream Factory se naštěstí s Kontaktem překrýval jen částečně, takže se po přesunu z Toruně dala zhlédnout dobrá polovina představení. Název přehlídky je trochu zavádějící, protože rozhodně nejde o továrnu na sny v hollywoodském stylu. Jejím zakladatelům tanul na mysli především postindustriální charakter města Ostravy – řada představení se donedávna konala v areálu Dolu Hlubina a vyhaslých Vítkovických železáren. Za svůj mezinárodní charakter vděčí

festival především účasti slovenských a zčásti i polských scén, ale v tomto ohledu záměrně nechce konkurovat Brnu nebo Plzni. Udrží si po celou dobu vyvážený charakter, kromě alternativního nebo apelativního divadla jsou v Ostravě k vidění i klasická představení. Nejinak tomu bylo i letos. Vedle autorské performance *Baletky* Miřenky Čechové nebo plenérové akce herců ústeckého Činoherního studia *Černá sanitka*, určené pro obyvatele vyloučených lokalit v severních Čechách, byla v Ostravě k zhlédnutí fraška Michaela Frayna z osmdesátých let *Bez roucha* v brilantním nastudování souboru Divadla v Dlouhé. Režisérka Hana Burešová zkrátila text hry britského dramatika zhruba o třetinu a představení, typické divadlo o divadle, v němž fatálně nic nefunguje, vše se hroutí, ale nezboří, má spád, a díky tradičním oporám pražské scény (za všechny Helena Dvořáková, Jan Vondráček) i novým akvizicím (jako Štěpánka Fingerhutová) nepostrádá esprit.

Po všech kříženích a transplantacích klasiků jsem s úlevou přijal tradiční pojetí Čechovova *Višňového sadu* v Divadle Antonína Dvořáka,

Bez roucha – Helena Dvořáková, Ondřej Rychlý, Jan Vondráček, Klára Sedláčková-Oltová. Foto: Martin Špelda

v režii Vojtěcha Štěpánka a s výraznými hereckými výkony. Platí to o představitelce hlavní postavy Renátě Klemensové, ale především o váhavém, rozpaky špatně skrývajícím Lopachinovi v podání Martina Dědocha. Představení se nakonec docela obešlo bez aktualizací v podobě motorových pil a jejich „nelítostného“ řevu při kácení višňového sadu.

Spisovatelka, choreografka a performerka Miřenka Čechová vychází ve svém představení jedné herečky ze své stejnojmenné knihy a také vlastní zkušenosti – měla/chtěla (?) se sama stát baletkou. Její vystoupení je filipikou proti stresům a deformující drezuře v baletu a podobných disciplínách. V jednu chvíli stojí na scéně zcela nahá a poněkud koketně říká do obecnstva: Víím, že se díváte, ale děláte, že se nedíváte. Tuto vtipnou repliku si trochu pokazila v závěru, když po své výpovědi, již oblečená, poněkud nadneseně divákům tvrdí, že skutečně nahá před nimi stojí až teď. Na té drezuře určitě něco je, zvláště když si připomeneme dětské oběti rodičovských ambicí ve sportu. Ale na druhé straně „netísňen, neproplyneš“, jak praví Vladimír Holan. A téměř všichni virtuosoové tvrdí, že bez tvrdé ruky nad sebou by se nikdy nestali tím, čím dnes jsou.

Student Factory

Novinkou letošního ročníku, která by se napříště měla stát trvalou součástí festivalu, byla sekce Student Factory. Ze čtyř představení studentských divadel jsem stihl tři a největší dojem na mě udělala bakalářská práce režiséra Lukáše Lipčáka z banskobystrické Akademie umění,

který s hereckými kolegy nastudoval hru britského autora Martina McDonagha *Stratit ruku ve Spokane*, kterou před časem uvedl pražský Činoherní klub pod názvem *Ujetá ruka* (s Markem Taclíkem v hlavní roli). Propracované charaktery, slušně stupňované napětí. Ze dvou českých představení – *Tancovaczky* (tak si název *Mrožkovy hry* na DAMU přepsali) a přepoetizovaného nastudování Neveuxova díla *Julietta aneb Snář* (JAMU) – jsem měl dost rozpačitý dojem. Na malém festivalu Kopřiva v Kopřivnici jsem už letos v dubnu viděl maturitní představení herecké VOŠ Mandragora ze Zlína – osm dívek a jeden chlapec (takové bylo složení ročníku). V režii Jana Tomandla student a studentky nastudovali dramatizaci knihy Světlany Alexijevičové *Válka nemá ženskou tvář*, vycházející ze vzpomínek žen bojujících za druhé světové války v armádě po boku mužů. Vedle současné války na Ukrajině jde o aktuální důkaz, jak brutálně Rusko v minulosti i nyní zacházelo a zachází se svým lidským „materiálem“. Vygradované napětí, soustředěné herectví – a bylo vidět také několik talentů, příslibů do budoucna, ale hlavně to, že se studenti na škole něčemu naučili. Škoda, že nemohli přijet do Ostravy.

Aniž bych chtěl polemizovat s Miřenkou Čechovou, která nepochybně má svou pravdu, trochu „drezury“ by u obou českých divadel neškodilo. Přes své výhrady doufám, že se Student Factory stane trvalou součástí festivalu. ■

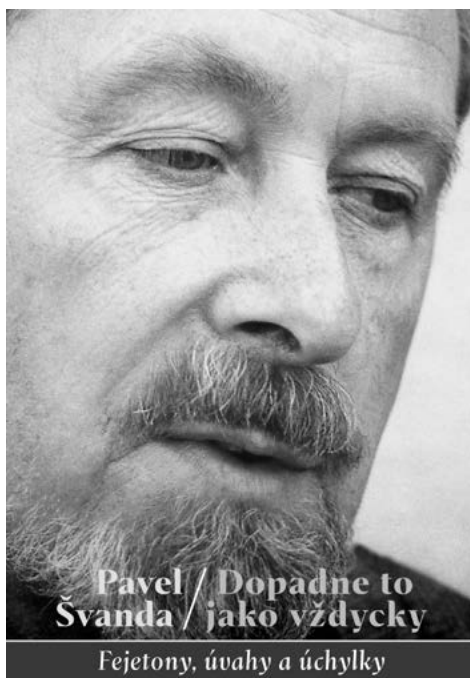
Josef Mlejnek (1946), básník,
kritik a překladatel.

Diagnóza: optimista

Nad novou (poslední?)
knihou Pavla Švandy

Karel Komárek

Pavel Švanda: *Dopadne to jako vždycky. Fejetony, úvahy a úchylky*. Brno: CDK 2022, 308 stran

Pro čtenáře je to kniha, jak se říká o některých PC programech, „intuitivní“: ani v tiráži se nedočteme, kdy byly jednotlivé texty původně publikovány, a pouze některá bezprostředně komentovaná témata, jako je na jednom konci migrační krize a na druhém napadená Ukrajina, nám umožní odvodit si *terminus post quem* i *ante quem* jejich vzniku: je to období zhruba posledních deseti let. Tomu odpovídají i roky vydání předchozích autorových knih *O intelektuálovi, který se necítí dobře* (Atlantis 2012) a *Kulturní i nekulturní záznamy, střepiny, pomluvy* (JAMU 2014). Fejetony (ty poznáme podle odlišného písma, ale i podle námětů a dikce) z větší části zazněly v Českém rozhlasu Brno v pořadu *Zelný rynek*, úvahy (primárně politické, ale se stálým zřetelem k literatuře a filozofii) byly psány převážně pro časopis *Kontexty* a rozhlasovou stanicí Vltava. Celé „sebrání“, jak by řekli pro změnu obrozenci, obsahuje 56 položek, navzájem

relativně autonomních a různě hutných. Není tudíž dimenzováno jako souvislé čtení na dva tři večery: je to spíš suma, kterou můžeme otvírat na kratší chvíle po delší dobu.

Fejetony jen málokdy užívají ich-formu, ale i bez ní zřetelně naznačují, v jakém sociálním a vůbec životním prostředí se autor pohybuje. Mají dvě komentátorské polohy. Jednak jsou to chestertonovské „obrány“ věcí a zvyků, které se jinak obecně kritizují, např. supermarketů nebo předvánočního úklidu a shánění dárků. Ale na druhé straně tu čteme až kazatelské tepání nešvarů, jako je omlouvání psů, kteří napadají kolemjdoucí, obkládání sedadel v tramvajích taškami, hlucení ozvučených aut, kradení starých rodinných fotografií – to už Pavel Švanda kárá s jasnou distancí a v ochranu bere napadené a postižené.

Úvahy se týkají především politiky a komentují se v nich události aktuální (příklady netřeba uvádět), relativně nedávné (převrat roku 1989,

rozdělení federace, vládní krize 2013) a dnes již historické (vznik Československa, Mnichov, konec války a dění z let 1968–1969 včetně smrti Jana Palacha). Téměř na každou z nich má Pavel Švanda, pokud jsem schopen posoudit, originální nebo aspoň nevětšinový názor, samozřejmě nijak bizarní.

Česká otázka

V řadě úvah zaznívá „česká otázka“: jací jsme dnes jako národ, co k tomu vedlo a co s tím můžeme dělat. Autor soudí, že v našich národních dějinách se přinejmenším od 19. století projevovala značná sebestřednost, dojem, že jsme světodějní: husitstvím jsme údajně předběhli dobu, za první republiky jsme byli vzorem demokracie a v osmašedesátém učiteli správného socialismu... Vůči tomu Pavel Švanda vyjadřuje přání, aby v nás „posléze uzrálo pokornější vědomí, že česká otázka nebyla a nebude ani tak světovou otázkou, nýbrž že každá významnější evropská otázka byla a vždy bude i českou otázkou“ (s. 282). Nespasí nás revoluční vize, spíš trpělivost: „Ano, člověku věrněmu své existenci, svému kříži, bude lépe“ (s. 89), formuluje autor své krédo s pomocí známého, už zproteného politického hesla.

Švandovy výklady české otázky se mohou zdát dosti pozvolné, ale na mnoha místech rozhodně nejsou suchopárné: „Zejména tradiční monarchie si přisedaly na půl zadku na Boží trůn. A když se to podařilo, josefinský cízar bez rozpaků vystrkal Boha na okraj. Národní stát je pak chápán jako cízarova církev se svou vlastní autoritou, rituály a mučedníky. Tou cestou šli od 19. století i čeští nacionalisté. Zafliktovali si s protestantismem, aby využili romantické dojetí

nad náboženskými střety 15. a 17. věku. Boha ale nepotřebovali. Spíš jim překážel. [...] Dnešní čeští radikální nacionalové si s náboženstvím, kromě nepřátelského islámu, moc hlavu nelámou. Ostatně jejich Římem je většinou cibulátý Kreml“ (s. 246). Všimněme si na těchto větách jazyka a poetiky: je to vyjadřování nápadité, ale ne improvizující; vtipné, ale ne žoviální. A některé postřehy jsou čtivé už samy sebou, například brilantní srovnání Masaryka a Beneše: „Platonik Masaryk by s námi, jací nyní jsme, asi nesouhlasil. Oportunní diskutér Beneš by se nám dokázal přizpůsobit, jednomu i druhému, a na omezený čas možná i nám všem zároveň. Avšak stojí za to občas si vzpomenout, že právě on přes svůj čilý pragmatismus nezůstal imunní vůči východní, stalinistické infekci protizápadního utopismu. Kdežto Masaryk byl a zůstal člověkem liberálního Západu“ (s. 62).

Nevítaný optimismus

V jednom z fejetonů autor vzpomíná, jak zdvořile vymlouval jedné paní konspirační teorii o očkování proti covidu: „Při loučení jsem byl nedůvěřivě dotázán: ‚Vy jste optimista, co?‘ Jako podezřelý z nějaké exotické diagnózy“ (s. 297).

Ta diagnóza je zřetelná v celé knize. Pavel Švanda je politický optimista, pochopitelně až polistopadový, předtím jistě nebyl, to se domnívám důvodně: „Už jsme si zvykli promýšlet a organizovat průběžnou, pevně institucionalizovanou a relativně hladkou výměnu funkcionářů na všech stupních správy veřejných záležitostí. To je jeden z největších zisků vývoje v posledních desetiletích.“ Takto vděčně mluví dnes málokterý komentátor.

Pak není divu, že je Pavel Švanda také legalista. Vyslovuje obavu z vládnutí „náladovými referendy“ (s. 95). Demokracii podle něho nevylepší ani mítinky, ani kampaně umělců, ani Havlova nepolitická politika, kteroužto ideu si nakonec vypůjčil Babiš, natož policejní zásahy na úřadě vlády: přednost má mít důvěra svobodně zvoleným zastupitelům. Takový legalismus má ovšem háček: „Akutní nálada veřejnosti je vydána tragickým omylům jako všechna lidská bažení po moci“ (s. 96). Potom se můžeme ptát: Existují jen omyly veřejnosti? Omyly v zákonech už ne? Nebyl volební zákon omylem? Co když je špatně napsaná ústava? A pokud někdo vládne nešikovně nebo přímo škodlivě, má ho volič ponechat ve funkci? Není vhodné, když aspoň drží palce nevoleným iniciativám, které – ovšem zákonným způsobem – tlačí na jeho – samozřejmě zákonné – odvolání?

V reflexích současné politiky nemůže Pavel Švanda pominout riziko recidivy totalit: „Na konci 20. století se zdálo, že si od radikálních perspektiv odpočíváme. Dnes je po nich už zase jistá poptávka. Lenin a Hitler, zdá se, opět vyčkávají v levné kavárně na periferii na svou příležitost. Sedí každý u svého stolku. Vladimír hraje šachy sám se sebou, Adolf si něco kreslí. Žijí tam na dluh a po sobě koukají nevraživě. Ale oba doufají, že pro ně opět pošleme“ (s. 75). Jedinečně trefný obraz. Jenomže doba už pokročila. Někteří každou neděli říkáme, že Duch svatý mluvil ústy proroků, ale všichni teď čím dál častěji slyšíme, jak Lenin a Hitler mluví ústy politiků v parlamentě, v médiích i na náměstích. Už nesedí v kavárně – text byl psán před lety. Než kniha vyšla, vyšli oni do světa.

Pavel Švanda je tedy legalista, zastánce práv jednotlivce (osobní iniciativa je svědomitějším

INZERCE

tvar

MĚJTE
VŽDY
DOMA!

předplatné Tvaru
www.itvar.cz/predplatne

DO
KAŽDÉ
DOMÁCNOSTI

hospodářem než všemocný stát), antikomunista nebo šířeji antidiktaturista, kritik národního státu, a má-li nějakou vizi, pak je vizionář spolupráce národů namísto jejich izolace, vyhraňování, nepřátelství. Je také „anonymní pro-life“ podle vzoru „anonymní křesťan“: ne sice organizovaný aktivista, ale určitě výslovný zastánce plodné lásky a odpůrce ideologií nepřejících životu. Kdysi zažil hipíky a osmašedesátníky, takže ho dnes nepolekají tance „zelených a identitářských dervišů a genderových dervíšek“ (s. 264), natož projevy neomarxistů. Z jeho úvahy „Moc a slast“ by se dal sestavit manifest sexuální kontrarevoluce.

A protože pro-life bývá propojeno s vírou, můžeme hned pojmenovat tu jeho: Pavel Švanda je papeženec. Sám to říká v titulech dvou svých úvah. Názory má tradiční, ale vyjadřování netradiční, tradicionalistům málo jednoznačné, rozuměj málo prefabrikované. Mnohý katolický tradicionalista by se asi nenazval papeženec: myslel by, že sám sebe znevažuje, a nepochopil by, že když si někdo říká papeženec, může tím odzbrojit ty, kdo tímto slovem chtějí urážet. A modernistům by mohl být zase málo progresivní: to je divné, ani jedno dogmátko nerozporuje! Přitom četl celý život Junga, Greena, Josefa Šafaříka. Zbývá ovšem otázka, jestli to církev ocení, jestli v té švandovské přemítavé dikci pozná, že je to hluboce upevněná apologie katolické věrouky. A tu že autor hájí v intelektuálních a kulturních kruzích, do kterých odedávna náleží, i když ty se s církví setkávají jen místy.

Optimismus Pavla Švandy zřejmě nebude zbožné přání. Spíš se opírá o konkrétní zkušenosti: „Hrůznou lidskou nedokonalost a zlobu omezují jen naše skromné pokusy o slušnost a pak ovšem výjimečné chvíle, kdy Bůh nečekaně

obrátlí list v knize dějin“ (s. 251). Když to čteme, nepochybně si vzpomeneme na události, které to potvrzují. Ze všech zařazených fejetonů, úvah, ba i z těch úchylek (rozumějme z textů, které o úchylných mluví) se ozývá leitmotiv: přijmi své určení = život, okolí, poměry. Je to břímě (kříž), ale raději ho nes než odmítej, zlepšuj než bourej. Bourání znamená chtít řešit problémy světa potopou světa.

„Dělání knih konce není“ (Kazatel 12,12)

Nová kniha Pavla Švandy je barometr: ukazuje, že je to u nás ještě dobré. Stále existuje doba a místo, kdy a kde mohou takové názory zaznít. Toho si važme. Než zase vzniknou „komise“ a „orgány“, které nastolí cenzuru.

Je to autorova poslední kniha? To spojení má dva významy: buď úplně poslední, kterou napsal, nebo ta, která právě vyšla. Myslím ovšem ten druhý význam. Takže i kdyby Pavel Švanda teď po vydání „úchylek“ odložil pero – pardon: vypnul počítač, a to ne z vyšší moci (Bůh uchovej), nýbrž z vlastního rozhodnutí, bylo by ještě z jeho rozptýlených textů co vydávat: filmové, knižní i divadelní recenze, fejetony z raných 90. let (hlavně z *Lidové demokracie* před jejím zrušením) nebo třeba zápisky z nemocnice, které, jak si vzpomínám, zazněly v rozhlasu. A v sestihu i deník: ten, jak si dovolím hádat, píše autor dodnes. ■

Karel Komárek (1963),
bohemista, působí na FF UP
v Olomouci.

Milé téma

Pavel Švanda

Občas se o tom mluví, a před pár léty to dokonce bylo módní téma: nepodmíněný příjem pro všechny. Vzpomínáte si? Navrhovalo se, aby každý a každá, jimž se povede narodit, měli nárok na pravidelný finanční příspěvek. Od koho? Od státu, tedy ode všech ostatních, kteří by zároveň taky byli příjemci. Takovým smělym tahem by se rázem zjednodušila soustava sociálních dávek. Zmizelo by propočítávání různých nároků, přídatků, dodatků, vyrovnání a jak se to všechno, včetně starobních důchodů, jmenuje. Prostě bychom dostávali každý měsíc jednotnou sumu, se kterou bychom hospodařili rozumně nebo nerozumně, ale nic jiného bychom už po republice nemohli chtít. Unifikace, sjednocení, zjednodušení.

Tady ovšem vyraší pochybnosti. Doposud snad každá reforma směřující k administrativní prostotě skončila v ještě složitějších systémech anebo v technických nesnázích. Rozum tuší, že jakmile by se jednotná dávka začala vyplácet, anebo ještě dříve, bylo by slyšet hlasy, že je nesmysl, aby vysokoškolák bral stejnou sumu jako ten, kdo jaktěživ žádnou zkoušku nesložil. Mluvílo by se o zdravotně postižených, kteří mají samozřejmě větší výdaje. A tak by to šlo jedno za druhým. Podobně končí všechny sliby zjednodušit daňovou soustavu. Ve skutečnosti si berně počítáme stále pracněji.

Ale přesto snad stojí za to uvažovat o tom, že každý z nás má jakýsi nárok na základní životní úroveň, ať už pracuje lépe nebo hůře, případně vůbec ne. Zní nám to cize? Jenže kdysi, před mnoha léty, vypadala zvláště, až podivínsky myšlenka, že každý občan i občanka by měli mít automatický nárok na starobní důchod. Penze byla dlouho výsadou některých státních zaměstnanců, kteří po celý život ovšem žili z poměrně skromných platů. Ani nemocenská se marodům vždy neproplácela. Už jsme taky zapomněli, že požadavek placené dovolené pro všechny zaměstnance kdysi vypadal vysloveně výstředně. Majitelé a šéfové firem se původně velice divili: „To bychom chtěli mít taky, takový nárok pár dní se o nic nestarat!“ říkali s kyselými úsměvy. Dnes je placená dovolená aspoň v Evropě samozřejmostí.

Proč tedy vážně neuvažovat o nepodmíněném základním příjmu pro všechny? Pokud bys věděl, že budeš mít každý měsíc z čeho zaplatit složenky, nemusel bys přistupovat na kdejakou nudnou otročinu. O tu svobodu by hlavně šlo.

Námítka! Pak by se z našich životů postupně vytrácela schopnost přemáhat potíže. Když se mně tady znelíbí, tak vám s tím seknu! Hned teď! A v klidu a zabezpečen budu čekat, až se mně naskytne něco lepšího. A spolehlivě by asi pracovali už jen gastarbeitři. Milá představa! S výdělečnou prací je to podobné jako s rodinou.

Už Chesterton napsal, že v rodině se volky nevolky učíme vycházet i s lidmi, kteří nám třeba nejdou pod fousy. Dědeček alkoholik zase spadl ze schodů a leží ve špitále! Kdo ho zítra půjde navštívit? Strýček, výřečně vnucující své divné názory, se po posledních volbách už úplně zbláznil! A tenhle bratránek, co si tak rád půjčuje na věčnou oplátku! A co ta věčně důležitá babička, rozená ředitelka zeměkoule, co nikoho nepustí ke slovu! Život v rodině má své pedagogické efekty: prostě musíš vycházet i s těmi méně pohodlnými příbuznými. Podobně i na pracovišti se učíme spolupracovat, přivádět k rozumnému konci společné dílo, i když se kolikrát musíme snášet s někým, o kom si myslíme, že spíš překáží. Přičemž ten člověk si myslí to samé o nás. Ale drží zaťaté pysky a spolupracuje. Aspoň chvílemi.

V práci se učíme snášet jeden druhého, ale samozřejmě taky sebe. Dozvíme se, co o sobě nevíme a čemu se musíme přiučit. Že mrzuté nálady musíme zkrotit i v pondělí ráno. I když samozřejmě zůstáváme přesvědčeni, že my jsme ti nejchytřejší a ti ostatní kolem jsou poněkud jednodušší, a proto všechno leda zmrví. Právě pracovní praxe nás naučí nechávat si svou pýchu pro sebe. Jsou jistě i takoví lidé, kteří tohle nedokážou: pro ně, ale hlavně pro jejich okolí by takový nepodmíněný příjem byl vskutku požehláním. Ale ti věčně uhádání neklidové by stejně nezůstali potichu doma. Někde by to své opovržení rozdávali dál. Třeba na internetu.

Kdo se naučí vycházet s lidmi kolem sebe, má v životě zpola vyhráno. Tomu umění nevyučuje žádná škola, nýbrž právě pracovní smlouva uzavřená pod všední knutou složenek, co se musejí platit. Což nás učí občas zatnout zuby a hledět si díla i vzdor vedoucímu. Vždyť každý šéf je přece poloviční debil už z titulu své funkce!

Zváženo takto by nepodmíněný základní příjem skrýval past, že bychom si za veřejné peníze na sebe pletli stále mohutnější bič. Sílila by vrstva přemoudřelých samotářů, kteří by sice všechno věděli nejlépe, jinak by ale byli k ničemu. Protože by se vlastně nikdy s nikým nesrovnali a většinou by moc nevycházeli ani sami se sebou! Ale to už jsme hodně kritičtí, jako ti skeptičtí pradědečci, co se báli, že sociální a zdravotní pojištění pro všechny vychová rozmařilce, kteří v životě nepomyslí na zadní kolečka a na stará kolena.

Někteří zastánci té velké příjmové reformy člověku lichotí. Říkají, že v každém z nás je konekconců zakódována potřeba činnosti. Že by si nakonec všichni, i ti, kdo by byli v zásadě státem zabezpečeni, hledali příležitost dělat něco užitečného. V tom bodu zůstávám podezřivý. Už jsem v životě potkal dost lidí, jejichž touhu po aktivitě zcela uspokojovalo pravidelné pozvedávání pivního püllitru ke rtům. Více pohybu od sebe nevyžadovali. A jiným by zas stačilo sepisování peticí za zvýšení nepodmíněného příjmu pro všechny, nebo aspoň pro ně a jejich kamarády.

Mně však připadá ještě závažnější námitka, že my všichni už dávno jakýsi společný základní příjem pobíráme. Vlastně si ho užíváme, už když nás maminka porodí v porodnici v systému garantované zdravotní péče. Hned nato si nás předávají vyškolené sestry a lékaři v poradnách a ordinacích, což platí opravdu pro všechny. Posléze nám stát, a tedy my všichni, platí učitele a učitelky, kteří se s námi trápí, aby nás naučili nezbytnému společnému vědění a sebevědomí. A tak bychom mohli pokračovat přes zdravotní péči v dospělosti a starobní důchod až po to pojištění a pohřební služby, jež nám zaručují, že nakonec

nezetlíme jen tak někde pohození v hradebním příkopu. To všechno můžeme sečítat i odečítat a taky smíme kverulovat, že toho nebo onoho zajištění je málo, nebo pro někoho až moc. Tento systém v podstatě funguje.

Ručí za něj stát, tedy zase my všichni. Ale nejde jenom o nás. Za to, jak vysoké jsou ty naše užitky a zisky ze společného porodnictví, zdravotnictví, školství, pojišťovnictví a třeba taky kultury bydlení a veřejného bezpečí, jsme se zdaleka nezasloužili jenom my. Náš poměrně pohodlný svět tu není sám od sebe. Podstatně nám na něj přispěli rodiče a prarodiče a všichni, kteří kdy v této zemi žili a pracovali a spořili a stavěli a přemýšleli, kudy dál. Ti, co byli třeba zvyklí, že rodiny přežívaly zimu v jediné vytopené místnosti, pro vodu se chodilo k pumpě

a spát se šlo už s těmi slepicemi, které taky snášely vajíčka. Těmto lidem vděčíme za to, že náš dnešní společný standard je vyšší a jistější než na jiných světadílech, kde nám závidí nejen životní úroveň, ale někdy i naše starosti. Třeba ty debaty o nepodmíněném příjmu. Jestli teď utichly, zase se vrátí. Protože rozdávat ze státního rozpočtu je přece tak milé téma! ■

/ Z knihy *Dopadne to jako vždycky. Fejetony, úvahy a úchylky*. CDK, 2022 /

Pavel Švanda (1936), spisovatel, emeritní profesor Divadelní fakulty JAMU v Brně.

INZERCE

INSTITUT PRO PRAVICOVOU POLITIKU

INSTITUT PRO PRAVICOVOU POLITIKU

- » Otevíráme a promýšlíme témata moderní pravicové politiky
- » Hledáme vyváženou kombinaci mezi politickými idejemi a praxí
- » Pořádáme debaty a konference
- » Zpracováváme odborné analýzy

www.ippo.cz

Petr Fiala, Jiří Hanuš

Skrytá církev – e-kniha

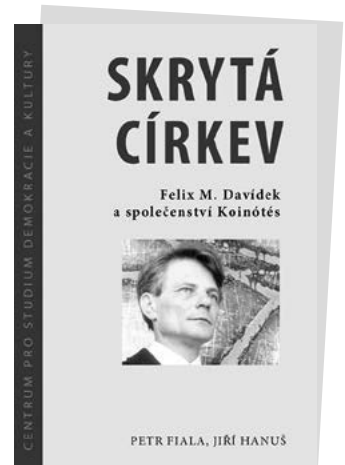
Felix M. Davídek a společenství Koinótés

Původní vydání životopisné knihy z roku 1999 o biskupovi skryté církve, básníkovi a teologovi F. M. Davidkovi. Obsahuje informace o hierarchické struktuře skryté církve, Davidkovy umělecké a teologické texty i mnoho fotografií.

Vyprodaný původní titul je nyní dostupný jako e-kniha (PDF).

Ke stažení zde: <https://www.kosmas.cz/knihy/514763/skryta-cirkev/>

A5, e-kniha, 388 stran

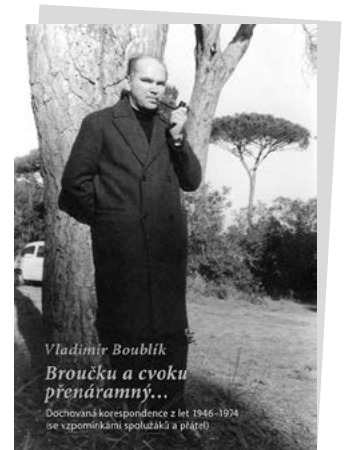
Vladimír Boublík

Broučku a cvoku přenáramný...

Dochovaná korespondence z let 1946–1974
(se vzpomínkami spolužáků a přátel)

Dochované dopisy česko-římského teologa a katolického kněze Vladimíra Boublíka. V roce 1952 za dramatických okolností emigroval do Říma, kde se připravoval na dráhu římskokatolického duchovního. Na univerzitě pokračoval jako asistent, později jako profesor a její děkan. 86 dopisů do Československa a Spojených států odhaluje všednodenní tvář jeho před- i poexilového života. Civilně i humorně psané dopisy přátelům a rodině představují profesora Vladimíra Boublíka jako člověka, jehož Bůh povolal nejen k velkému úkolu, ale také k velké lásce a k velkému utrpení.

A5, brožovaná s klopami, 336 stran

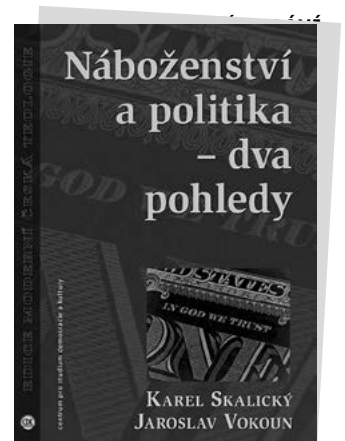

Karel Skalický, Jaroslav Vokoun

Náboženství a politika – dva pohledy

Tato kniha spojuje dvě studie k tématu politické teologie. Karel Skalický se pokusil co nejvěrněji představit Gutiérrezovu teologii a poukázat na její slabá místa. Kriticky vidí především utopický rys teologie osvobození, která potenciálně táhne k násilnému prosazování toho, co je správné a pravdivé. Vokounův text pak zkoumá dějiny pokusů pojmout křesťanskou víru jako občanské náboženství, anebo ji občanským náboženstvím nahradit. Ambice vkládané do občanského náboženství zkoumá od Comta (nahradit křesťanství), přes Kanta (přetvořit křesťanství v čistě morální náboženství rozumu) až po realizaci občanského náboženství v USA (být společným minimem křesťanství a judaismu) nebo jeho promyšlení v německé diskusi osmdesátých let (garantovat společné hodnoty, z nichž sekulární stát žije, ale sám je nedokáže garantovat).

A5, brožovaná s klopami, 154 stran

MÍLA DOLEŽELOVÁ

Aleš Filip (ed.)
Jana Horváthová
Bohumila Doleželová
Markéta Bártová
Tomáš Mazáč
Alena Mizerová (ed.)

Kniha přináší nový, objevný pohled na tvorbu zcela mimořádné malířky Míly Doleželové (1922–1993). Žila a tvořila v Praze a hlavně na Vysočině, pod horou Javořicí, v Jihlávce, Klatovci a Telči. Milovníkům umění zanechala nesmírně obsažné a monumentální dílo sestávající z fresek a nesčetného množství olejomaleb, kreseb a grafik.

Vydala Masarykova univerzita
Brno: MUNIPRESS 2002
Počet stran: 187
Cena 750 Kč

munishop.muni.cz

Cena
Kraje Vysočina
za rok
2022

Revolver Revue časopis kulturní sebeobran since 1985

**literatura • výtvarné umění
design • společnost
kritika • rozhovory
portréty • eseje**

**aktuální pro dnešek
i budoucnost**

K dostání v dobrých knihkupectvích
a nejvýhodněji v e-shopu RR.

Informace o zvýhodněném předplatném
včetně bonusů na www.revolverrevue.cz.

Hálkova 1406/2
Praha 2, 222 245 801
sekretariat@revolverrevue.cz
www.bubinekrevolveru.cz

Nechci, aby se z auta stal luxus!

Alexandr Vondra

**EVROPŠTÍ
KONZERVATIVCI
A REFORMISTÉ**

www.alexandrvondra.cz
www.ecrgroup.eu

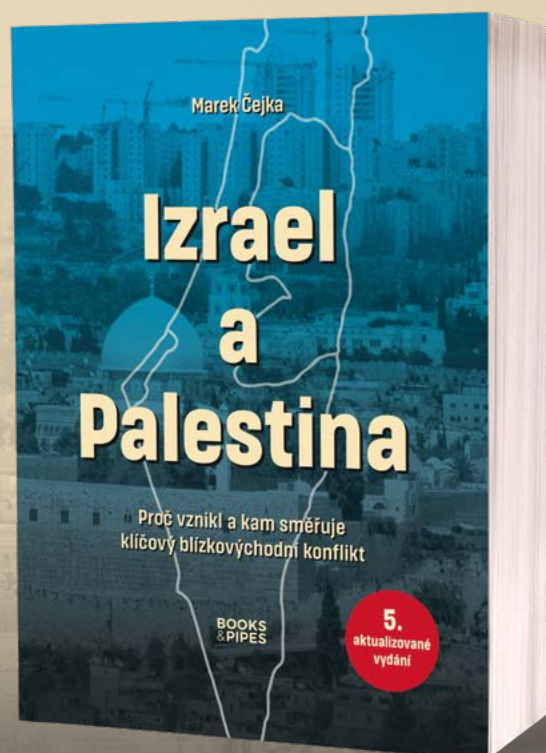
Marek Čejka

Izrael a Palestina

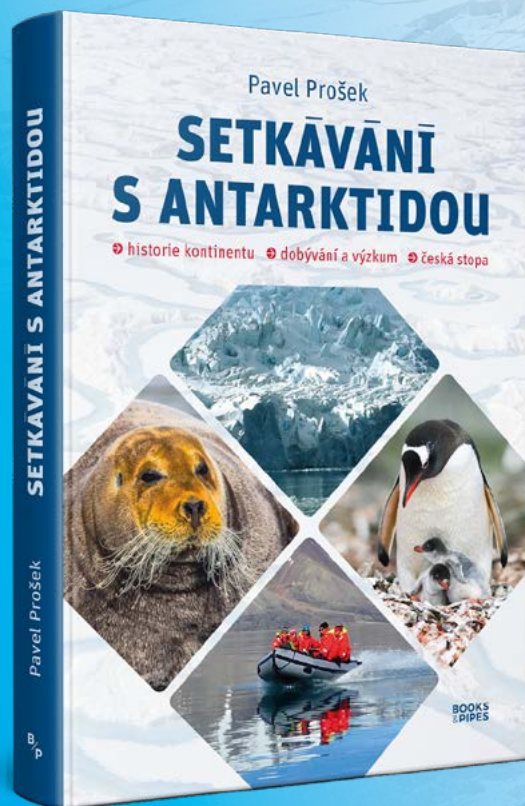
**Proč vznikl a kam směřuje
klíčový blízkovýchodní konflikt**

Páté, aktualizované vydání nejznámější české publikace o izraelsko-palestinském konfliktu. Autor přehledně provádí čtenáře jeho historií, osobnostmi, organizacemi a dalšími klíčovými fenomény, ale rovněž vyvrací některé zakořeněné mýty. Kniha je napsána srozumitelným jazykem a je přístupná jak čtenářům, kteří se chtějí zorientovat v jednom z nejdůležitějších konfliktů v regionu Blízkého východu, tak i studentům a odborníkům.

měkká vazba | 336 stran | běžná cena 449 Kč
cena při nákupu na www.bookspipes.cz 337 Kč (sleva 25 %)

**PRÁVĚ
VYŠLO**

Pavel Prošek

SETKÁVÁNÍ S ANTARKTIDOU

Reprezentativní publikace uznávaného geografa **Pavla Proška**, polárníka a zakladatele české antarktické výzkumné stanice, umožňuje čtenáři podívat se na Antarktidu očima člověka, pro něhož se stal tento fascinující kontinent životní láskou.

Kniha poutavě vypráví o tom, jak se Antarktida vyvíjela, jak se v minulosti měnilo její klima a jak důležitou roli hraje v systému naší planety.

pevná vazba | 312 stran | běžná cena: 499 Kč |
cena při nákupu na www.bookspipes.cz: 374 Kč (sleva 25 %)

**BOOKS
& PIPES**

Předplatné časopisu *Kontexty* na rok 2023

Všem zájemcům o časopis *Kontexty* doporučujeme předplatné, je to nejspolehlivější a nejlevnější způsob jeho pravidelného odběru.

Roční předplatné (6 čísel včetně poštovného): 1 000 Kč

Objednávky předplatného:

- vyplněním objednávkového formuláře na: www.cdk.cz/casopisy/kontexty
- e-mailem na adrese: objednavky@cdk.cz
- případně telefonicky na čísle: 545 213 862 nebo písemně na adrese: CDK, Venhudova 17, 614 00 Brno

Způsob úhrady předplatného:

- **bankovním převodem** na účet č. 120 402 514 / 0600 (variabilní symbol = číslo objednávky)
- **platební kartou** (pouze při objednání prostřednictvím objednávkového formuláře na www.cdk.cz, viz výše)
- **hotově** v redakci časopisu (Venhudova 17, Brno)
- **příloženou složenkou typu C** (do zprávy pro adresáta uveďte „Kontexty“)

Předplatitelé *Kontextů* mají 25% slevu při nákupu knih CDK v internetovém knihkupectví www.cdk.cz

